

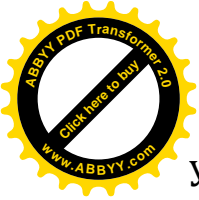
Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка

ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА

Частина друга

Навчально-методичний посібник

Суми
Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка
2012

УДК 378:371.133(075.8)

ББК 74.580.21я73

П 24

Друкується згідно з рішенням редакційно-видавничої ради
Сумського державного педагогічного університету
імені А. С. Макаренка

Рецензенти:

Огієнко О. І. – доктор педагогічних наук, професор;

Чайченко Н. Н. – доктор педагогічних наук, професор;

Лазарєв М. О. – кандидат педагогічних наук, професор.

Науковий редактор:

Сбруєва А.А. – доктор педагогічних наук, професор.

Автори розділів:

Вступ: докт. пед. наук, проф. **Сбруєва А. А.**

Розділ 1: доцент **Рисіна М.Ю.**, викладач **Сенчуріна В. І.**

Розділ 2: канд. пед. наук, доцент **Листопад О. В.**,

канд. пед. наук, проф. **Кудренко А. І.**

П 24 ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА. Ч. 2 : навч.-метод. посіб. / [за ред. А. А. Сбруєвої та О. Г. Козлової]. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2012. – 180 с.

У навчально-методичному посібнику подані програми виробничої практики студентів педагогічних університетів освітньо-кваліфікаційних рівнів «бакалавр, спеціаліст, магістр», розроблені викладацьким колективом кафедри педагогіки та педагогіки вищої школи та педагогічного менеджменту СумДПУ імені А. С. Макаренка. Визначені цілі і завдання практики, її особливості на кожному з етапів, подані характеристики вікових особливостей дітей відповідних вікових груп, представлення методики педагогічного діагностування, рекомендації щодо організації ефективної навчальної і поза навчальної роботи, що відповідають завданням сучасної школи.

Призначено для студентів та викладачів педагогічних університетів, працівників освіти.

УДК 378:371.133(075.8)

ББК 74.580.21я73

© Колектив авторів, 2012

© Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2012

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. Виробнича педагогічна практика студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» (IV курс)	8
1.1. Мета і завдання педагогічної практики.....	8
1.2. Зміст педагогічної практики.....	9
1.3. Організація педагогічної практики.....	10
1.4. Звітна документація студента-практиканта.....	10
1.5. Рекомендації до виконання практичних завдань.....	11
1.6. Особливості розвитку і виховання підлітків.....	30
1.6.1. Молодші підлітки.....	30
1.6.2. Старші підлітки.....	34
1.7. Напрями науково-дослідної роботи студентів.....	42
1.7.1. Напрямок I.....	42
1.7.2. Діагностика вихованості підлітків.....	55
Список літератури до розділу	66
РОЗДІЛ II. Виробнича педагогічна практика студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст» (V курс)	68
2.1. Мета і завдання педагогічної практики.....	68
2.2. Зміст педагогічної практики.....	69
2.3. Організація педагогічної практики студентів 5 курсу.....	70
2.4. Звітна документація студента-практиканта.....	72
2.5. Особливості розвитку і виховання старшокласника.....	74
2.6. Методичні матеріали для організації науково-дослідної та виховної роботи студентів-практикантів за обраними напрямками діяльності.....	90
Список літератури до розділу	159
ДОДАТКИ	160
Додаток А. Орієнтована схема самоаналізу виховного заходу.....	161
Додаток Б. Схема аналізу виховного заходу.....	161
Додаток В. Схеми аналізу уроку.....	163
Додаток Д. Схеми самоаналізу уроку.....	170
Додаток Е. Загальні критерії оцінювання професійної компетентності студентів-практикантів.....	172
Додаток К. Схема оформлення методичної розробки виховного заходу.....	173
Додаток Л. Схема методичної розробки колективної творчої справи (КТС).....	174
Додаток М. Схема аналізу КТС.....	174
Додаток Н. Схема самоаналізу КТС.....	176

ВСТУП

ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА

В СИСТЕМІ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ВЧИТЕЛІВ

Не вести дітей за собою,
а навпаки, навчити їх
самостійно вести себе по життю.

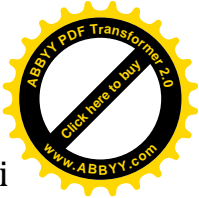
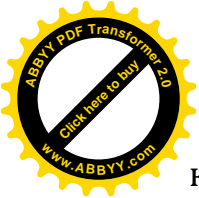
Д. Дольто

Дорогий молодий колего, майбутній педагог!

Ти маєш перед своїми очима результат колективної праці твоїх однодумців – викладачів педагогічних дисциплін. Знайди час і зазирни в світ думок, викладених на сторінках цієї книги.

Автори переконані, що долю людства значною мірою визначає не науково-технічний процес, а те, чому, як і хто вчить підростаюче покоління. Освітня ситуація і проблеми шкільної освіти – предмет гострих дискусій у вітчизняній та світовій педагогіці.

На рівні світової думки вирішення глобальних проблем суспільства безперечно пов'язується з подоланням цивілізаційних «розривів», зокрема: між орієнтацією освіти на засвоєння великого обсягу знань і бурхливим потоком нової інформації; між установкою на вузьку спеціалізацію та потребою в цілісному системному баченні світу; між традиційною освітою, розрахованою на відносно стабільну ситуацію, і стрімко змінюваним соціальним світом, в якому вже зараз живе нинішній школяр. А ти, колего, йдеш до нього в клас, йдеш для зустрічі, для розмови, з тим, щоб прожити з ним разом частину життя: свого й того одного, який сидить у класі за партою. Тебе чекає педагогічна практика. Зрозуміло, що вона є невід'ємною складовою професійної підготовки у ВНЗ, а головне, що педагогічна практика – маленька частина твоєї неперервної освіти. Незаперечним є те, що одним зі шляхів неперервної освіти на всіх етапах фахового вдосконалення педагога є підготовка до самоосвіти, розвиток здатності до самовдосконалення, особистісного зростання та професійного становлення. Ти, майбутній вчителю, маєш перш за все бути сам високорозвиненою особистістю через те, що на тебе покладається завдання щодо сприяння випереджального розвитку школи, в якій мають бути створені умови для становлення дитини як творця і проектувальника власного життя, оволодіння нею життєвою

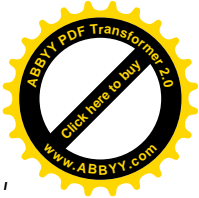
компетентністю. Підтвердженням цьому є давно вже висловлені міжнародним освітнім товариством ідеї щодо головної місії освіти, яка полягає у підготовці особистостей, здатних:

- знайти своє місце в житті з тим, щоб об'єднуватися;
- до самовираження з тим, щоб спілкуватися;
- розуміти світ, в якому вони живуть з тим, щоб краще адаптуватися до нього;
- здобувати знання з тим, щоб самовдосконалюватися;
- бути критичними, щоб краще розуміти навколишнє середовище;
- зустрічатися для того, щоб більше ділитися між собою;
- займати активну позицію, щоб будувати кращий світ.

Наскільки ти, молодий колего, відчуваєш в собі сили відповісти на такі виклики XXI століття? Для цього ти маєш бути добре підготовленим. Ще в 1776 році Адам Сміт писав, що людина, яка отримала освіту шляхом затрати значної праці і часу, може бути прирівняна до однієї з дорогих машин. А професійне становлення педагога має бути послідовним, відкритим у просторі і неперервним у часі процесом, який повинен забезпечувати кожному таке навчання, яке б дало йому можливість поглибити свою професійну кваліфікацію, виходячи з власних потреб та вимог суспільства, сприяти загальному широкому розвитку особистості.

Характеризуючи неперервну освіту, відомий педагог А. Даринський відзначає, що остання розглядається як організаційний принцип побудови освіти, який надає можливість використовувати кожною людиною протягом усього свого життя різноманітні заклади і який дозволяє їй раціонально поєднувати освіту з самоосвітою.

Центральною категорією неперервної освіти є категорія розвитку особистості, людини як суб'єкта діяльності та спілкування, культури та моральності, відповідальності та громадянства. Метою неперервної освіти є постійний розвиток особистості в інтересах її самої і суспільства. Такий підхід долає межу між освітою як одноразовим завершеним актом та освітою як неперервним процесом. Освіта стає принципово неперервною як засіб розвитку суб'єктність особистості і як її життєво-змістовна мета. Цим створюються умови для подолання технократичної та авторитарної оцінки суспільних явищ, уникнення поглядів на людину як на елемент соціальної системи, який передбачає програмування.

Отже, твоя педагогічна практика – це випробування для тебе, твого учня й твого викладача на виявлення здатності кожного до включення та продовження процесу неперервної освіти. Твоя педагогічна практика стане успішною лише тоді, коли ти приймеш ідею, що в твоєму житті, діяльності немає жорсткого розподілу на те, коли особистість є суб'єктом, а коли вона є об'єктом навчання і взаємодії. У цьому контексті неперервна освіта є не особлива мета, а лише засіб для збереження в людині суб'єктність і цілісності, підтримки здатності особистості до самоактуалізації. За К. Роджерсом та А. Комбсом «самоактуалізована» особистість сприймає себе позитивно, відкрита до життєвих ситуацій, приймає рішення і діє незалежно, безпосередньо, поважає інших, здатна до спілкування, виявляє творчий підхід.

У пропонованому посібнику автори не пропонують завершених універсальних рецептів. Це колективна думка про те, що майбутній учитель, той, хто приймає такі життєдайні ідеї щодо сутності нової школи (І. Єрмаков):

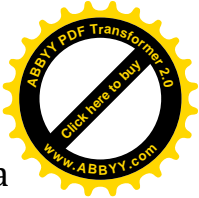
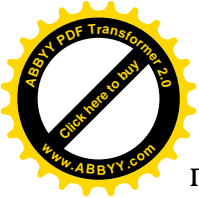
1. Це школа життєтворчості особистості. Це місце, де реалізуються ідеї проектної, особистісно зорієнтованої педагогіки.

2. Це школа, в якій забезпечується єдність інтелектуального, фізичного, духовного й морального розвитку особистості, утверджуються найважливіші принципи освіти XXI століття: навчитися пізнавати, навчитися прогнозувати, навчитися жити разом, навчатися жити.

3. Це школа, яка виконує замовлення особистості бути конкурентноздатною в суспільстві з ринковою економікою ті вміти планувати своє життя.

4. Це школа, в якій діяльність вчителя й учня постійно супроводжується ситуацією успіху і яка постійно готує її до досягнення успіху впродовж усього життя.

5. Це школа культури самовизначення, культури життя. У житті є мотив, є якась нота, що пронизує великий простір і час життя. Одне із найбільших бажань – бажання жити. Але жити – як? Відчувати себе живим. Це найбільша цінність. Зміни в українському суспільстві торкнулися глибинних пластів суспільної психології, актуалізували проблему життєвих цінностей підростаючого

покоління. Такий стан, за якого люди втрачають орієнтири життя та страждають від втрати смислу життя й спустошеності, В. Франкл назвав екзистенційним вакуумом.

6. Це школа педагогічної підтримки та захисту дитини. Ця проблема розглядається у контексті захисту фізіолого-педагогічному, психолого-педагогічному та соціально-педагогічному.

7. Це школа педагогічної гармонії, показник нашого внутрішнього «Я», це пульс, який так тривожно б'ється нині, в час духовних та ціннісних катаклізмів.

Висловлюємо глибоке переконання, що без актуалізації проблеми мотивації і стимулювання вчителя і учня до розв'язання творчих завдань будь-які, навіть найкращі методики розв'язання будуть безглуздими через те, що їх ніхто не буде застосовувати. Загальновідомо, що нові ідеї не виникають на порожньому місці. Тому, не слід копіювати чужий чи власний досвід. Необхідно осмислювати його під кутом зору нових завдань, збереження і розвитку всього цінного, що збагачує позитивні тенденції в освіті.

А. А. Сбруєва

РОЗДІЛ І

ВИРОБНИЧА ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА СТУДЕНТІВ ОСВІТНЬО-КВАЛІФІКАЦІЙНОГО РІВНЯ «БАКАЛАВР»

(IV курс)

- 1.1. Мета і завдання педагогічної практики.
- 1.2. Зміст педагогічної практики.
- 1.3. Організація педагогічної практики.
- 1.4. Звітна документація студента-практиканта.
- 1.5. Рекомендації до виконання практичних завдань.
- 1.6. Молодші підлітки. Особливості розвитку і виховання.
- 1.7. Старші підлітки. Особливості розвитку і виховання.
- 1.8. Методики науково-педагогічного дослідження.
- 1.9. Список літератури до розділу.

1.1. Мета і завдання педагогічної практики

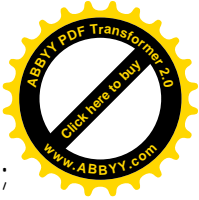
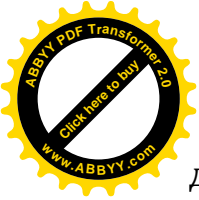
Педагогічна практика на 4 курсі є логічним продовженням педагогічної практики на молодших курсах. Вона охоплює значний період повсякденної систематичної роботи з учнями 5–9 класів протягом 6–8 тижнів. Основною метою педагогічної практики є перевірка готовності студента до виконання професійних обов'язків учителя-предметника і класного керівника.

Провідними завданнями практики є: вивчення діяльності вчителя-предметника, інноваційних технологій навчання, ознайомлення з реальним змістом і обсягом професійної праці вчителя-вихователя та оцінка своїх професійних якостей з точки зору відповідності їх вимогам до сучасного класного керівника.

Діяльність студентів під час педагогічної практики в школі передбачає розвиток таких професійно-педагогічних здібностей, умінь і навичок:

1) рефлексивно-аналітичних: здатність аналізувати свою діяльність, помилки і успіхи, зрозуміти свої сильні і слабкі сторони для самовдосконалення і планування роботи; уміння ставити педагогічний діагноз; шляхом спостереження і аналізу оцінювати рівень індивідуального розвитку школяра, впливу товариського середовища на учня;

2) організаторських: уміння ставити перед собою і дітьми мету, причому саме таку, що дасть очікуваний результат; уміння планувати

діяльність з учнями, визначати відповідальних за її здійснення; уміння розділяти мету на менш значні завдання і перетворювати їх у диференційовані завдання для групової та індивідуальної роботи класу; здатність створювати позитивну установку на діяльність, використовувати різноманітні методи стимулювання (змагання, заохочення), передбачати та планувати можливість індивідуальної самореалізації для дітей тощо;

3) комунікативних: уміння налагодити контакт, взаєморозуміння з кожною дитиною, вірити в неї, в її сили і можливості. Демонструвати бажання зрозуміти, підтримати і захистити її, уміння коректувати міжособистісні відносини між дітьми; виступати справедливим арбітром при вирішенні конфліктів.

4) гностичних: здатність до самостійного і творчого здобування знань, вміння міркувати, співставляти факти та явища;

5) дидактичних: вміння викладати, досягати дидактичної мети; володіти методами та методикою викладання;

6) дослідницькі: здатність до застосування методів науково-педагогічних досліджень; вміння грамотно провести педагогічне дослідження і зробити його аналіз.

Наявність перерахованих професійних здібностей і умінь допоможе Вам у роботі з підлітками.

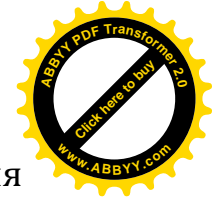
1.2. Зміст педагогічної практики

1. Ознайомлення зі змістом навчально-виховної роботи школи (бесіда з директором школи, психологом, соціальним педагогом, лікарем, вчителями, класним керівником).

2. Вивчення учнів класу і характеру їх відносин (у процесі відвідування уроків, бесід з вчителями, окремими учнями і учнівським активом, вивчення документації класу та особливостей учнів, із застосовуючи комплекс психолого-педагогічних методик).

3. Вивчення досвіду роботи класного керівника, плану виховної роботи класу.

4. Участь у навчально-виховній роботі (підготовка і проведення уроків, позакласної роботи з предмету, окремих видів виховних справ; надання допомоги активу класу і окремим учням в організації їх діяльності і вирішенні проблем, організація чергування класу по школі, чергування в класі, участь у трудових справах тощо).

5. Участь у науково-дослідницькій роботі (виконання науково-дослідницьких завдань, передбачених програмою педагогічної практики).

6. Оформлення звітної документації.

1.3. Організація педагогічної практики

Протягом практики студенти виконують обов'язки вчителя-предметника і помічника класного керівника. Методичну допомогу студентам у навчально-виховній роботі надають методист з педагогіки та з предмету, вчителі-предметники, класні керівники.

Виробнича практика студентів ІV курсу здійснюється в середній ланці загальноосвітніх закладів.

Обов'язки студента-практиканта

1. Робочий день студента-практиканта триває шість годин і підпорядковується правилам внутрішнього розпорядку школи.

2. Студент-практикант своєчасно виконує завдання, передбачені програмою виробничої практики та індивідуальним планом, бере участь у семінарах та консультаціях під час практики, які організуються методистом з педагогіки.

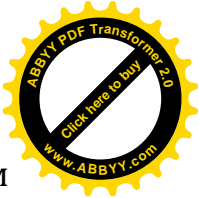
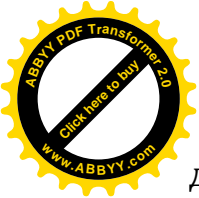
3. Звітна документація представляється студентом керівникам практики згідно визначених термінів.

4. Протягом практики студент проводить заплановану кількість уроків та не менше трьох виховних заходів. Заліковим є той захід, на якому був присутній методист з педагогіки.

1.4. Звітна документація студента-практиканта

Після проходження практики студент здає методисту з педагогіки таку звітну документацію:

1. Робочий зошит з педагогіки студента-практиканта.
2. Методичну розробку одного з проведених виховних заходів (додаток К).
3. Самоаналіз проведеного виховного заходу (додаток А).
4. Аналіз відвіданого виховного заходу (додаток Б).
5. Матеріали проведених педагогічних досліджень з діагностики самооцінки та вихованості підлітків (обґрунтування вибору методик дослідження, висновки та пропозиції щодо подальшої організації виховної роботи). За одержаними результатами

досліджень студент проводить виховний захід, який є логічним продовженням даного дослідження.

6. Психолого-педагогічний аналіз відвіданого студентом уроку (додаток В).

7. Самоаналіз уроку, проведеного студентом-практикантом (додаток Д).

8. Атестаційний лист.

Оцінювання роботи студента здійснюється за кредитно-модульною системою. В результаті отриманих відомостей про рівень професійних досягнень студентів методист виставляє в атестаційний лист студента оцінку з виховної роботи. Критерії оцінювання професійних досягнень майбутніх учителів з педагогічної практики подано у додатку Е.

1.5. Рекомендації до виконання практичних завдань

Функції і зміст роботи класного керівника

Класний керівник – це професіонал-педагог, духовний посередник між суспільством і дитиною в засвоєнні культури, накопиченої людством, який організує систему відносин через різні види виховної діяльності, створює умови для самовираження кожної дитини і здійснює індивідуальну корекцію розвитку особистості.

Основне призначення класного керівника – створення умов для максимального розвитку кожної особистості, збереження її неповторності і розкриття її потенційних здібностей.

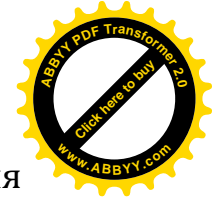
Основними функціями класного керівника є:

1. Аналітична:

- вивчення індивідуальності учнів;
- аналіз вивчення характеру колективу, що розвивається, та особистості;
- аналіз та оцінка сімейного виховання кожної дитини;
- аналіз та оцінка рівня вихованості особистості і колективу.

2. Організаційно-координуюча:

- організація і стимуляція різноманітної діяльності дітей;
- встановлення зв'язку школи з сім'єю;
- робота з «малим» педколективом;
- індивідуальний вплив на кожного учня і колектив – суб'єкт цієї діяльності;

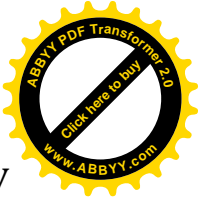
- забезпечення найкращих матеріально-побутових умов для цієї діяльності.

3. Комунікативна:

- регуляція міжособистісних стосунків між дітьми;
- встановлення оптимальних взаємостосунків «учень-учитель»;
- сприяння загальному позитивному психологічному клімату в колективі;
- допомога учням у встановленні стосунків з людьми.

Провідні цілі і завдання діяльності класного керівника

1. Безпосереднє спостереження за індивідуальним розвитком школяра.
2. Сприяння створенню найбільш сприятливих умов для формування його особистості.
3. Здійснення необхідних педагогічних корективів у системі його виховання.
4. Організація необхідних виховних впливів для створення сприятливого мікросередовища і психологічного клімату в класі.
5. Координація зусиль усіх дорослих і педагогів, які впливають на становлення особистості вихованців.
6. Створення класного колективу як виховуючого середовища, що забезпечує соціалізацію кожної дитини.
7. Організація усіх видів групової, колективної та індивідуальної діяльності, що залучає учнів до суспільно-ціннісних стосунків.
8. Корекція індивідуального розвитку учнів класу, що сприяє вільному і повному розкриттю всіх здібностей школярів та їх формуванню.
9. Організація різноманітної, творчої особистісно- і суспільно-значущої діяльності дітей в класі як моделі, образу подальшого гідного життя, в процесі якої здійснюється розвиток і благополучна соціалізація вихованців («потреби в творчій діяльності»).
10. Створення умов для збереження і зміцнення здоров'я вихованців («потреби бути здоровим»).
11. Створення сприятливого морально-психологічного клімату в колективі, полегшення умов захищеності кожної особистості («потреби в захищеності»).

12. Створення умов для самоствердження кожного вихованця у формах суспільно-прийнятної поведінки, набуття кожним необхідної для нього поваги, соціального статусу у середовищі однолітків («потреби у повазі, у визнанні»).

13. Створення умов і надання допомоги у пошуках і придбанні цінностей і сенсу життя, розуміння мети перебування у школі і після її закінчення («потреби у сенсі життя»).

14. Психолого-педагогічна просвіта вихованців, навчання їх засобам робити правильний вибір, прийомам саморегуляції, самоуправління і самовиховання як найважливішим умовам благополучної соціалізації і саморегуляції людини в майбутньому дорослому житті («потреби в самореалізації»).

15. Виховання почуттів. Прищеплення оптимістичного світосприйняття, навчання (в тому числі на власному прикладі) радісному життю, кожній його хвилині. Зробити школу «школою радості» (В. О. Сухомлинський: «... потреби у задоволенні, у насолоді і радості»).

Форми роботи класного керівника з дітьми

Класний керівник є творцем цікавих виховних заходів, КТС та інших форм роботи для дітей. Слід враховувати, що пріоритетними для сучасних школярів є такі форми роботи як дискусійні, ігрові, змагальні, творча праця, художня творчість, рольовий тренінг, колективні творчі справи, що дозволяють дитині усвідомлювати саму себе та повірити у власні сили. Кількість форм колективної і групової діяльності нескінченна. Вибір і створення нових форм визначається як цілями виховання конкретного колективу, так і конкретними педагогічними обставинами.

Робочий зошит студента-практиканта з педагогіки

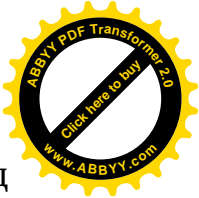
В раціональній організації діяльності під час педагогічної практики студенту допоможе Робочий зошит з педагогіки, який включає такі структурні компоненти: паспорт загальноосвітнього навчального закладу, паспорт класу, індивідуальний план навчально-виховної роботи студента-практиканта, щоденник психолого-педагогічних спостережень, аналіз та самоаналіз проведеного виховного заходу та уроку, атестаційний лист.

Поради студентам-практикантам

«Вузлики» на пам'ять

1. Педагогіка – наука оптимістична. Будьте оптимістами.
2. Встановлюйте з вашими учнями доброзичливі взаємовідносини.
3. Підтримуйте в класі сприятливе валеологічне середовище: чисте повітря, приміщення, відрегульовану температуру.
4. Впроваджуйте еталони поведінки для стандартних ситуацій: як входити в клас, поводити себе під час уроку, відповідати на запитання учнів, організувати своє робоче місце.
5. Готуючись до уроку чи виховного заходу, плануйте достатнє навантаження учнів протягом всього заняття.
6. Намагайтесь зробити виклад матеріалу зрозумілим і цікавим, використовуйте різноманітні методи і засоби.
7. Пам'ятайте, що велика різноманітність наочності, методів та засобів навчання на одному уроці не приносить користі, оскільки не дає можливості зосередитися і приводить до хаосу.
8. Попереджуйте нудьгу на уроці, яку породжують надмірні навантаження та повторення.
9. Надайте учням можливість та право вибору завдань і видів діяльності.
10. Створюйте умови, щоб невстигаючі учні мали можливість відчувати себе лідерами.
11. Намагайтесь установити зворотній зв'язок з учителями і класним керівником.
12. Акцентуйте увагу учнів на їх просування вперед. Заохочуйте їх до подальших успіхів.
13. Будуйте стосунки з учнями на позитиві; надихайте і підбадьорюйте їх; проявляйте ввічливість і повагу.
14. Прощайте своїм учням їхні промахи, не нагадуйте про них. Надавайте їм можливість довести свою спроможність все почати з початку.
15. Будьте послідовні і справедливі.
16. Остерігайтесь незлюбити когось з учнів.
17. Стримуйте свій гнів. Не давайте можливості вийти вашим почуттям з-під контролю.
18. Не принижуйте учнів. Вбачайте в кожному з них особистість.
19. Проявляйте почуття гумору. Сміятися над будь-якою ситуацією нормально, але ніколи не слід сміятися над особою.

20. Майте сміливість визнати свої помилки і вибачитись перед учнями.

21. Підтримуйте контакт з учнями як у класі, так і за його межами.

22. Будьте поряд з учнем, у якого виникли труднощі.

23. Навчіться помічати навіть нескладні досягнення учнів у навчанні та поведінці і заохочуйте їх.

24. Вчіться вітатися з дітьми. Тонем, яким ви говорите «добрий день», теж можна виховувати.

25. Не соромтесь своїх помилок. Діти, на відміну від дорослих, завжди вам їх вибачать.

26. З метою активізації учнів слід навчитися різних способів висловлювати своє задоволення: «гарна робота»; «це чудово»; «відмінно»; «молодець»; «оригінально»; «я знала, що ти можеш це зробити»; «сьогодні набагато краще»; «розумна відповідь»; «у тебе світла голова».

27. Вчитель завжди має бути в формі – підтягнутий, акуратний, модний, в гарному настрої.

28. В педагогіці важливе значення має **перший** момент зустрічі з класом, **перший** урок, **перший** успіх.

Індивідуальний план навчально-виховної роботи

Протягом першого тижня практики студент складає індивідуальний план на весь період практики.

Розділи індивідуального плану:

1. Характеристика класу (з плану виховної роботи класного керівника).

2. Організаційна робота в перший тиждень практики.

3. Календарно-тематичне планування уроків (складається разом з учителем-предметником).

4. Позакласна робота з предмету спеціалізації.

5. Виховна робота (складається на основі плану класного керівника).

6. Дослідницька робота.

Розділи 2, 3, 4, 5, 6 можна скласти за такою схемою:

Дата	Зміст роботи	Термін виконання	Відповідальний та учасники заходів	Примітки, відмітка про виконання

Основні напрями роботи

I. Вивчення учнів і класу в перший тиждень практики: спостереження за учнями на уроках зі свого предмета; на уроках класного керівника, на уроках інших учителів; у позакласній та позашкільній роботі.

II. Планування роботи:

- вивчення планів роботи вчителів-предметників;
- вивчення плану виховної роботи класного керівника;
- планування з вчителем і класним керівником навчально-виховної роботи на весь період практики.

III. Навчальна робота:

- календарно-тематичне планування уроків;
- відвідування і аналіз уроків учителя та студентів-практикантів;
- перевірка зошитів;
- самостійне проведення уроків (тема і дата проведення кожного уроку);

IV. Позакласна робота з навчальних предметів:

- відвідування позакласних заходів студентів-практикантів;
- самостійне проведення позакласних заходів (заняття гуртка, екскурсії і т. д.);
- виготовлення наочності, дидактичних матеріалів.

V. Виховна робота з учнями:

- участь у поточній виховній роботі (чергування класу, похід, екскурсія, вечір і т.д.);
- самостійне проведення виховної роботи (із зазначенням теми, місця і дати проведення заходів).

VI. Участь у методичній та дослідницькій роботі школи:

- визначення напрямку науково-педагогічного дослідження;
- вивчення та здійснення відповідних методик.
- проведення дослідницької роботи за програмою практики;
- семінари класних керівників;
- методичні наради вчителів-предметників;

Індивідуальний план затверджується керівниками педпрактики.

Щоденник психолого-педагогічних спостережень

Одним із завдань педпрактики є навчання студентів умінню спостерігати, аналізувати, узагальнювати навчально-виховну роботу вчителів, правильно оцінювати педагогічні факти та явища.

Ступінь оволодіння цими вміннями має відобразитися в щоденнику психолого-педагогічних спостережень.

Аналізуючи виконання завдань, наведених нижче, студент щоденно записує особисті враження, висловлює своє ставлення до організації навчально-виховного процесу, занотовує власні педагогічні погляди, робить самостійні висновки.

Важливе місце в щоденнику займають психолого-педагогічні спостереження за учнями, класним колективом, необхідні для реалізації навчально-виховних завдань практики та для самоаналізу власної педагогічної діяльності. Щоденник містить конкретні завдання дидактичного та виховного напрямів для самостійного виконання студентами.

Завдання на різних етапах педагогічної практики, аналіз виконання яких здійснюється в щоденнику

Організаційний етап (1-ий тиждень)

- ознайомитися зі змістом навчально-виховної роботи школи і класу. Заповнити таблиці робочого зошита;
- приступити до вивчення учнів класу та взаємостосунків у колективі, відвідувати уроки та виховні заходи у закріпленому класі;
- ознайомитися з планом виховної роботи класного керівника для складання індивідуального плану;
- проаналізувати план виховної роботи за такими критеріями наукових принципів планування виховної роботи: 1) індивідуально-особистісний підхід; цілеспрямованість, комплексність; 2) актуальність, конкретність, реальність, розумна насиченість, опора на інтереси учнів, поєднання різних форм і методів виховання, відповідність віковим особливостям і рівню вихованості учнів;
- показати взаємозв'язок принципів планування виховної роботи;
- ознайомитися з календарно-тематичним планом з предмету спеціалізації: уточнити теми і кількість уроків для самостійного проведення; ознайомитись з технічно-матеріальною базою шкільного кабінету, та дати її характеристику на відповідність завданням навчального процесу.

Основний етап

1) брати участь у семінарах та групових консультаціях з питань педпрактики, що організуються методистом з педагогіки;

2) готувати та проводити уроки: ознайомитись з методичною літературою про урок, вивчити програму, підручник, ознайомитись з поурочними планами вчителя; підібрати матеріал до змісту уроків, наочність, ТЗН; скласти плани-конспекти уроків;

Пізнавальний інтерес – це властивість особистості, яка проявляється в активному, емоційно забарвленому ставленні до пізнання предметів, явищ навколишньої дійсності, видів діяльності, що викликається усвідомленням їх значущості для особистості.

Вам відомо, що ознаки інтересу, його критерії, поділяються на три групи: 1) специфічні, які характеризують особливості поведінки та діяльності учнів, що проявляються під час навчальної діяльності на уроці; 2) ті, які характеризують особливості поведінки та діяльності учнів, що проявляються поза уроками; 3) критерії, які характеризують особливості всього способу життя учнів, що виникають під впливом інтересу до тієї чи іншої діяльності.

Пізнавальний інтерес – це інтерес до пізнання, у процесі якого відбувається оволодіння змістом навчальних предметів і необхідними способами, уміннями і навичками, за допомогою яких учень отримує освіту.

3) здійснювати виховну роботу за такими напрямками:

а) **розумове виховання** (робота класного керівника з розвитку пізнавальних інтересів у школярів). Протягом цього періоду передбачено:

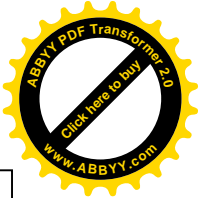
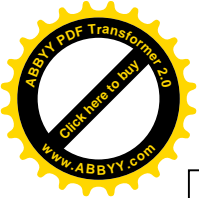
– вивчити читацькі інтереси підлітків; розробити анкету вивчення читацьких інтересів підлітка; звернути увагу на вибірковий інтерес до навчальних предметів; збагачувати пізнавальні інтереси учнів; формувати широкі пізнавальні мотиви (через навчальні дискусії, пізнавальні ігри, ситуації новизни тощо);

– розробити сценарій однієї з інтелектуальних ігор, наприклад: «Що? Де? Коли?», «Юний Ерудит»...

– допомогти учням в оформленні класного куточка «Як читати книгу».

Правила гігієни під час роботи з книгою:

- нормативне освітлення;
- правильно підібрані меблі;
- перерви.

Запропонуйте учням пам'ятку «Як читати книгу»

1. Пам'ятайте пораду: «Краще читати небагато, але ґрунтовно».
2. Складіть план читання, вказавши в ньому книги, які ви хочете прочитати.
3. Для попереднього ознайомлення з книгою продивіться вихідні дані, які наведені на її титульній сторінці, анотацію, зміст, передмову, заключення.
4. Намагайтеся глибше зрозуміти зміст книги: виділяйте головні думки та стежте, як вони розкриваються, обґрунтовуються.
5. Під час читання користуйтеся різними формами запису: цитати, витяги з тексту, план, тези, конспект, реферат.
6. Зустрівши у книзі незнайоме слово, обов'язково з'ясуйте, що воно означає; систематично користуйтеся енциклопедіями, словниками, довідниками.

б) **моральне виховання**: проводити виховні заходи морально-етичного змісту (бесіди, розповіді, акції, вечори, КТС...); допомогти підліткам скласти план морального самовдосконалення; сконструювати нетрадиційний виховний захід і обговорити його на семінарі; проаналізувати один із моральних вчинків учнів і виділити його складові.

Моральні якості особистості:

доброта, правдивість, любов, гідність, мудрість, патріотизм, почуття національної гідності, повага до закону, пам'ять про предків і т.д.

Моральне виховання – це цілеспрямований і систематичний вплив на свідомість, почуття і поведінку вихованців з метою формування у них моральних якостей.

Мега трудових КТС – збагатити знання дітей, виробити погляд на працю як на основне джерело радісного життя, враховувати бажання внести свій вклад у поліпшення діяльності, а також уміння і навички здійснювати реальну турботу про близьких і рідних людей.

Аналіз морального вчинку.

Учень обирає відповідний варіант розв'язання проблеми:

- «добре чи погано»;
- «сказати правду чи промовчати»;
- «відкрито захистити друга чи потихеньку поспівчувати йому»;
- «приховати свій поганий вчинок, якого ніхто не бачив, чи відкрито визнати свою провину» тощо.

Така постановка проблеми змушує школяра прийняти рішення : добровільно піти на вчинок, що стосується певною мірою особистих бажань, чи вчинити

Трудові КТС:

«Атака» – операція, яка має на меті швидко подолати силами свого колективу ті недоліки, які є навколо них.

Операція «Подарунок далеким друзям» – проводиться до свята, де подарунками можуть бути іграшки, сувеніри, моделі та інше.

«Рейд» – операція-похід, яка включає в себе трудові справи різних видів суспільно-корисної праці.

«Десант» – операція, яка проводиться силами дітей для надання негайної допомоги тим, хто її потребує.

в) **трудова та економічне виховання**: проводити трудові операції, десанти, акції, рейди збереження шкільного майна, підручників. Запропонувати практичні зауваження щодо вдосконалення сучасної системи трудового виховання в школі;

Механізм формування моральних якостей особистості

г) **естетичне виховання**: створювати необхідний запас елементарних естетичних знань і вражень, формувати естетичну культуру підлітків; проводити виховні заходи естетичного спрямування: естетичне виховання в праці, роль природи в естетичному вихованні, естетичне виховання засобами мистецтва (бесіди, розповіді, екскурсії, музичні вітальні, концерти, вечорниці, анкетування). Обговорення проведених виховних заходів здійснюється на семінарах з педпрактики у школі.

Зміст естетичного виховання, орієнтованого формування естетичної культури школярів передбачає: розвиток у школярів здібності сприймати прекрасне у природі, праці, творах мистецтва, оточуючої дійсності, поведінці людей.

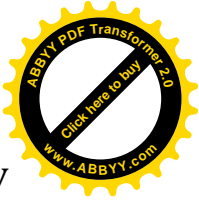
Художньо-естетична культура включає знання про естетику, про красиве і потворне, про закони краси, мистецтва; естетичну свідомість, естетичні потреби, почуття, ідеали, смаки, здібності; естетику поведінки, творчу художню діяльність.

Можливості навчальних предметів у естетичному вихованні учнів.

Уроки української мови та літератури: засвоєння багатства і краси рідної мови, ознайомлення з шедеврами вітчизняної та світової літератури.

Уроки природничо-географічних наук: розкриття великих можливостей використання краси і різноманітності природи, формування бережливого ставлення до неї.

Уроки фізики та математики: показати красу логічної чіткості наукових проблем, їх доведень.

Розкрити можливості навчального предмета в естетичному (розумовому, моральному, трудовому) вихованні. Ваші міркування занесіть до щоденника.

4) організовувати спілкування з підлітками: спостерігати за учнями в різних видах діяльності, надавати індивідуальну допомогу (додаткові заняття, бесіди тет-а-тет, психолого-педагогічна підтримка та інше); вивчити особливості педагогічного спілкування та визначити власний стиль спілкування; чи існують бар'єри спілкування і як ви їх долаєте; чи охоче діти йдуть на контакт з вами; чи звертаються вони до вас з особистими проблемами (чи довіряють вам);

5) здійснювати науково-дослідну роботу в класі з діагностики самооцінки або вихованості підлітків (за вибором студента): ознайомитися із запропонованими методиками дослідження, обрати відповідну методику (2–3 методики), керуючись психолого-педагогічною ситуацією в класі та власною зацікавленістю; у щоденнику представити опис процесу дослідження, вибір методів, обробку результатів. Сформулювати висновки і дати оцінку одержаних результатів. За результатами дослідження провести відповідний виховний захід.

Заключний етап (останній тиждень)

- 1) аналіз виконання завдань педагогічної практики та оформлення звітної документації;
- 2) осмислення ролі педагогічної практики у професійній підготовці студента (власні роздуми, есе тощо);
- 3) висновки та пропозиції щодо організації педагогічної практики.

Методична розробка виховного заходу чи справи

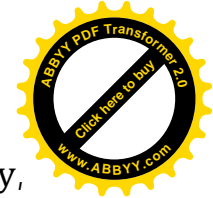
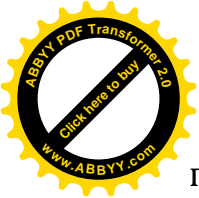
Підготувати методичну розробку одного з проведених виховних заходів (бесіди, конкурси, аукціони, КВК, ярмарки, вечорниці, КТС) та зробити його самоаналіз.

Студенту-практиканту доцільно вивчити методику організації і проведення виховного заходу та КТС.

Методика підготовки виховного заходу

Виховний захід – це одна із організаційних форм, що широко використовується у позаурочній і позашкільній виховній роботі.

Виховний захід дає можливість виробити в учнів певне ставлення до оточуючої дійсності, формує образ самого себе, цінні мотиви, духовні

потреби, відповідальність за вчинки, впливає на громадську думку, прилучає до життя колективу, формує його традиції.

Виховний захід є процесом, що передбачає у своєму розвитку кілька взаємопов'язаних етапів:

I етап. Планування

Підготовча частина:

1. Визначити цілі і завдання заходу.
2. Вибрати види, форми і методи роботи. Вибір форм виховання залежить від: змісту і спрямованості виховних завдань, віку учнів, рівня їх вихованості і особистісного соціального досвіду; особливостей дитячого колективу і його традицій; особливостей і традицій регіону, технічних можливостей, а також рівня професіоналізму учителя (вихователя, куратора).
3. Продумати, як оптимально залучити вихованців до підготовки і проведення заходу.
4. Визначити можливість участі батьків, спеціалістів з профілю тематики заходу, психолога, представників громадських організацій.

Організаційна частина:

1. Підбір тематичного матеріалу – змістовність, доказовість з урахуванням методів виховних впливів (метод формування свідомості – розповідь, бесіда, диспут, приклад; метод формування досвіду поведінки – створення виховуючих ситуацій, вправи та ін.; метод стимулювання – змагання, заохочення, покарання).
2. Використання цікавих творчих засобів: інноваційних: тестів, анкет, відеосюжетів, ігрової діяльності та ін.
3. Побудова логічної послідовності ходу і логічної завершеності теми з урахуванням виховної мети, сформульованої заздалегідь.
4. Розрахунок у часі проведення відповідно до віку учнів.

II етап. Розробка

Складання програми позакласного заходу.

1. План підготовки (детальний).
2. Написання ходу проведення заходу (сценарію).
3. Самоаналіз заходу.

Така логічна ланка є постійною для будь-якого заходу, змінюється лише зміст, посилюється значення того чи іншого етапу в залежності від мети заходу, що проводиться.

Кожен з цих етапів уже є процес виховання, що дозволяє включити вихованців у аналітичну, комунікативну, організаторську діяльність.

Методика підготовки та організації КТС

Методика організації КТС – це одна з моделей організації виховного заходу.

Можна сказати, що ця методика спрямована проти формалізму й казенщини в дитячих організаціях і в школі.

Її головні принципи:

1) виховувати в сумісній розвивальній діяльності дітей та дорослих, надаючи дітям максимальної самостійної у будь-який момент їхнього життя, на кожному етапі організації колективних, групових справ, творити разом з ними, а не замість них;

2) забезпечити зміну ролей і діяльності для кожної дитини, що веде до розвитку умінь, характеру, здібностей школяра.

Організація справ класу і школи, в якій бере участь багато людей (туристичний зліт, свято, похід, фестиваль) і які власне і називають колективною творчою справою, має такі етапи:

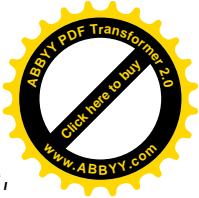
I. Створення Ради справи (або Тимчасової ініціативної групи), завдання якої організувати всю справу, залучаючи до роботи всіх, створюючи якщо потрібно, інші групи для підготовки епізодичних справ. Рада справи створюється тільки на період проведення даного заходу, після чого вона розпадається, що забезпечує зміну ролей.

II. Розробка сценарію справи. Його готує Рада справи. Завдання педагога – пробудити фантазію, творчість, ініціативу. Можна при цьому застосувати метод мозкової атаки. Кожен член Ради висуває пропозиції, які записуються, доповнюються. Далі відбувається обговорення пропозицій і відбір оптимальних.

III. Складання списку доручень і їх розподіл між учасниками справи. Завдання, по-перше, забезпечити успіх, для чого все передбачити, приготувати, а по-друге, залучити всіх. Успіх забезпечується ще й тим, що досвідчений учень, який вже вмів щось робити, працює з недосвідченим і навчає його.

IV. Робоча підготовка справи. Дорослим дозволяється допомагати дітям щось взнати, чомусь навчитися. На цьому етапі діє принцип сумісно-розподільної діяльності – дорослі показують, а роблять разом.

V. Безпосереднє проведення самої справи. Важливо забезпечити сумісне емоційне переживання, визначити місце і роль кожного в спільній роботі. Це внутрішньо збагачує кожного учасника справи.

VI. Заключне засідання Ради справи. На ньому говорять про те, що вдалося, що ні і чому. До наступної справи створюється інша Рада та різні групи в процесі її підготовки.

Таким чином, формування навичок поведінки, вмінь взаємодії, моральний та соціальний розвиток при цьому способі організації групової діяльності забезпечується залученням усіх до постійної і різноманітної творчої роботи. Модель колективної творчої діяльності працює за певних умов. Необхідна моральна і психологічна атмосфера, яку характеризує віра в можливості дітей.

Схема методичної розробки КТС подана у додатку Л.

Для підлітків пропонуємо такі колективні творчі справи за різними напрямками:

1. Виховання національної самосвідомості, патріотизму, громадянськості учнів.

1) Захист проектів «Мое майбутнє».

2) Аукціон народної мудрості.

3) Форум юних громадян «Діти за Європейський вибір громадян».

2. Трудова діяльність.

1) Операція «Турбота».

2) Трудовий десант «Боротьба з королем Сміття».

3. Екологічне виховання.

1) Операція «Допоможи зеленому другу».

2) Екологічна гра «Пошук скарбів».

3) Музейна виставка «лісових див».

4. Інтелектуально-пізнавальна діяльність

1) Тематичний брейн-ринг

2) Сюжетно-рольова гра «Всезнайко».

5. Розважально-розвивальна діяльність.

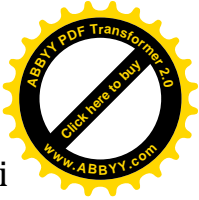
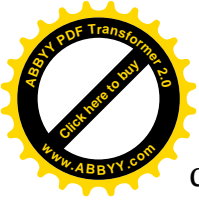
1) Казкове КБ – робота в групах. Складаємо казки за алгоритмом.

2) Виставка виробів з промислових та побутових відходів.

Орієнтовні схеми аналізу та самоаналізу КТС подані у додатках М та Н.

Методика підготовки та проведення виховного заходу на матеріалі бесіди з учнями

Бесіда – це метод систематичного і послідовного обговорення знань за допомогою безпосередньо словесного спілкування двох

сторін – вихователя і вихованця з метою прийому і передачі інформації, впливу на свідомість і поведінку учнів та вираження почуттів і переживань.

Щоб бесіда була цікавою, необхідно обрати для обговорення актуальну, життєво важливу для дітей тему. Запитання слід формулювати таким чином, щоб вони спонукали учнів до активної розмови, обміну думками, до роздумів та сумнівів. Краще за все це завдання вирішують проблемні запитання, адже на них, неможливо дати однозначну відповідь. За такої умови в аудиторії виникає атмосфера колективного пошуку, аналізу, формується вміння самостійно оцінювати морально-правові факти і події. Наприклад, в VII класі до змісту етичної бесіди «Друг – це друге «Я» можна включити такі запитання:

- Чи може збагатити дружбу твоє спілкування з людиною, яка менш розвинена, ніж ти?
- Чому О. Бальзак говорив, що самолюбство – отрута дружби?
- Як ви розумієте, що таке безкорислива дружба?

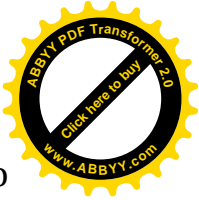
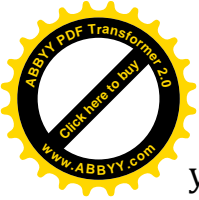
Окрім запитань, до бесіди можна включати приклади та обговорення моральних конфліктних ситуацій із художніх творів, кінофільмів, статей, спеціальної літератури; створювати уявні ситуації морального вибору, що близькі соціальному досвіду школярів, їх переживанням.

Одночасно вчитель має спрямовувати розмову в певному руслі, щоб вона не переключилась на іншу проблему.

Слід звернути увагу на зміст бесіди. До неї висувуються такі вимоги:

- актуальність, злободенність;
- інформативність, новизна;
- глибоке коментування подій та фактів;
- виявлення причинно-наслідкових зв'язків;
- доказове порівняння;
- врахування наявного в учнів запасу уявлень і понять;
- зв'язок з життям та соціальним досвідом дітей;
- наголошення на дієвому характері проблеми, яка обговорюється.

Бесіди з учнями середнього шкільного віку необхідно насичувати морально-правовим змістом, а педагог має бути особливо тактовним і уважним до міркувань учнів. Неабияке значення у бесіді з

учнями мають доброзичливість та емоційність учителя, його артистичні та комунікативні вміння.

Бесіда – це метод словесного впливу на свідомість людини. Тому слово вчителя, сердечне й чуйне, гнівне і пристрасне, примушує дитину довірливо відкрити свою душу, поділитися почуттями і думками. Для цього існують емоційно забарвлені засоби мови, мовлення, а саме:

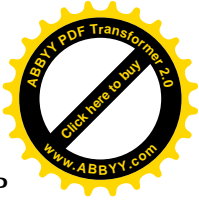
- інтонаційні: підвищення чи пониження голосу; смислові, логічні паузи; експресія – яскравість і виразність почуттів, настрою;
- риторичні запитання;
- роздуми та сперечання з уявним опонентом;
- виразне повторення;
- власні оціночні судження;
- міміка, жести.

Ефективність бесіди зростає, коли у наведених фактах учні знаходять невідому для себе інформацію. Під час такої бесіди вони можуть відстоювати свої помилкові погляди і переконання, що дуже характерно для підліткового віку. Педагог, ніби погоджуючись з ними, приймає їх точку зору, але, виявивши слабкі і суперечливі місця в аргументації вихованців, спростовує їх: «Я з вами згоден, але ж як пояснити...», «Припустімо, ви маєте рацію, проте як бути, коли...»

Підсумовуючи бесіду, вчитель обґрунтовує раціональне вирішення проблеми, що обговорюється, окреслює конкретну програму дій для усвідомлення і закріплення прийнятого в результаті бесіди висновку.

Таким чином, при проведенні бесіди слід дотримуватись певних вимог:

- обрати актуальну тему бесіди;
- визначити її навчальну і виховну мету та виховні завдання;
- з'ясувати, що вже відомо учням з даної теми;
- конкретизувати 3–5 основних питань, які будуть обговорюватись під час бесіди;
- змоделювати можливі та бажані варіанти відповідей на них;
- визначити оптимальні прийоми активізації уваги учнів на початку бесіди (проблемні запитання, цікаві факти, відеофрагменти, обговорення ситуації тощо);

- підібрати методичні прийоми, що вплинуть на ефективність бесіди та активізацію учнів;
- підібрати наочний матеріал у співвідношенні його з інформаційним наповненням бесіди;
- продумати оптимальні прийоми для створення необхідного емоційного фону під час бесіди (логічні акценти, паузи, музичні та поетичні заставки, інтонування та ін.);
- підвести підсумок бесіди у вигляді правил, кодексів, законів, постулатів, резюме тощо, залежно від її змісту та віку учнів .

Бесіда поділяється на етапи:

1. Обґрунтування теми. На цьому етапі вчитель обирає тему, яка повинна бути не надуманою, а актуальною, цікавою; готує питання та спрямовує на них увагу учнів.

2. Діалог з учнями. Учитель активізує розмову та сприяє вільному вираженню учнями своїх думок. Важливо викликати у дітей емоції та переживання, почуття і власне ставлення до подій та явищ, що обговорюються.

3. Підсумок бесіди. В залежності від віку і особливостей дітей вчитель узагальнює думки, визначає шляхи розв'язання проблеми або дає можливість учням зробити висновки самостійно.

Бесіди поділяються на фронтальні (групові, колективні) та індивідуальні.

Фронтальна бесіда. Її проводять з класом, групою дітей на будь-яку тему: естетичну, етичну, екологічну, правову та ін.

Індивідуальна бесіда. Найчастіше її проводять в особливих ситуаціях (наявність конфліктів, порушення дисципліни, неординарний вчинок, емоційне напруження), здебільшого конфіденційно. Під час бесіди необхідно знайти шляхи взаєморозуміння з дитиною за допомогою таких прийомів як довіра, побудження, співчуття, застереження, похвала, ласкавий натяк, докір, авансування та ін.

Слід уникати у бесіді таких прийомів, як прояв обурення в роздратованій формі, пригнічення, присікування, розвінчування, накази, допити, перестороги, агресивність, моралізування, хизування тощо.

Зразок оформлення методичної розробки бесіди з учнями

Методична розробка бесіди на тему:

«Земля на зернятці стоїть»,

проведеної студ. _____ групи, ПІБ _____

у 6-А класі школи № ____ (місто, село) _____

Мета виховного заходу: Виховувати у учнів бережливе та шанобливе ставлення до хліба і хліборобської праці. Розширювати духовний світ дітей.

Завдання:

1. Ознайомити учнів з історією виникнення хліба на Землі.
2. Розширити знання учнів про значення хліба на Землі.
3. Показати життєдайну силу хліба та його значення в житті людини.
4. Ознайомити учнів з народними хлібними звичаями, традиціями, обрядами.
5. Викликати у дітей почуття гордості та шаноби до хліба і праці хлібороба.

Обладнання: паляниця, український рушник, колоски пшениці, вислови та афоризми про хліб.

Основні питання для обговорення:

1. Коли і як з'явився хліб на Землі?
2. Як людина навчилася вирощувати це диво?
3. Скільки коштує хліб?
4. Народні хлібні свята на Україні та святковий хліб.

Зміст бесіди.

Студент подає повний зміст (сценарій) бесіди.

Висновки

Хліб – це життя. Хліб – це народне багатство. В нього вклали силу, любов і працю сотні хліборобів і людей багатьох професій. То ж дбаємо про збереження хліба, бережливо ставимося до кожного хлібного шматочка вдома, в школі, в інших місцях. Не проходимо повз випадки недостойного ставлення до хліба.

Список літератури

Студент складає повний список використаної літератури з теми.

Орієнтовна тематика етичних бесід для дітей підліткового віку

- Усе в природі має свою душу
- Я в світі...світ в мені
- Земля в біді
- Суд над байдужістю
- Паростки дружби
- Доля рушнікова
- Із рабства дорога додому важка
- Наша планета – Земля
- Як стати розумною людиною
- Людство та дозвілля
- Найщасливіший день мого життя
- Неймовірно, але факт...
- Святе материнське ім'я
- Батьківський дім
- Закони людського спілкування
- Твоє ім'я – твій друг
- Вчись вчитися
- Дружний колектив. Який він?
- Про що повідають квіти?
- Заговори'. У твоїм слові – твоя душа
- Український рушник – національний оберіг
- Той самий тютюн
- Характер успадковується чи виховується?
- Добро є життя
- Прості правила етикету
- Вічні людські цінності
- Роде наш прекрасний
- Чи знаєте ви зоряне небо?
- Все про кохання
- Було колись ...
- Тільки пам'ять не сивіє
- День сьогодні такий незвичайний

- Щастя: реальність чи ілюзія
- Музика і ми
- В чому сенс життя
- Знаємо свої права
- Шлюбні та дошлюбні звичаї українців
- Чи сучасне лицарство?
- Як не стати жертвою злочину

Ці та інші теми ви знайдете в журналах «Позакласний час», «Класний керівник», «Все для вчителя» та ін.

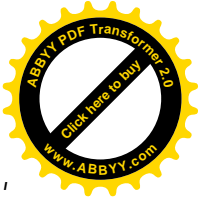
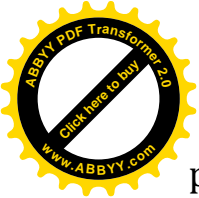
1.6. Особливості розвитку і виховання підлітків

1.6.1. Молодші підлітки

Підлітковий вік є важливим етапом життєвого циклу людини. Молодший підлітковий вік (10–12 років) займає особливе місце у циклі дитячого розвитку, оскільки в цей час відбувається складний перехід від однієї епохи життя до іншої – від дитинства до дорослості. З одного боку, для цього складного періоду характерними є негативні прояви: дисгармонія у побудові особистості, відокремлення від установленної раніше системи інтересів дитини, бунтівний характер її поведінки щодо відносин із дорослими. З іншого – підлітковий вік відрізняється багатством позитивних факторів: збільшується самостійність дитини, більш різнобічними і змістовними стають відносини з іншими дітьми і дорослими, значно розширюється спектр діяльності.

Цей період співпадає із вступом дитини у таємничий світ школи другого ступеню, із адаптацією до нової дійсності: замість одного улюбленого вчителя – велика кількість учителів, які відрізняються більшою вимогливістю, значно меншою сердечністю: безліч нових дисциплін, які треба досконало вивчати; зміна статусу у середовищі однолітків...

Важливою особливістю підлітків є поступовий відхід від копіювання оцінок дорослих до самооцінки, спираючись на внутрішні критерії. Самооцінка – усвідомлення власної цінності і самоідентичності, оцінка своїх можливостей, якостей особистості, свого місця між людьми. З самооцінки починається певне ставлення до себе. Самооцінка регулює поведінку особистості у конкретних ситуаціях, визначає ставлення щодо успіхів і невдач, критичність,

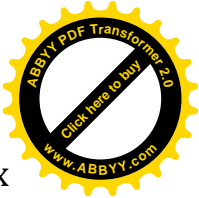
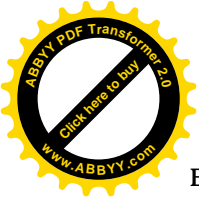

рівень домагань, вимогливість до себе і оточуючих. Між тим, самооцінка молодших підлітків складається з протиріч. Тому їх поведінка виявляє досить часто багато немотивованих дій. Найчастіше педагоги пов'язують ці дії із процесом статевого дозрівання. Згадайте, з якою любов'ю та запалом Г.Х. Андерсен, цей улюбленець дитинства, зобразив гіркі переживання симпатичної істоти, гидкого каченяти, на етапі становлення, з якою майстерністю відкрив їй новий світ.

Особливої уваги заслуговує те, що відбувається з нервовою системою підлітка в цей період. Прискорений ріст дитини, її підвищена рухливість, нервово-психічна активність приводять до посиленого обміну речовин, значного напруження в роботі залоз внутрішньої секреції та нервової системи. Усе це зумовлює легку вразливість, нестійкість психіки, різні відхилення в поведінці підлітка.

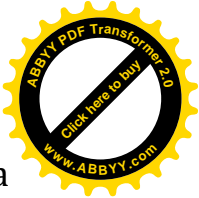
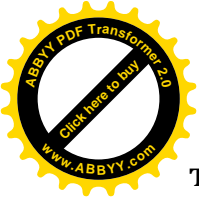
Збільшення зросту, маси, м'язової сили здебільшого радісно сприймаються підлітком як ознаки його дорослості. Водночас функціонування серця, легенів, кровопостачання мозку не можуть забезпечити повноцінної роботи організму в цілому. Звідси швидка і раптова зміна станів і настроїв підлітка: зараз він з ентузіазмом і азартом береться за важке фізичне або розумове завдання, із захопленням працює, забувши про час і втому, та раптом відчуває слабкість, запаморочення, спад сил. Ці процеси не проходять безслідно. Як свідчить досвід, дорослі, а тим паче батьки, помічають, але часто не розуміють подібні стрибки поведінки дитини. Їх дивує, а часом і дратує як надмірний дитячий азарт, так і несподівана втома, якій вони не знаходять пояснення. Насправді ж подібні перепади судинного і м'язового тону – природні вияви змін, що відбуваються в підлітковому організмі, і які необхідно брати до уваги, обережно дозуючи обсяг вимог до дітей цього віку.

Проблеми потребують обов'язкового розв'язання їх кожним підлітком, бо з'ясовують головну інтуїтивно усвідомлену потребу – бути і здаватися дорослим. В. А. Караковський стверджує, що шлях щодо вирішення цих проблем школярів можна прокласти за умов поступового задоволення їх найважливіших потреб, а саме: гідного положення у колективі однолітків і сім'ї; прагнення здобути вірного друга; позбутися ізоляції як у класі, так і у малому колективі; підвищеного інтересу щодо співвідношення сил у класі; прагнення

відмежуватися від усього дитячого; відмова від необґрунтованих заборон; сприйнятливості до помилок учителів; переоцінки можливостей, які планується реалізувати у далекому майбутньому; відсутності адаптації до поразок, невдач, потягу до мрій; вимогливості щодо відповідності слова ділу: підвищеного інтересу до спорту, колекціонування, захоплення кіномистецтвом, телебаченням, різними видами суспільної діяльності.

На певному життєвому етапі підлітку складно утримувати суб'єктивне визначення власного «Я». Почуття ідентичності «Я» як цілісності визначають за допомогою різних термінів: «Я – концепція», «Я – схема», «самосвідомість» та ін. Зміст їх полягає в тому, що для молодших підлітків характерними є переживання, пов'язані зі ставленням до себе як до улюбленця товаришів, батьків. Вартим уваги є те, що майже всі переживання, що стосуються самопізнання підлітків – негативні. Це підсумок засвоєння підлітками тих уявлень і оцінок, якими наділяли їх учителі, батьки. Нагадуємо, що дорослі з великою напругою характеризують позитивні якості школярів і чудово розкривають їх недоліки. Між тим, психолого-педагогічна наука доводить важливість для особистісного самовизначення, становлення самоідентичності можливість дитини спиратися на позитивне уявлення щодо власного Я. Допомогти сформувати позитивну «Я – концепцію» – під силу педагогам, дорослим. Придбання позитивної «Я – концепції» означає усвідомлення себе суб'єктом саморозвитку, який відповідає за свою поведінку, емоції, рішення. Розвитку «Я – концепції» підлітків сприяють стосунки з дорослими, які мають своїм підґрунтям діалог (безумовне прийняття учня, емпатійне сприйняття його як рівного, впевненість у можливості позитивного розвитку його особистості, відносини, що не підлягають оцінці і гарантують захищеність, повага і вимогливість, зацікавлене ставлення до дитини). Процес самопізнання підлітків стає успішним за наявності високого рівня самоповаги, задоволення потреби у любові, прийнятті особистості з боку інших людей. Особливе місце у життєдіяльності учнів даного віку належить спілкуванню з однолітками, яке стає провідним видом діяльності. У процесі спілкування з друзями, дорослими підлітки активно опановують цінності, цілі, засоби соціальної поведінки, виробляють критерії оцінки себе і інших, спираються на положення «кодексу

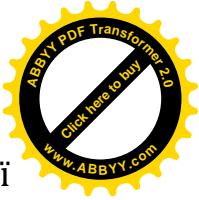
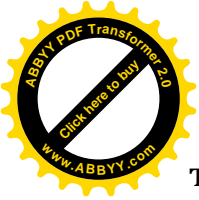
товариства». Комуникативна поведінка цих дітей також повна протиріч. З одного боку, вони бажають бути як всі, прагнуть заслужити повагу і авторитет, мати вірного близького друга. З іншого – стати несхожими, виділитися будь-якою ціною, вони хизують власними недоліками, часто міняють приятелів, швидко зачаровуються і розчаровуються у друзях. Відсутність друга для молодших підлітків – страшна трагедія. Наявність товариства – перше власне досягнення підлітка у сфері відносин. Значення подібних зв'язків тим більше, чим менше здатні рідні забезпечити підлітку дружнє коло спілкування.

Уже з шостого класу у підлітків починає розвиватися особистісна і міжособистісна рефлексія. Вони усвідомлюють причини труднощів, конфліктів, успіхів у спілкуванні, прагнуть відповідати за свої дії. Учні потребують дієвої допомоги у з'ясуванні проблем спілкування, відпрацюванні механізмів особистісної рефлексії.

Слід врахувати, що в цей період відбувається інтенсивна диференціація значущої для підлітків діяльності від навчання і суспільних дій до бродяжництва і дрібних антисоціальних звершень. Внутрішнім критерієм диференціації є пошук діяльності, де Я – підлітка – успішне, самостійне і вільне. Учні визнають як провідну – творчу, різнобічну, емоційну спільну діяльність, із ознаками інтимно-особистісного спілкування з однолітками, що сприяє груповій ідентифікації (ми – 5Б не такі, як 5А).

Цей вік є сензитивним для засвоєння абстрактних узагальнених уявлень і систем понять, розвитку психічних функцій (сприйняття, мовлення, пам'яті та ін.), «наповнення» свідомості узагальненими моральними оцінками та судженнями. Учні стають здібними до розумових експериментів, розумового вирішення задач на основі певних гіпотез, досить складних видів творчої діяльності, а також власного рефлексійного мислення.

Незважаючи на це, педагоги фіксують зниження їх успішності та інтересу до навчання і називають декілька причин цього: особистісні недоліки, складність навчальних програм з окремих предметів... Але масовою причиною поганого засвоєння знань молодшими підлітками з відсутність адекватної мотивації навчання (небажання вчитися). Тому вчителі наполягають на важливості реалізації всіх принципів навчання: його проблематизації, діалогізації, активної діяльності, варіативності,

творчих форм організації засвоєння, включення змісту навчальної діяльності у загальний соціокультурний контекст сучасної і цікавої для підлітків літератури, музики, життєво-побутових відносин.

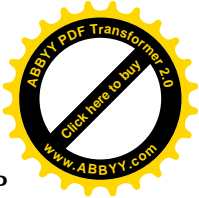
Нагадуємо, що потенціалами особистісного розвитку підлітків є соціальність як уміння товариського спілкування, потреби і умінь демократично організувати спільну діяльність, а також індивідуальність, тобто розвиток інтересу до свого Я як суб'єкту діяльності, спілкування, розвиток рефлексії з приводу своєї успішності і відзнак у спілкуванні та діяльності. Учні очікують від учителя, класного керівника справедливості, уміння здивувати тим, що найбільше цінується у певному віці, а також організації цікавої діяльності.

Педагоги покликані створити умови найбільшого сприяння щодо самостворення особистості школяра, його життя у певному соціумі (оволодіння знаннями про навколишній світ і своє місце в ньому, про себе – як суб'єкт дійсності, свої можливості, здібності, характер, позитивні і негативні якості особистості: розвиток і підсилення впевненості у собі, почуття особистої гідності, найбільш повної самореалізації у поведінці та творчій діяльності, ствердження своїх прав і обов'язків, що передбачає поважне ставлення до цінностей інших і сприяє їх підвищенню).

Саме тому пропонуємо студентам під час педагогічної практики застосувати у навчально-виховній діяльності колективні творчі справи, елементи модульного навчання та інші інноваційні технології у межах гуманізованого розвивального середовища. Організація активної пізнавальної колективної творчої діяльності учнів сприятиме гармонізації Я – концепції підлітків, зниженню рівня їх конфліктності, а також орієнтації на певні цінності навчання або трудову діяльність, суспільну зайнятість або міжособистісні взаємодії.

1.6.2. Старші підлітки

13 років – початок тривалого, одного з найважливіших періодів розвитку людини, період, який прийнято змальовувати як «вік другого народження особистості» (Ж.-Ж.Руссо). Психологічне обличчя 13-річного підлітка багато в чому зберігає «дитячі риси» і найбільш повне втілення мають ті лінії розвитку, які започатковуються протягом молодшого підліткового віку.

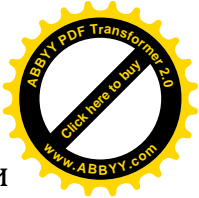
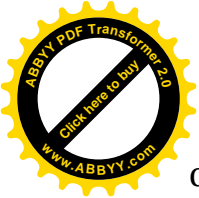

Особливостями цього періоду є інтенсивність і нерівномірність розвитку і росту організму, що визначає нерівномірність і значну індивідуальну варіативність темпів розвитку (відмінності у розвитку хлопчиків і дівчаток, акселерація і ретардація).

Бурхливий ріст, дозрівання організму, психологічні зміни – все це відображається на функціональному стані підлітка. В 13–15 років нерідко відмічається своєрідне чергування спалахів активності та її падіння, аж до повної знемоги. Втома настає швидко і раптово, що є характеристикою підвищеної втомлюваності. Знижуються працездатність і продуктивність, у хлопчиків у 13–15 років різко збільшується кількість помилкових дій.

Досить гострою проблемою у підлітковому віці стає зниження інтересу до навчальної діяльності, який спричинюється підвищенням зацікавленості іншими сторонами життя. Це пояснюється тим, що з розвитком самосвідомості підлітки чіткіше диференціюють й аналізують свої бажання, інтереси, потреби. Якщо раніше позитивне ставлення до навчання могло підтримуватися тільки бажанням одержати схвалення дорослих, то тепер більшого значення набуває власна пізнавальна активність, ставлення до вчителя, який викладає певний предмет, ціннісні орієнтації однокласників або друзів поза школою, взаємини з батьками. Це приводить до того, що для одних підлітків навчання продовжує залишатися дійсно провідною, основною діяльністю, а для інших поступово втрачає своє значення, перетворюється на формальне, другорядне і навіть небажане заняття. До школи підліток часто приходив не за тим, щоб навчатися, а для зустрічі з друзями. Під час уроку підліток може подумки перебувати десь далеко, мріяти про щось потаємне, вести щоденник або читати під столом цікаву книжку. Таке, на перший погляд «негарне», але «не небезпечне» ставлення не можна пускати на самоплив і тому, що не маючи належних умов для вияву своїх можливостей, для самоствердження і вияву самостійності в суспільно корисній, виробничій діяльності, сучасний підліток усю свою енергію, винахідливість і творчі здібності починає спрямовувати спочатку на незначні пустощі, а з часом – і на протиправні дії.

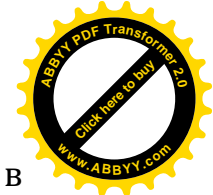
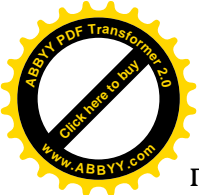
Біологічне дозрівання організму веде до різких змін у зовнішності підлітка. Оскільки підліток ще не оволодів своєю новою зовнішністю, вона займає значне місце у його свідомості, він постійно

оцінює її, причому частіше всього незадоволений нею. Та оскільки зовнішність надзвичайно значима частина «Я», відкрита для оцінки з боку оточуючих, то підліток постійно чекає такої ж негативної оцінки, причому не тільки зовнішності, але і своєї особистості в цілому. Звідси специфічна підліткова сором'язливість.

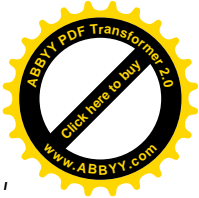
Для старшого підлітка є важливою відповідність зовнішності деяким нормам, еталонам, прийнятим в тій чи іншій групі, а частіше у підлітковій субкультурі в цілому. Особливого значення в новому уявленні, яке формується про свою зовнішність, фізичне «Я» набуває прояв вторинних статевих ознак і розвиток тіла за жіночим чи чоловічим типом. Занадто швидкий чи занадто повільний розвиток, різка відмінність від однолітків, а головне – розбіжність із сформульованими прямо, але повністю очевидними для підліткової групи еталонами, має величезне значення для самооцінки підлітків, їх ставлення до себе. Воно особливо значиме ще і тому, що є дуже важливим аспектом набуття популярності у підлітків.

Найважливіший момент психофізіологічного розвитку підлітка, «на який слід зважати, – його статеве дозрівання і статева ідентифікація. Досить поширеною є думка, що статева ідентифікація (тобто певна чоловіча або жіноча належність) і статеве дозрівання – два розведених у часі процеси. Насправді ж – це лише дві лінії одного процесу психосексуального розвитку. Вважаємо за доцільне зупинитися на цьому питанні докладніше. Оцінюючи підлітків з огляду на відповідність їхньої поведінки статево-рольовим нормам, слід зазначити, що критерії мужності-жіночності в них суворіші, ніж у дорослих. Зокрема, хлопчики-підлітки всіляко намагаються підкреслити свої відмінності від дівчаток. У центрі їхньої уваги постають вольові риси характеру, інтелект. У них раніше виникає еталон «справжнього чоловіка», ніж у дівчаток «справжньої жінки». У спеціальних дослідженнях знаходимо дані, що уявлення хлопчиків про мужність містить позитивні інструментальні характеристики (рішучий, незалежний, енергійний, сильний, упевнений, діяльний) та ніби то їхній зворотний бік – негативні емоційно-комунікативні ознаки (непривабливий, ворожий, дратівливий, черствий, егоїстичний, несправедливий, нещирий) У стереотипі мужності у дівчаток на перший план виходять і позитивні емоційно-комунікативні характеристики. Аналогічними є уявлення хлопчиків

про жіночність. Негативні характеристики здебільшого виявляються в уявленнях про свою стать, причому у хлопчиків це виражено більш різко. Нині багато розмов ведеться про більш раннє статеве дорослішання дітей. Численні публікації у наукових і періодичних виданнях наводять невтішні факти підліткової сексуальної розбещеності, підліткової вагітності. На основі цього часто робляться неправомірні висновки, що діти цього віку вже добре обізнані (може, навіть надто) з цією стороною людського буття. Утім, проведені дослідження свідчать, що саме недостатні знання, їх уривчастість і певне перекручення часто є однією з головних причин наявних збочень і негативних виявів сексуальної поведінки дітей підліткового віку. Батьки і вчителі мають допомогти підлітку пережити цей складний для нього етап дорослішання. Для того, щоб зняти підвищену тривожність, потрібно добре знати дитину (чим син або донька люблять займатися, чим захоплюються, яка їхня думка щодо певного вчинку тощо) і виявляти своє ставлення до цього. Якщо якісь вчинки заслуговують схвалення, не треба забувати сказати про це; позитивні почуття треба виявляти і в тих випадках, коли підліток, усвідомивши свої негарні вчинки, чесно визнає їх і намагається виправити.

Починаючи з молодшого шкільного віку, соціальна ситуація розвитку дітей характеризується рішучою зміною орієнтирів. Для підлітка головне значення вже має ставлення до нього самого його товаришів і їх моральна оцінка всього, що відбувається у світі. У старшому віці потреба у спілкуванні з однолітками набуває нової якості – і за змістом, і за формами вираження, і за роллю, яку вона починає відігравати внутрішньому житті підлітка – в його почуттях, думках. У цей період найбільш значущим є групове спілкування у компанії ровесників. Група захищає підлітка, підтримує його; одночасно вона ставить до нього надзвичайно жорсткі вимоги. Пам'ятайте, що підлітки бувають не тільки байдужими, але і жорстокими до тих, хто їм не подобається. Вони дуже жорстокі до тих, хто відрізняється, відокремлюється від їхнього середовища. Вони ще не знають, хто вони є насправді, і відчувають небезпеку з боку тих, хто не хоче пристосовуватись. А оскільки вони ще не набули тієї впевненості, що приходить з усвідомленням свого «Я», вони прагнуть збитись у табун.

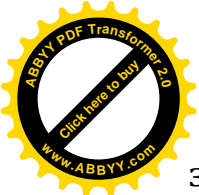
У роботі із старшими підлітками необхідно враховувати, що група створює для них особливі відчуття – відчуття «Ми». І поділ на «Ми» – однолітки, члени однієї групи і «Вони» – дорослі, чи однолітки – члени іншої групи – має для старшого підлітка дуже важливе значення

Бажання досягти визнання з боку однолітків породжує у підлітка прагнення відповідати їх вимогам, справляє серйозний вплив на моральний розвиток школяра. Суттєвий вплив на поведінку починають здійснювати норми, що стихійно складаються в групі однолітків. Як відомо, в основі цих норм лежить уявлення про товариську солідарність, взаємовиручку.

Слід не забувати, що в ситуації конфлікту підлітки свідомо віддають перевагу нормам, прийнятим серед однолітків. Необхідно звернути увагу на те, що підлітки достатньо сильно розрізняються за ступенем своєї включеності в групу.

Певна частина підлітків основну увагу приділяє зовнішньому вигляду, одягу: бути одягнутим, як усі, виглядати, як усі – для підлітка чи не найбільш важливо, ніж, умовно говорячи, думати і робити як усі. Причому, якщо у більш ранньому віці таким одягом могла б бути форма якої-небудь громадської організації, то в 13–15 років все сильнішого значення набуває володіння якимось неформальним, але спільним для всіх одягом. Для інших – це захоплення – мода, що притаманна для всієї групи. Треті – повністю живуть інтересами групи, без неї вони немов би і не існують. Дослідницькі дані свідчать, що вплив групи на підлітків тим більший, чим більш неблагополучні (в самому широкому розумінні) його взаємовідносини з батьками, сімейна ситуація, чим більш вузький і бідний світ його захоплення, чим більше він не впевнений у собі (Л. І. Божович). Якраз тому найбільший вплив угруповань на своїх членів спостерігається у підлітків – делінквентів, тобто підлітків, які схильні до дрібних правопорушень, провин, проступків, що не мають кримінального характеру.

З розвитком групового спілкування пов'язана одна з найбільш складних проблем підліткового віку – проблема занедбаності (знедоленості), а в найбільш крайніх формах – випадки, коли підліток стає об'єктом знущань, глумлення, фізичної агресії з боку групи однолітків. Подібна проблема часто ховається

за фанатичним індивідуальним захопленням відео чи комп'ютерними іграми, коли спілкування з розумною машиною немов би замінює спілкування з друзями.

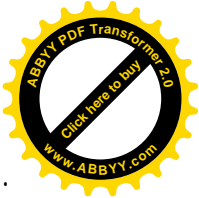
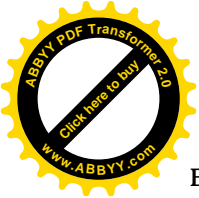
Від дійсної самотності слід відрізнити «квазиодинокість» – почуття, що виникає у багатьох підлітків. Воно носить, як правило, ситуативний характер і пов'язане з переживаннями власної несхожості на інших, переживаннями, які викликають у підлітка амбівалентні почуття, одночасно привертаючи і відштовхуючи його. Якщо подібна «квазиодинокість» часто експлуатується і демонструється підлітком, це, як правило, свідчить про те, що він не вдоволений своїм становищем серед однолітків, що він будь-якими засобами хоче виділитись, зайняти помітне місце. Але оскільки місце лідера він зайняти не може, то готовий скоріше зайняти роль знедоленого, аніж бути одним з багатьох.

Тому одне із найважливіших педагогічних завдань у роботі з цим «важким віком» – розгорнути різноманітні види діяльності, де б кожний міг розкрити себе з кращої сторони, заслужити повагу товаришів.

Утвердженням себе в очах однолітків може слугувати і підліткова брехня, а саме прикрашання свого життя, розповіді про «видатних» братів, надзвичайно сильних друзів – зміст в даному випадку цікавий лише тим, що відображає цінності, характерні для тієї чи іншої групи. Сутність даного явища полягає в тому, що підліток, прагнучи добитись уваги ровесників, підвищує свій соціальний статус, приписує найближчому оточенню вигадані чесноти, незвичайні, видатні риси. За його уявленнями це створює навколо нього ореол винятковості. Така поведінка інфантильних підлітків говорить про їх низьку самооцінку.

Крім безпосереднього спілкування з однолітками в 14–15 літньому віці суттєву роль починає відігравати так звана «підліткова чи юнацька субкультура», тобто деякі норми, стиль спілкування, одягу, інтереси, погляди, переваги, характерні для молоді. Специфіка віку, що розглядається, в тому, що підлітки прилучаються, наближуються, включаються у цю субкультуру. Саме залучення до цієї субкультури вони частіше всього мають на увазі, коли говорять про бажання бути дорослими.

Не слід забувати, що особливості спілкування підлітка з однолітками, характер здійснюваного впливу багато в чому залежать

від уявлення підлітка про самого себе, про його ставлення до себе. Тому так важливо доторкнутись до світу переживань кожного підлітка, щоб зрозуміти його і допомогти самоствердитись.

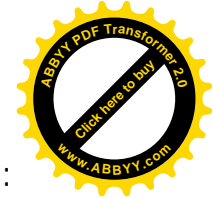
Розвиваючи вольову поведінку підлітків, використовуйте емоційно привабливі ігри, віддавайте перевагу тим виховним справам, які збагачують інтереси, захоплення школярів, підтримуйте і закріплюйте наміри, що виникають у них.

Школярі часто змішують прояви таких, наприклад, якостей, як наполегливість і впертість, дотримування визначених принципів і прагнення будь-якою ціною досягти свого, вбачаючи в цьому рівноцінні прояви волі. Тому дуже важливими є бесіди з підлітками, в процесі яких вони вчаться розрізняти такі прояви, відділяти справжні і хибні прояви волі.

Для 13–15 літніх достатньо наочною стає перспектива їх майбутнього життя. Активно формується уявлення про своє «Я». Виникає проблема морального вибору способів поведінки і в навчальній роботі, і в боротьбі за любов, повагу до себе інших людей. При цьому в саморозвитку важливого значення набувають не стільки літературні герої, скільки цінності молодіжної субкультури, поклоніння зіркам кіно, поп-музики. У зв'язку з цим вирішального значення для виховання старших підлітків набуває формування духовно-моральної атмосфери в їх житті.

Сприйняття класного керівника дітьми не залишається однаковим протягом усього підліткового віку. Слово вчителя перевіряється самим його ставленням до справи, моральні сентенції – реальною моральністю, яка проявляється у відносинах з колегами і учнями, у здатності жити чесно, вирішувати повсякденні проблеми справедливо. Ви завоюєте авторитет у старших підлітків, якщо зумієте стати для них старшим товаришем, спроможним увійти в їх референтне середовище.

Необхідно пам'ятати, чого не можна робити ні в якому разі, спілкуючись з підлітком: застосовувати насилля, крики і глузування; застосовувати епітети, які б принижували його гідність; ображатись і демонстративно не розмовляти з ним, ігнорувати його думки, плани на майбутнє, право на дозвілля та кишенькові гроші.

Скористаємося деякими порадами щодо спілкування з підлітками:

- Більше семи фраз поспіль – це вже лекція.
- Ваша розмова з підлітком має бути діалогом.
- Наберіться терпіння. Не перебивайте, не тягніть з нього слова, не закінчуйте за нього речення.
- Спілкуючись з підлітком, дивіться йому в очі, поверніться до нього обличчям. Вашу манеру він поважатиме, спілкуючись з іншими людьми.
- Охолоньте, перш ніж почати розмову з дитиною.
- Пам'ятайте, запитання, яке починається зі слів «а чому ти..», як правило, викликає у підлітка бажання захищатися.
- Розкажіть підлітку про себе.
- Не заважайте підлітку відчувати те, що він відчуває. Не вмовляйте його, не «лізьте в душу».

Узагальнюючи вище сказане, перерахуємо пріоритетні для старших підлітків напрями виховної роботи:

1. Сприяти тому, щоб зміст і форми колективної творчої діяльності та індивідуального впливу допомагали кожному з учнів знайти себе, самовизначитися.

2. Максимально використовувати у роботі з учнями досвід самовиховання, виховувати потребу та здатність до самоаналізу, самооцінки.

3. Розвивати уміння будувати рівноправні відносини з однолітками, які б ґрунтувались на взаєморозумінні, взаємності, формувати способи дружнього, вибіркового спілкування.

4. Формувати вміння розуміти причини власної поведінки і поведінки іншої людини.

5. Розвивати позитивний і разом з тим адекватний образ свого типу фізичного «Я» як такого, що змінюється і розвивається.

6. Навчити способам регуляції поведінки й емоційних станів.

7. Виховувати високу моральність у взаєминах юнаків і дівчат.

8. Прищеплювати учням високу правову культуру, повагу до законів держави.

1.7. Напрями науково-дослідницької роботи студента

1.7.1. Напрям I

Проведіть діагностику самооцінки образу «Я» старших підлітків (скласти програму формування адекватної самооцінки дитини).

Допомога підліткам із зниженою самооцінкою може бути здійснена у двох напрямках:

1) Через втручання у педагогічний процес: індивідуалізація навчання і виховання, корекція виховних впливів і оптимізація взаємовідносин у системі «вчитель-учень».

2) Через виховну діяльність з метою стимулювання у підлітка прагнення розвинути почуття власної цінності, утвердити своє «Я»:

- а) вправи на психосаморегуляцію стану підлітка;
- б) вправи на проєкцію образу власного «Я»;
- в) вправи на тренінг спілкування.

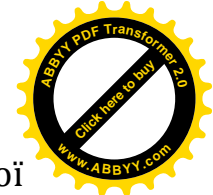
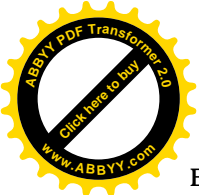
Самооцінка – усвідомлення власної цінності і самоідентичності, оцінка своїх можливостей, якостей особистості, свого місця в житті. З самооцінки починається певне ставлення до себе. Самооцінка регулює поведінку особистості у конкретних ситуаціях, визначає ставлення до успіхів і невдач, критичність, рівень домагань, вимогливість до себе і до оточуючих.

У дітей необхідно формувати адекватну самооцінку і почуття власної гідності. Важливо навчити дітей формувати високу самооцінку, бути незалежними від думки інших. Люди з високою самооцінкою бачать цінності всіх людей і ніколи не ставлять себе вище за інших.

Програма формування позитивного «Я-образу» складається з 5 базових компонентів, які необхідно розвивати з раннього дитинства:

- 1) формування почуття безпеки;
- 2) формування почуття самості, тобто ідентичності;
- 3) формування почуття приналежності;
- 4) формування почуття мети;
- 5) формування почуття компетентності.

Почуття безпеки (впевненості в собі, захищеності, незалежності, комфорту) дуже важливе. Воно формується в процесі довірливих взаємостосунків. Дітям властиве негативне самосприйняття, тому що

вони набагато більше знають про свої недоліки, ніж про свої позитивні якості. Для формування позитивного самосприйняття пропонується гра «Хороша людина». Кожній дитині необхідно дати вирізане з паперу сердечко. На підлозі крейдою малюється контур певної дитини з групи. Інструкція дітям: «Напишіть на сердечках за що гарне ви любите Сашка» (або самі записуйте по черзі те, що говорять діти, намагаючись не повторюватися). Потім покладіть серця по контуру фігури. Дитина побачила, скільки позитивного відмітили діти і що вони її люблять.

Для того, щоб досягти самоповаги, дитина повинна, у першу чергу, мати почуття безпеки. Вона має не боятися майбутнього і не турбуватися про наслідки. Всі моральні «гальма» закладаються в сім'ї. Знання певних правил, норм узгодженої поведінки посилює захищеність. Цих правил не повинно бути багато. Необхідно вимагати виконання цих правил, постійно розвиваючи у дитини відповідальність і почуття довіри.

Щоб стимулювати виконання норм поведінки, застосовуються:

1) ефективні прийоми, щоб заохотити дитину за хорошу поведінку;

2) природні наслідки після провини, що допоможе дітям зрозуміти – будь-який вчинок має наслідки;

3) «Я – повідомлення»: як правило, доступне і чітке пояснення того, що ви хочете, що послаблює або усуває конфлікти. Висловлювання «мені потрібна твоя допомога» більш дієве, ніж обвинувачення: «Чому ти досі нічого не зробив»;

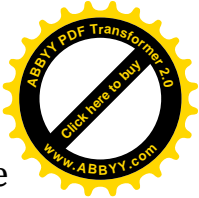
4) введення режиму дня;

5) Визначення правил поведінки дитини і їх дотримання;

6) Зниження тривожності, усунення особистої загрози за рахунок сприятливого сімейного мікроклімату і оптимістичного прогнозу на майбутнє.

Діти відчують себе більш захищеними, коли вони чітко знають: що можна робити, а що не можна; чому батьки встановлюють саме такі правила; яких правил повинен дотримуватись ваш друг; чим відрізняються його правила від тих, яких дотримуетесь ви?

Наступним базисним компонентом у формуванні адекватної самооцінки є *почуття самоті*, ідентичності, усвідомлення власної індивідуальності.

Характерною рисою високої самооцінки є усвідомлення себе неповторною особистістю. Таке самосприйняття формується з вражень, набутих самою дитиною і з стосунків з іншими.

Методика 1

Для визначення своєї здатності формувати в учнів почуття самості студентам можна скористатися такими анкетами.

Анкета №1

1. Чи даю я можливість учням відчуття, що я зацікавлений у кожному з них як в унікальній особистості?
2. Чи надаю я учням час для розмови зі мною у напівофіційній обстановці?
3. Чи обираю я для бесіди з учнями теми, що не стосуються їх навчання?
4. Чи ставлюся я тепло і з піклуванням до своїх учнів?
5. Чи ділюся я з учнями своїми думками, переживаннями?
6. Чи обговорюю я теми, важливі для моїх учнів?
7. Чи показую я учням, які були відсутні, що за ними нудьгували?
8. Чи забезпечую я учнів інформацією про необхідність створення /+/ відчуття, а не /-/?
9. Чи використовую я переоцінку власних дій, щоб зрозуміти, як почувують себе мої учні?

Рівень оцінки:

За відповіді – завжди – 4 бали; звичайно – 3 бали; іноді – 2 бали; рідко або ніколи – 1 бал.

31–36 балів – здатність до формування самооцінки в учнів чудова, однак виникає сумнів у щирості відповідей;

25–30 балів – здатність виражена відмінно;

20–25 балів – здатність виражена добре;

15–20 балів – здатність виражена посередньо;

нижче 15 балів – вам слід переглянути свої педагогічні погляди.

Анкета № 2

Я думаю про це дуже часто – 4 бали;

часто – 3 бали;

іноді – 2 бали;

рідко – 1 бал;

ніколи – 0 балів.

1. Мені хочеться, щоб мої друзі підбадьорювали мене.
2. Постійно відчуваю свою відповідальність за роботу.
3. Я тривожуся за своє майбутнє.
4. Багато хто мене ненавидить.
5. Я менш ініціативний за інших.
6. Я неспокійний за свій психічний стан.
7. Я боюся виглядати дурнем.
8. Зовнішній вигляд інших набагато кращий, ніж мій.
9. Я боюся виступати з промовою перед незнайомими людьми.
10. Я часто допускаю помилки.
11. На жаль, я не вмю говорити з людьми так, як потрібно.
12. На жаль, мені не вистачає впевненості в собі.
13. Мені не хотілося, щоб мої дії часто схвалювали інші.
14. Я дуже скромний.
15. Моє життя марне.
16. Багато хто неправильної думки про мене.
17. Мені немає з ким поділитися своїми думками.
18. Люди чекають від мене багато чого.
19. Люди не дуже цікавляться моїми справами.
20. Я злегка ніяковію.
21. Я відчуваю, що люди не розуміють мене.
22. Я не відчуваю себе у безпеці.
23. Я часто дарма хвилююся.
24. Я почуваю себе незручно, коли заходжу до кімнати, де вже сидять люди.
25. Я відчуваю, що люди говорять про мене за моєю спиною.
26. Я почуваю себе скутим.
27. Я розумію, що люди майже все сприймають легше за мене.
28. Мені здається, що зі мною повинна статися якась неприємність.
29. Мене хвилює думка, як люди ставляться до мене.
30. Я жалкую, що я не дуже товариський.
31. У сперечаннях я висловлююся тільки тоді, коли впевнений у своїй правоті.
32. Я думаю про те, що чекає від мене громадськість.

Рівень оцінки:

0–35 балів – високий рівень – означає, що людина як правило не має комплексу неповноцінності, вона правильно реагує на зауваження інших і рідко сумнівається у своїх справах;

36–45 балів – середній рівень – свідчить проте, що людина не часто страждає від комплексу неповноцінності і лише інколи намагається пристосуватися до думки інших;

46–120 балів – низький рівень – сигналізує про те, що людина болісно переносить критичні зауваження на свою адресу, рахується з думкою інших і часто страждає від комплексу неповноцінності.

Методика 2

Самооцінка особистості

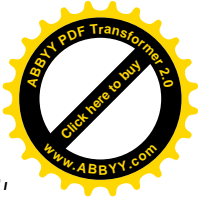
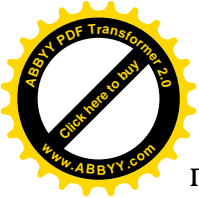
Кількісне вираження рівня самооцінки проводиться методом вибору слів, які характеризують уявлення людини про те, які риси вона хотіла б мати і має в дійсності. Досліджуваний уважно переглядає слова, які характеризують окремі риси особистості, і складає з них два ряди (від 10 до 20 слів в кожному). В перший ряд вписуються слова, які, на його думку, характеризують позитивні риси його суб'єктивного ідеалу. В другий – ті, які не відповідають його ідеалу (умовно можна назвати цю другу множину «антиідеал»).

Перший ряд складатиме «позитивна множина», другий – «негативна». Вони будуть еталонами. Після цього досліджуваний повинен обрати з «позитивної» множини ті риси, які притаманні йому, причому він повинен орієнтуватися не на ступінь прояву даної риси, а тільки на її присутність («так» чи «ні»).

Нижче наводиться набір деяких рис особистості. Досліджуваний може у випадку необхідності довільно включати в свій «ідеал» та «антиідеал» інші якості за своїм бажанням.

Перелік рис особистості

Акуратність, безтурботність, вдумливість, запальність, податливість, гордість, грубість, життєрадісність, жадібність, турботливість, заздрість, сором'язливість, злопам'ятність, щирість, привередливість, легковірність, млявість, мрійливість, помисливість, наполегливість, невимушеність, нервовість, нерішучість, нестриманість, привабливість, образливість, обережність, чуйність, педантичність, рухливість, підозрілість, принциповість, поетичність,

презирливість, розв'язність, розсудливість, рішучість, самовідданість, стриманість, сором'язливість, терплячість, боязливість, холодність, егоїзм, шляхетність, сміливість, чесність.

Обробка результатів

Для кожної множини підраховується кількість тих рис, які обрав досліджуваний, і ділиться на загальну кількість слів у відповідному еталону ряді. Якщо коефіцієнт по додатній множині близький до одиниці, то досліджуваний швидше за все переоцінює себе, некритично ставиться до себе. Коефіцієнт за додатною множиною близький до нуля вказує на особистісну недооцінку. Коефіцієнт за від'ємною множиною близький до нуля вказує на завищену самооцінку. Коефіцієнти близькі до 0,5 вказують на адекватну, нормальну самооцінку особистості: вона не переоцінює себе і в то й же час достатньо самокритична.

Методика 3

Прийоми формування почуття ідентичності:

1. Говорячи про негативне, вихователю необхідно робити певні «компенсації». Наприклад: дівчинка боягузка (-), але (+) вона турботлива, уважна і т.п. Негативні коментарі тут шкідливі;

2. Кожен пише «Книгу про мене», яка ілюстрована малюнками: мій дім, моя сім'я, мої захоплення, мої друзі і ін.;

3. Намалюй свій портрет. Що ви думали про себе, коли малювали? Придумайте 5 позитивних слів про себе. Чим ти відрізняєшся від інших дітей у класі?

4. Пропонується список описових слів. Виберіть ті, які більше підходять до тебе.

5. Кожна людина має індивідуальні відчуття. Що примушує тебе відчувати: злість, самотність, радість, щастя, тривогу, відповідальність, образу, розчарування, зневагу, безвихідність, небезпеку, мстивість, побоювання, гордість, роздратування, приниження, нетерпимість, співчуття, покірливість, ентузіазм.

6. Що ми можемо зробити, щоб відчути себе краще, щасливіше? Що приносить тобі радість?

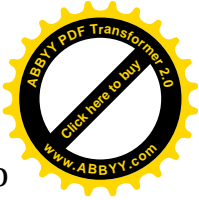
7. Подумайте про свої позитивні якості, продовживши речення:

а) я хороший друг, тому що...

б) я хороший син, тому що...

в) я хороший учень, тому що...

г) я гордий тим, що я зробив, тому що...

8. Намалюй свій портрет і напиши все, що хочеш сказати про себе, не називаючи свого прізвища, а діти повинні здогадатися, хто це.

9. Гра «Самореклама» (собі як друг) – опиши всі свої позитивні риси, які роблять тебе хорошим другом.

Перераховані прийоми сприяють формуванню почуття самості, здатності визначати і виражати емоції та почуття.

Студенту необхідно здійснювати індивідуальний підхід до учнів, враховуючи особисті та вікові особливості дітей, показувати значущість дитини одноліткам. З цією метою можна рекомендувати:

1. Сприяти створенню учнями класних традицій (особливих свят, звичок, зустрічей).

2. Придумувати з класом різноманітні способи заохочення або вираження призначення особистості.

3. При оцінюванні письмових робіт відмічати яскравим жовтим кольором ті частини задач, слів, речень, які написані оригінально.

4. Використовувати широкий лексичний спектр при коментуванні учнівських робіт (наприклад: зразковий, прекрасний, творчий, оригінальний і ін.).

5. Розвивати /+/-/ якості кожного учня і ставитися до нього з урахуванням /+/-/, а не /-/-/якостей.

6. Розчленувати можливість перетворення /-/-/ якостей у /+/-/, допомогти учням у розкритті своїх /+/-/ якостей.

7. Спробувати переконати учнів вести щоденник із записами своїх думок, почуттів, вражень.

8. Допомогти учням в уміннях визначати і виражати свої почуття, враження, спостереження.

9. Почніть ланцюг компліментів, говорячи комплімент одному учню, а той дякує, говорить іншому..., щоб кожний учень потренувався в умінні робити компліменти.

Методика 4

Самооцінка впевненості у собі (за С. М. Ємельяновим)

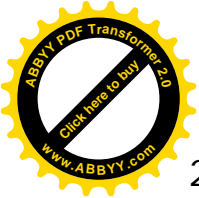
Прочитайте кожне твердження, оберіть той варіант відповіді, який, як вважаєте, справедливий щодо вас, випишіть номер твердження і кількість балів, якими воно оцінюється (вказано поруч з відповідями).

1. **Люди мене не розуміють:**

А. Часто (0).

Б. Рідко (3).

В. Такого не буває (5).

2. Почуваю себе «Не в своїй тарілці»:

- А. Рідко (5).
- Б. Усе залежить від ситуації (3).
- В. Дуже часто (0).

3. Я оптиміст:

- А. Так (5).
- Б. Усе залежить від ситуації (3).
- В. Ні (0).

4. Радіти чому завгодно:

- А. Дурниця (0).
- Б. Допомогає пережити тяжкі хвилини (3).
- В. Те, чому варто повчитися (5).

5. Я хотів би мати такі самі здібності, як інші:

- А. Так (0).
- Б. Часом (3).
- В. Ні, я маю кращі здібності (5).

6. Я маю надто багато недоліків:

- А. Це так (0).
- Б. Так гадають інші (3).
- В. Це неправда (5).

7. Життя є чудовим!

- А. Це дійсно так (5).
- Б. Це занадто загальне твердження (3).
- В. Зовсім ні (0).

8. Я почуваю себе непотрібним:

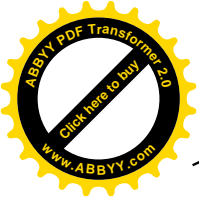
- А. Часто (0).
- Б. Іноді (3).
- В. Рідко (5).

9. Мої вчинки незрозумілі для оточуючих:

- А. Часто (0).
- Б. Іноді (3).
- В. Рідко (5).

10. Мені говорять, що я не виправдовую надії:

- А. Так (5).
- Б. Все залежить від ситуації (3).
- В. Дуже рідко (0).

11. **Я – песиміст:**

- А. Так (0).
- Б. У виключних випадках (3).
- В. Ні (5).

12. **Як кожна мисляча людина, я аналізую свою поведінку:**

- А. Часто (0).
- Б. Іноді (3).
- В. Рідко (5).

13. **Життя – це сумна річ:**

- А. Взагалі, так (0).
- Б. Це твердження занадто загальне (3).
- В. Це не так (5).

14. **«Сміх – це здоров'я»:**

- А. Банальне твердження (0).
- Б. Варто пам'ятати про це у важких ситуаціях (3).
- В. Зовсім ні (5).

15. **Люди мене недооцінюють:**

- А. На жаль, це так (0).
- Б. Не надаю цьому великого значення (3).
- В. Зовсім ні (5).

16. **Я оцінюю інших занадто суворо:**

- А. Часто (0).
- Б. Іноді (3).
- В. Рідко (5).

17. **Після невдач завжди приходять успіх:**

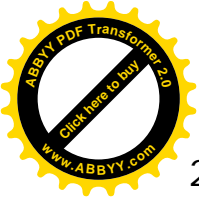
- А. Вірю в це, хоча й розумію, що це віра у диво (5).
- Б. Може й так, але наукою це не підтверджується (3).
- В. Не вірю, тому що це забобони (0).

18. **Я поводжуся агресивно:**

- А. Часто (0).
- Б. Іноді (3).
- В. Рідко (5).

19. **Буваю самотнім:**

- А. Дуже рідко (5).
- Б. Іноді (3).
- В. Занадто часто (0).

20. **Люди недобррозичливі:**

- А. Більшість із них (0).
- Б. Деякі з них (3).
- В. Зовсім ні (5).

21. **Не вірю, що можна досягти того, чого бажаєш:**

- А. Тому, що не знаю того, кому це вдалося (0).
- Б. Іноді це вдається (3).
- В. Я вірю, що це так (5).

22. **Вимоги, які ставить переді мною життя, перевищують мої можливості:**

- А. Часто (0).
- Б. Іноді (3).
- В. Рідко (5).

23. **Це неправда, що кожна людина незадоволена власною зовнішністю:**

- А. Гадаю, що так (0).
- Б. Мабуть, іноді так (3).
- В. Не думаю, що це так (5).

24. **Коли я щось роблю або кажу, то буває, що мене не розуміють:**

- А. Часто (0).
- Б. Іноді (3).
- В. Дуже рідко (5).

25. **Я люблю людей:**

- А. Так (5).
- Б. Це твердження занадто загальне (3).
- В. Ні (0).

26. **Буває, що я не впевнений у своїх здібностях:**

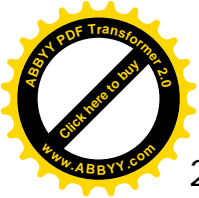
- А. Часто (0).
- Б. Іноді (3).
- В. Рідко (5).

27. **Я задоволений собою:**

- А. Часто (5).
- Б. Іноді (3).
- В. Рідко (0).

28. **Вважаю, що треба бути критичнішим до себе, ніж до інших людей:**

- А. Так (0).
- Б. Не знаю (3).
- В. Ні (5).

29. **Вірю, що мені вистачить сил реалізувати свої життєві плани:**

- А. Так (5).
- Б. Буває по-різному (3).
- В. Ні (0).

Оцінка результатів

Увага: якщо ви не набрали однакової кількості балів (наприклад, 0 і 0, 3 і 3, 5 і 5) по таких парах: 3 і 18, 9 і 25, 12 і 22, то загальний результат тесту можна вважати випадковим, недостовірним.

0–40 балів. На жаль, Ви закомплексовані. Ви оцінюєте себе негативно, «зациклились» на своїх слабкощах, недоліках, помилках. Ви постійно боретесь з собою, і це тільки поглиблює Ваші комплекси і саму ситуацію, ще більше ускладнює Ваші стосунки з людьми. Спробуйте думати про себе інакше: сконцентруйте на тому, що у Вас є сильне, тепле, добре і радісне. Ви побачите, що дуже швидко зміниться Ваше ставлення до себе і всього оточення.

41–80 балів. Ви маєте всі можливості, щоб самому (самій) чудово долати свої комплекси. Взагалі, вони не дуже заважають вам жити. Часом Ви боїтесь аналізувати себе та свої вчинки. Запам'ятайте: ховати голову в пісок – справа безперспективна, вона може тільки тимчасово пом'якшити Вашу проблему. Від себе не втечеш, будьте сміливішими!

81–130 балів. Ви не позбавлені комплексів, як і будь-яка нормальна людина, але чудово вирішуєте власні проблеми. Ви об'єктивно оцінюєте власну поведінку і вчинки інших людей. Свою долю Ви тримаєте у власних руках. У компаніях Ви відчуваєте себе вільно і легко, і люди відчуваються з Вами так само. Так тримати!

131–150 балів. Ви гадаєте, що у Вас взагалі немає комплексів. Не обманюйте себе – так не буває. Ваше уявлення про себе є далеким від реальності. Самообман і завищена самооцінка небезпечні. Спробуйте подивитися на себе збоку. Комплекси можна долати, а можна... їх любити. Вас вистачить і на те, і на інше. Інакше Ваш комплекс самозакоханості переросте в зарозумілість, зверхність, викличе негативне ставлення до Вас інших, істотно зіпсує Ваше життя.

Методика 5

Визначення потреби у досягненнях

Потреба у досягненнях – це прагнення людини перевершити уже досягнутий рівень виконання певної дії, змагання з самим собою або з іншими.

Потреба у досягненнях визначає рівень намагань людини – ті цілі, які вона вважає для себе реальними. Саме вони лежать в основі наполегливості при подоланні перешкод. Суть їх в тому, що людина хоче не тільки вирішити якусь життєву проблему, але й прагне зробити це якомога краще і від цього одержує особливе задоволення.

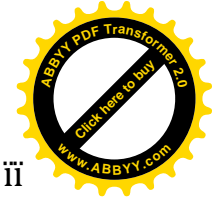
Методика представлена анкетною, яка наводиться нижче.

В анкеті є 22 твердження, які дозволяють Вам уточнити Ваші думки, інтереси, і те, як ви оцінюєте себе. Якщо Ви згодні із твердженням, напишіть «так» поряд з номером твердження, якщо не згодні – «ні». Заповнюючи анкету, уявіть собі типові ситуації та не замислюйтесь над деталями. Відповідайте швидко, давайте першу відповідь, що спала Вам на думку. Не відкидайте нічого, відповідаючи на кожне питання по порядку. Можливо, деякі висловлювання буде складно віднести до себе. У цьому випадку все ж постарайтесь відповісти «так» чи «ні». Не намагайтесь справити заздалегідь приємне чи неприємне враження.

Вільно виражайте свою думку. Поганих чи хороших відповідей не буває.

Питання анкети

1. Думаю, що успіх у житті залежить швидше від випадку, ніж від розрахунку.
2. Якщо я залишусь без улюбленої справи, життя для мене втратить сенс.
3. Для мене у будь-якій справі більш важливим є її виконання, а не кінцевий результат.
4. Вважаю, що люди більше страждають від невдач на роботі, ніж від поганих взаєностосунків із близькими.
5. На мою думку, більшість людей живе далекими цілями, а не близькими.
6. У житті у мене було більше успіхів, ніж невдач.
7. Емоційні люди мені подобаються більше, ніж діяльні.

8. Навіть у звичайній роботі я прагну удосконалити деякі її елементи.

9. Захоплений думками про успіх, я можу забути про міри безпеки.

10. Мої батьки вважали мене ледачою дитиною.

11. Вважаю, що в моїх невдачах більш винні обставини, ніж я сам.

12. Мої батьки занадто строго контролювали мене.

13. Терпіння у мене більше, ніж здібностей.

14. Лінощі, а не сумніви в успіху, змушують мене часто відмовлятися від своїх намірів.

15. Думаю, що я впевнена у собі людина.

16. Заради успіху я можу ризикнути, якщо навіть шанси не на мою користь.

17. Я не сумлінна людина.

18. Коли все йде добре, моя енергія посилюється.

19. Якби я був журналістом, я писав би скоріш про винаходи людей, ніж про пригоди.

20. Мої близькі не поділяють моїх планів.

21. Рівень моїх вимог до життя нижчий, ніж у моїх товаришів.

22. Мені здається, що наполегливості у мене більше, ніж здібностей.

Підраховується кількість позитивних і негативних відповідей таким чином:

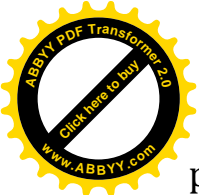
Якщо на питання 2, 6, 7, 8, 14, 18, 19, 21, 22 дана відповідь «так», то ставиться один бал.

Якщо на питання 1, 3, 4, 5, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 20 дана відповідь «ні», то також ставиться один бал.

Сума балів позитивних і негативних відповідей характеризує рівень потреби у досягненні. Розмах індивідуальних балів може бути дуже великим: від 2 до 22.

Ви можете оцінити свої дані хоча б у таких характеристиках – вище середнього, нижче середнього, тобто вище або нижче 12 балів.

Люди з високим рівнем потреби у досягненнях відрізняються такими рисами: наполегливістю у досягненні мети, незадоволеністю досягнутим, постійним прагненням зробити краще, схильністю дуже захоплюватися роботою, прагненням у будь-якому випадку пережити

радість успіху, нездатністю погано працювати, потребою винаходити нові прийоми роботи при виконанні найбуденніших справ, відсутністю почуття суперництва, бажанням, щоб інші, разом з ним, пережили успіх, готовністю прийняти допомогу і допомагати іншим, щоб спільно відчувати радість успіху.

Методика 6

З метою вивчення самооцінки учням можна запропонувати навчальне завдання і перед тим, як віддати на перегляд учителю, самому оцінити його і виставити відповідний бал. Після цього оцінки дітей зіставляють з оцінками вчителя і визначають рівень об'єктивності перших.

Для виявлення в учнів рівнів домагань можна використати таку методику.

Розкладають дев'ять карток, на яких написано завдання, різні за ступенем складності. Учням кажуть, що завдання 1-3 найлегші, 4-6 – середні, 7-9 – найскладніші. Потім дітям пропонують вибрати будь-яке із завдань. Для розв'язання відводиться певний час, після чого, незалежно від того, виконав учень завдання чи ні, йому пропонують вибрати наступне. З того, наскільки складне завдання обере школяр після успішного чи неуспішного розв'язання попереднього, складається уявлення про рівень його домагань і самооцінку.

1.7.2. Діагностика вихованості підлітків

Цілеспрямована виховна робота потребує діагностування. *Діагностика вихованості* – дослідження вчителя, що надає інформацію про рівень вихованості класу в цілому та кожного учня окремо. Головне завдання діагностування – встановлення реального стану моральних та соціальних рис учнів, визначення кризових і ризикових аспектів розвитку виховного процесу. На основі діагностування відбувається розробка стратегії, тактики управління виховним процесом, програми виховних справ. Діагностування допомагає визначити, скільки часу й зусиль потрібно вчителю, аби досягти певного рівня розвитку конкретних рис у дітей.

Критерії вихованості – це теоретично розроблені показники рівня сформованості різноманітних якостей особистості.

Критерії вихованості особистості

Визначити вихованість учнів можна за такими методиками

Методика 1

Критерії визначення рівня вихованості учнів

Рівні вихованості	Високий	Середній	Низький	Найнижчий
Ознаки вияву				
Моральні якості	Стійка позитивна поведінка	Ситуативна поведінка	Слабкі прояви позитивного морального досвіду	Наявність негативного соціального, морального досвіду
Працьовитість	Відчуває потребу в праці, вміє трудитися; поєднує особисті й суспільні інтереси, виявляє колективізм і взаємодопомогу	Виявляє позитивне ставлення до праці, причому воно має вибірковий характер залежно від рівня привабливості діяльності для учня; засуджує несумлінне ставлення до праці	Працює лише під контролем вихователя, ставить особисті інтереси вище за суспільні, слабо виявляються трудові навички	Не хоче працювати, байдикує
Старанність	Добре вчиться сам, допомагає товаришам, начитаний	Вчиться добре, якщо до нього звертаються, допомагає товаришам, читає книжки, рекомендовані дорослими	Вчиться здебільшого задовільно, успіхи товаришів у навчанні його не цікавлять, читає мало	Вчиться погано, байдуже ставиться до успішності товаришів, не читає книжок
Критичність і самокритичність	Визнає власні недоліки, завжди тактовно вкаже на помилки оточуючих і допоможе виправити їх	Правильно сприймає критику з боку інших	Критикує власні недоліки, якщо на них вказують оточуючі	Помічає тільки погане в навколишньому, заперечує будь-яку критику на свою адресу
Єдність слова і діла	Якщо дав слово, дотримується його, цього ж вимагає від інших	Вірний слову, але не добивається цього від інших	Доручену справу виконує лише за умови контролю	Слово розходиться з ділом

Дисциплінованість	Відзначається зразковою поведінкою, володіє почуттям самоконтролю, показує позитивний приклад	Дисциплінований, але не вимагає цього від інших	Поведінка задовільна, не завжди дисциплінований, на зауваження реагує позитивно	Поводиться погано. Негативно впливає на оточуючих, підбиває інших до порушень дисципліни
Бережливість	Дбайливо ставиться до суспільного майна, цього ж вимагає від оточуючих	Бережливий сам, проте не вимагає цього від інших	Не завжди бережливий, але на зауваження реагує позитивно	Псує суспільне майно
Чуйність	Чуйний, завжди готовий прийти на допомогу вихователям і товаришам	Виявляє чуйність, якщо просять про якусь послугу	Допомагає лише за підказкою вихователя або товариша	Не виявляє чуйності
Відповідальність	Виконує будь-яке доручення добровільно, вчиться добре	Виконує лише ті доручення, які його цікавлять, вчиться добре	Ініціативи не виявляє, доручення виконує без піднесення, вчиться задовільно	Не любить виконувати громадську роботу, ухиляється від виконання доручень, вчиться погано
Активність	Бере активну участь в усіх заходах. Залучає інших учнів	Активний сам, але не дбає про розвиток цієї якості у своїх товаришів	Бере активну участь у заходах, які викликають у нього інтерес	Пасивний. Негативно впливає на оточуючих
Сила волі	Виявляє наполегливість у досягненні поставленої мети. Пробуджує цілеспрямованість в інших	Наполегливий у досягненні мети, але не допомагає іншим розвинути в себе таку рису	Наполегливий у досягненні особистих цілей	Бракує сили волі
Турботливість	Піклується про всіх оточуючих, активно виконує шефську роботу	Піклується тільки про своїх близьких. Бере участь у шефській роботі	Видає себе за турботливого, до шефської роботи ставиться формально	Егоїстичний. Дбає лише про власні інтереси
Взаємодопомога	Завжди готовий прийти на допомогу товаришам, особливо молодшим	Надає допомогу лише за умови, коли залучають до шефської роботи	Допомагає, коли звертається вихователь	Не допомагає іншим, відмовляється від участі у шефській роботі

Методика 2

Вивчення ставлення школярів до моральних норм та відповідних моральних якостей

Варіант I. «Вибір»

Мета: виявити ставлення школярів до моральних норм і відповідних моральних якостей (відповідальності, колективістичної спрямованості, самокритичності, сумлінності, принциповості, чуйності, справедливості).

Хід експерименту. Учням пропонується виконати наступне завдання.

Що ти вчиниш в наступних ситуаціях? Вибери відповідь, яка буде відповідати твоєму вчинку, або напиши свій варіант.

1. Під час канікул, коли ти зібрався поїхати відпочити, класний керівник несподівано попросив тебе допомогти привести до ладу учбовий кабінет. Як ти вчиниш?

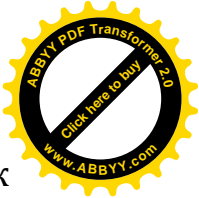
- а) скажеш, що згоден допомогти і відкладеш свій від'їзд;
- б) збереш дітей і разом з ними зробиш всю роботу за один день;
- в) пообіцяєш виконати роботу після повернення;
- г) запропонуєш залучити до допомоги того, хто залишається в місті;
- д) або ...

2. Тобі дали доручення, яке тобі не зовсім до душі, але його виконання терміново необхідне колективу. Як ти вчиниш?

- а) сумлінно виконаєш доручене;
- б) залучиш до виконання доручення товаришів, щоб не робити самому;
- в) попросиш дати тобі інше, цікавіше для тебе доручення;
- г) знайдеш причину для відмови;
- д) або ...

3. Ти став свідком того, як одна людина незаслужено образила іншу на твоїх очах. Як ти вчиниш?

- а) вимагатимеш від кривдника вибачень на адресу потерпілого;
- б) розберешся у причинах конфлікту і доб'єшся його усунення;
- в) висловиш співчуття тому, кого образили;
- г) зробиш вигляд, що тебе це не стосується;
- д) або ...

4. Ти випадково, не бажаючи того, зробив лихо іншій людині. Як ти вчиниш?

- а) зробиш все можливе для усунення лиха;
- б) вибачишся, поясниш потерпілому, що не хотів цього;
- в) зробиш вигляд, що ти не винний;
- г) звернеш провину на того, хто потерпів: хай не лізе, сам винен;
- д) або ...

Обробка одержаних даних. Вибір відповіді а) свідчить про активне, стійко-позитивне ставлення до відповідних моральних норм. Відповідь б) визначає, що це ставлення хоча й активне, але недостатньо стійке (можливі компроміси). Якщо учень вибрав в даній ситуації відповідь в), то його ставлення – пасивне і недостатньо стійке. Нарешті, вибір останньої відповіді – свідчення негативного, нестійкого ставлення дитини до моральних норм.

Варіант 2. «Як вчинити»

Мета: вивчити ставлення до моральних норм, що визначають принциповість особистості.

Хід виконання. Особливу зацікавленість у підлітків викликають ситуації, в яких їм надається можливість обговорити варіанти рішення проблеми. Наведемо приклади.

1. Світлана не виконала домашнє завдання з математики, тому що її не так давно викликали до дошки і поставили за відповідь гарну оцінку. По дорозі до школи вона розповіла про це своїй однокласниці Галі. Вчитель, як завжди, ввійшов до класу, привітався з учнями і запитав, хто не підготувався до уроку. Всі мовчали. Мовчала і Світлана. Як би ти вчинив (ла) на місці Галі?

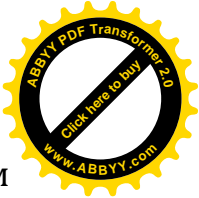
2. Тобі одному (одній) відомо, що однокласник знайшов загублений вчителем аркуш з рішенням контрольної роботи. Що б ти зробив (ла)?

3. Йде контрольна робота. Ти виконав (ла) роботу правильно. Твій товариш не знає рішення і просить тебе дати йому списати. Як вчиниш?

4. Ти не можеш розв'язати контрольну роботу. Твій товариш пропонує тобі списати у нього. Як вчиниш?

5. Декілька твоїх однокласників змовилися зірвати урок. Що ти будеш робити?

6. Під час перерви один із твоїх товаришів розбив вікно. Ти один (одна) випадково бачив (ла) це. Товариш не хотів зізнаватися. Чи назвеш ти при розгляді цього випадку ім'я винного?

7. Захворіла вчителька. Вчитель з паралельного класу дав вам завдання. Але діти замість роботи завелися гратися. Що будеш робити ти?

8. Ти отримав (ла) двійку і знаєш, що якщо твої батьки дізнаються про це, вони тебе покарають. Чи повідомиш ти батьків про одержану оцінку?

Обробка одержаних даних. За результатами виконання всього набору завдань кожного школяра *зарахувати до однієї* з наступних чотирьох груп.

Учнів, які при виконанні завдань часто приймали помилкове рішення, а вибрані ними акти поведінки суперечили змісту моральних норм, зараховують до I групи (нестійке ставлення). Школярі, що виконали тільки частину завдань і готові відмовитися від своєї думки при найменшому «тиску», повинні бути віднесені до II групи (недостатньо врівноважене, пасивне ставлення). До III групи входять ті діти, які активно відстоювали свою думку, але в деяких виняткових випадках (наприклад, в третьому завданні) схильні до компромісних рішень. Нарешті, IV групу складають учні, які спромоглися при виконанні всіх завдань зробити правильний вибір (активно-стійке ставлення до моральних норм).

Варіант 3. «Закінчити речення»

Мета: виявити ставлення до моральних норм, що визначають деякі моральні властивості (самокритичність, колективізм, самостійність, справедливість, принциповість, чесність).

Хід виконання. Учням в досить швидкому темпі (щоб вони мушили відразу ж дати найбільш звичну для них відповідь) пропонується закінчити речення, що містять роздуми на теми моралі, або оповідання.

Варіант А. Речення:

1. Якщо я знаю, що вчинив неправильно, то ...
2. Коли я вагаюся сам прийняти правильне рішення, то ...
3. Роблячи вибір між цікавим, але не обов'язковим, і необхідним, але нудним заняттям, я зазвичай ...
4. Коли в моїй присутності ображають людину, я ...
5. Коли брехня стає єдиним засобом зберегти добре ставлення до себе, я ...
6. Якби я був на місці вчителя, то ...

Варіант Б. Оповідання:

1. В шкільній їдальні черговий ненавмисне опустив ганчірку у казан з молоком і нікому про це не сказав. Один із однокласників бачив, що трапилось, але також приховав це. Молоко прокисло, і вся школа залишилася без сніданку. При розгляді цієї події я ...

Обробка одержаних даних – якісний аналіз, аналогічний попереднім методикам.

Методика 3 **Сферограма**

Метод сферограми виявляє коло інтересів і духовних потреб людини.

Питання «чого хочу?» пропонується дітям у вигляді питання «кому віддам?». Така постанова питання дозволяє окреслити сфери духовної належності людини: чи хвилюють її близькі і далекі люди, чи хвилює її добробут та інші сфери життя?

Пропонуються два питання:

1. Чого б ти хотів мати більше всього на світі?
2. Що б ти став робити, якщо цього у тебе було дуже багато?

Обробка результатів – це графічно чітка картина: сектори викреслених концентричних кіл будуть вказувати на вузькі або широкі сфери належності дітей до світу як такого.

Метод цей простий і захоплює дітей. Сферографічним способом педагог користується підсвідомо, а також в повсякденному спілкуванні з дітьми, коли запитує: «А хто хотів би мати цього багато-багато?», а потім: «І що ж ти став би з цим робити?»

Якщо педагогу відомі пристрасті дітей, він міг би варіювати сферографічний метод: «Коли б у тебе було дуже багато морозива, що б ти з ним робив?».

Результати проведеної сферограми краще всього повідомляти дітям. Проте при цьому не можна припускати супроводжуючих оцінок типу «молодці» або «дуже шкода». Такого роду оцінки усунуть у подальшому можливість використовувати дану методику.

Опрацьовані результати мають приблизно такий вигляд:

13% («Я») 20% (сім'ї) 29% (товариші) 21% (знайомі) 15% (інші)

Підвищення якості знань учнів

З метою підвищення інтересу школярів до знань класний керівник повинен глибоко вивчити їхні навчальні здібності й потенціал. Тільки на цій основі можна підібрати такі форми роботи, які сприятимуть розвитку навчальних здібностей учнів і стимулюватимуть їх отримати якісні результати.

Пропонуємо кілька методик вивчення здібностей дітей з урахуванням їх інтелектуального розвитку.

Методика 4

«Спостережливість»

Мета: встановити рівень розвитку спостережливості.

Хід експерименту: потрібно підібрати дві картини, нескладні за сюжетом і кількістю деталей (наприклад, які зображують інтер'єр кімнати), однакові в усьому, крім заздалегідь передбачених десяти відмінностей: відсутність чи інше розміщення якої-небудь деталі на одній із цих картин порівняно з іншою.

Картини потрібно вивісити на дошці на одну-дві хвилини, щоб учні знайшли відмінності і записали їх. У молодших класах картини можна не забирати під час запису відмінностей.

За отриманими результатами підраховують кількість правильно помічених відмінностей, із цієї величини відраховують вказані помилково відмінності, які не існують. Знайдений показник ділять на фактичну кількість відмінностей. Що ближче до 1 отриманий результат, то вищий рівень розвитку спостережливості учня.

Методика 5

«Перевір свою увагу»

Мета: встановити вміння учнів переключати свою увагу.

Хід експерименту: учням пропонується впродовж 10 хвилин додавати два однозначних числа, написаних одне над одним. Кожен учень повинен додавати запропоновані числа двома різними способами. Перший спосіб: суму чисел розміщують у верхньому рядку, а в нижній рядок переносять верхнє попереднє число. Якщо сума більша за 10, то десяток відкидають і пишуть число одиниць. Другий спосіб: суму чисел розміщують у нижньому рядку, а над нею – нижній доданок.

Наприклад, згідно з першим способом дістанемо:

5 4 9 3 2 5

954932...

За другим способом:

594370774

943707 74 1...

Учням докладно пояснюють і показують на прикладі обидва способи дій. Спочатку вони повинні діяти за першим способом упродовж однієї хвилини, а потім за сигналом «Лінія, другий спосіб» – поставити вертикальну лінію біля останньої написаної пари чисел і далі діяти за другим способом, через хвилину перейти до першого способу і т. д.

За отриманими результатами потрібно знайти середнє число сум, які отримав учень за одну хвилину. Якщо це число близьке до 20, то це свідчить про достатню працездатність учня, а якщо менше за 8, то працездатність учня дуже низька і потребує розвитку.

Методика 6

«Виправ помилки»

Мета: встановити рівень стійкості уваги учнів під час перевірки виконаних робіт.

Хід експерименту: для експерименту використовують письмові роботи учнів з математики, рідної чи іноземної мови з не виправленими помилками. Можна використати заготовлені приклади, тексти, які містять певну кількість спеціально допущених помилок. Учні за певний час мають знайти всі помилки і підкреслити їх. Можна поставити завдання, щоб вони не лише підкреслили помилки, а й виправили їх.

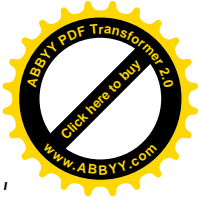
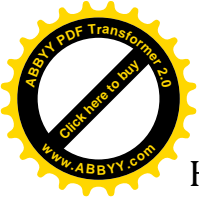
За отриманими результатами потрібно знайти частку від ділення різниці між кількостями правильно знайдених помилок і неправильно підкреслених помилок на загальне число справжніх помилок, передбачених завданням. Якщо ця частка близька до 1, то рівень розвитку стійкості уваги учня досить високий, якщо вона нижча за 0,5, то увага дуже нестійка і потребує розвитку.

Методика 7

«Хто краще пам'ятає?»

Мета: встановити рівень розвитку слухової, зорової та механічної пам'яті.

Хід експерименту: учитель говорить: «Я назву 12 двозначних чисел. Ви повинні уважно слухати і намагатися запам'ятати їх.

Нічого записувати під час читання не треба. Коли я закінчу читати, ви маєте за моїм сигналом записати всі числа, що запам'ятали, в будь-якому порядку».

Після цього вчитель упродовж 30 с читає ряд чисел з короткими паузами.

В іншому варіанті ряд із 12 двозначних чисел слід записати на плакаті. Цей плакат демонструють протягом певного часу (чим учні старші, тим час має бути меншим, але не менш як 30 с), а потім забирають, і учні по пам'яті записують усі числа.

За отриманими результатами підраховують кількість правильно відтворених чисел. Якщо при слуховому поданні вона не менша як 7, а при зоровому – 9, то рівень розвитку механічної пам'яті високий.

Методика 8

«Анаграми»

Мета: виявити наявність чи відсутність у школярів одного з компонентів теоретичного мислення – здатності теоретичного аналізу.

Хід експерименту: учням пропонується низка анаграм (деформовані слова). Вони повинні за цими анаграмами знайти вихідні слова:

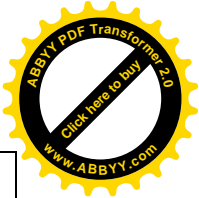
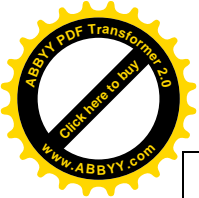
- 1) лбко; 2) раяі; 3) еравшн; 4) ркдети;
- 5) окамднри; 6) упкс; 7) агнррі; 8) рбкаробо.

Через кілька хвилин після початку роботи стає зрозуміло, що учнів можна розділити на дві групи. Одні намагаються побудувати слова методом спроб і помилок. Кожне завдання (анаграму) вони розв'язують, як нове. У цих школярів немає здатності до теоретичного аналізу. Учні з другої групи швидко знаходять відповіді всіх анаграм. Вони виявляють, що всі анаграми побудовано на основі однієї загальної ознаки – потрібно читати букви парами справа наліво.

Нерідко у школярів, особливо старшокласників, виникають труднощі під час підготовки і виступу на будь-яку тему. Для виявлення причин таких труднощів можна запропонувати анкету, за змістом якої учням потрібно рангувати ці труднощі за їхньою важливістю.

Цифрою 1 потрібно позначити те, що найбільше перешкоджає, цифрою 2 – перешкоджає меншою мірою, цифрою 3 – такі труднощі, з якими вони не стикаються зовсім.

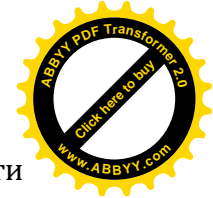
Знаючи рівні інтелектуального розвитку своїх учнів, класний керівник залучить їх до різних видів навчально-пізнавальної діяльності, які стимулюватимуть інтелектуальний розвиток.

Труднощі	Рангове місце
1. Не можу сформулювати свою думку 2. Не навчився переконувати 3. Не вмію побудувати логіку доказовості 4. Не помічаю власних помилок в аргументуванні й логіці доказовості 5. Не вмію зібратися з думками, розгублююся, коли хто-не-будь із слухачів зі мною не погоджується 6. Не навчився самотійно, без чиеїсь допомоги, готуватися до виступу 7. Не вмію самотійно працювати з книжкою 8. Не вмію виділити у своєму виступі головного 9. Не можу викликати на дискусію 10. Не знаю, як зацікавити слухачів 11. Не вмію правильно добирати приклади, щоб проілюструвати думку 12. Не можу вловити настрою більшості 13. Не вмію спиратися на тих, хто мої судження підтримує 14. Не вмію добирати наочно-ілюстративний матеріал 15. Не завжди доцільно використовую дібраний матеріал	

Список літератури до розділу

1. Баранова Н. Психокорекція агресивності та конфліктності // Психолог. – 2005. – № 36. – С. 17-18.
2. Берестовицкая С. Э. Педагогическое исследование как ключ к пониманию личности воспитанника // Воспитание Школьника. – 2011. – № 4. – С. 27-33.
3. Бех І. Виховні закони у благодійному житті особистості. // Рідна школа. – 2001. – № 6. – С. 39-42.
4. Белявцова В.В. Етичний кодекс класу: 5 клас // Виховна робота в школі. – 2005. – № 7. – С. 20-21.
5. Бовть О. Соціально-психологічні причини агресивної поведінки підлітків // Рідна школа – 1999. – №2. – С. 17-20.
6. Виноградов С. Технология понимания и система обучения В.Ф. Шаталова // Відкритий урок. – 2007. – № 2-3. – С. 24-27.
7. Гайдаєнко Е А. Дневник класса, отряда, группы // Классный руководитель. – 2006. – № 4. – С. 123-127.
8. Громадянська В. Вибір методів виховання як ефективного засобу формування загальнолюдських цінностей. // Рідна школа. – 2011. – № 1-2.
9. Євсюкова Л. Чи уважний я? : Виховна година для шестикласників // Шкільний світ. – 2005. – № 16. – С. 14-15.
10. Зайченко І. В. Педагогіка. – К. – 2008. – 526 с.
11. Иванова Т.А. Классный час для учащихся средних классов «Все мы разные» // Классный руководитель. – 2006. – № 4. – С. 92-95.
12. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання. – К.: Вища школа, 2005. – 343 с.
13. Класному керівнику: творчі прийоми у виховній роботі / [упорядник Л. Шелестова, Н. Чиренко], – К., 2010., – 126 с.
14. Кривонос О. Б. Професійно-творчі вміння педагога і шляхи їх формування: монографія, СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2010. – 146 с.
15. Либерман А.А. К вопросу о ведущей деятельности современных подростков // Вопросы психологии. – 2005. – № 4. – С. 117-124.

16. Лисова К. К. Воспитательные возможности проектной деятельности школьников. // Воспитание школьников. – 2011. – № 3. – С. 39-45.
17. Мешко Г. М. Вступ до педагогічної професії. – К. – 2010, – 197 с.
18. Наумович Н.І. Бути на Землі Людиною. Мистецтво спілкування: Виховна година // Позакласний час. – 2005. – № 7,8. – С. 88-89.
19. Німак О. М. Організація роботи з обдарованими дітьми в ЗНЗ [Текст]. / О. М. Німак. – Х: Вид. група «Основа», 2010. – 143. – [Б-ка журналу «Управління школою»; Вип.. 12(96)].
20. Нові технології навчання: наук.-метод. посібник. Вип.. 63, 65 / МОН України, 2010. – 126 с.
21. Оржеховська В.М. Стратегія педагогіки здорового способу життя // Педагогіка і психологія. – 2007. – №4. – С.19 – 29.
22. Охрімчук Р. Підліток у ситуації соціальної кризи. Ділова гра // Шкільний світ. – 2003. – №6. – С. 4-10.
23. Педагогічні технології: теорія та практика / За ред.. М.В. Гринькової. – Полтава, 2006. – 230 с.
24. Перевошико Ю. А. Профилактика и коррекция функциональных отклонений у школьников: монография / Ю. А. Перевошиков; МОН Украины, Одесская нац. юридич. академия, Одесса, 2006.
25. Писенко Л. Підліткам про підлітків // Психолог. – 2005. – № 21-22. – С. 37-41.
26. Северенчук О. Плекаймо наші душі... Година спілкування для старших підлітків // Шкільний світ. – 2005. – № 39. – С. 6-7.
27. Семькина Е. Н. Гражданско-нравственное становление школьников в процес се воспитания. // Воспитание школьников. – 2011. – № 5. – С. 21-26.
28. Степанов Е.Н. Проектная мастерская «Моделирование воспитательной системы класса» // Классный руководитель. – 2006. – № 4. – С. 59-62.
29. Строганова Л. В. Этические беседы и уроки нравственности в воспитании подростков. // Высшая школа. – 2010. – № 2.
30. Суд над наркоманией // Воспитание школьников. – 2002. – №3. – С. 71-72.
31. Тимонина О. Ю. О сквернословии. // Высшая школа. – 2010. – № 9. – С. 32-35.
32. Трихін І.О., Шпак О.Т. Основи шкільного виховання. – К., 2004. – 367с.
33. Тутова О. В. Методична система формування професійної готовності майбутнього вчителя до використання інформаційно-комунікаційних технологій в евристичному вивченні математики: автореферат дисертації. – К. , 2010. – 21 с.
34. Федорченко Т. Методи корекційної роботи з агресивними дітьми та підлітками // Рідна школа. – 2007. – № 2. – С. 12-15.
35. Фіцула М. М. Педагогіка, 3-тє видання, Тернопіль, 2010. – 231 с.
36. Хромова О. Дорослі й підлітки: як досягти гармонії взаємин // Шкільний світ. – 2003. – №2. – С. 1-16.
37. Цветкова И. В. Как создать программу воспитательной работы. – М.: Просвещение, 2006. – 207 с.
38. Шведова Н. Н. Беседы после уроков. // Воспитание школьников. – 2011. – № 1. – С. 29-31.
39. Шишова Т. О воспитании мужского характера. // Воспитание школьников. – 2002. – №5. – С. 41-43.
40. Ще раз про кохання. // Все для вчителя. – 2003. – №1-2. – С. 79-81.
41. Щербаков Р. Н. Две ипостаси учителя-предметника. // Педагогіка. – 2011 – № 6. – С. 58-63.
42. Щуркова Н.Е. Новые технологии воспитательного процесса. – М., 1994.

РОЗДІЛ II

ВИРОБНИЧА ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА СТУДЕНТІВ ОСВІТНЬО-КВАЛІФІКАЦІЙНОГО РІВНЯ «СПЕЦІАЛІСТ» (V курс)

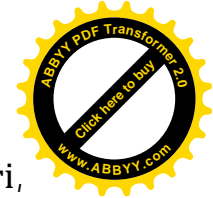
- 2.1. Мета і завдання педагогічної практики.
- 2.2. Зміст педагогічної практики.
- 2.3. Організація педагогічної практики студентів п'ятого курсу.
- 2.4. Звітна документація студента-практиканта.
- 2.5. Особливості розвитку і виховання старшокласників.
- 2.6. Методичні матеріали для організації науково-дослідної та виховної роботи студентів-практикантів.
- 2.7. Список використаної літератури.

2.1. Мета і завдання педагогічної практики

Виробнича практика є необхідним елементом професійної підготовки майбутнього вчителя. Педагогічна практика студентів 5-го курсу є завершальним етапом практичної підготовки педагогічних кадрів за програмою освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст».

Мета педагогічної практики полягає у перевірці готовності майбутнього вчителя до цілісного виконання своїх професійних обов'язків. **Основним завданням педагогічної практики** є поглиблення і закріплення теоретичних знань з метою їх всебічного застосування в процесі педагогічної діяльності; формування навичок, необхідних для здійснення професійних обов'язків. Завданнями педагогічної практики також є:

- ознайомлення зі станом організації і здійснення навчально-виховної роботи у старших класах навчальних закладів системи загальної середньої освіти;
- формування у студентів-практикантів дослідницького підходу до організації і здійснення професійних обов'язків;
- збагачення і поглиблення теоретичних знань студентів-практикантів на основі використання їх у конкретних педагогічних умовах;
- формування у студентів-практикантів навичок самостійної організації і здійснення навчально-виховної роботи з учнями старшого шкільного віку;

- подальший розвиток професійно-педагогічної спрямованості, суспільно значущих та індивідуальних рис вчителя;
- формування ключових педагогічних компетенцій майбутніх випускників.

2.2. Зміст педагогічної практики

Зміст педагогічної практики складають організаційно-методичний, науково-дослідний, навчально-виховний компоненти.

Організаційно-методична діяльність передбачає:

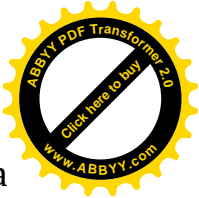
- ознайомлення зі специфікою організації педагогічного процесу у старших класах навчальних закладів системи загальної середньої освіти (плани роботи, статутні документи, матеріальна база тощо);
- ознайомлення з навчальними програмами і календарно-тематичними планами профільюючих дисциплін, станом забезпечення учнів навчальною літературою;
- аналіз обладнання та оформлення навчальних кабінетів, забезпечення їх необхідним навчально-технічним обладнанням;
- участь у роботі методичних об'єднань, школи молодого вчителя;
- відвідування уроків вчителів школи з метою ознайомлення із сучасними технологіями навчання;
- організація індивідуальної педагогічної діяльності у закріпленому класі.

Науково-дослідницька діяльність спрямована на:

- ознайомлення з напрямками науково-дослідної роботи навчального закладу;
- вивчення системи роботи школи з батьками учнів, взаємодії школи та сім'ї у вихованні старшокласників.
- здійснення науково-педагогічного дослідження з метою формування у студентів-практикантів дослідницького підходу до виконання професійних обов'язків.

Навчально-виховна діяльність передбачає

- планування навчально-виховної роботи у закріпленому класі;
- підготовку і здійснення різноманітних форм виховної роботи з учнями, підготовку і проведення уроків з предмета спеціалізації та позакласних занять у закріпленому класі з подальшим їх самоаналізом.

Педагогічна практика студентів У курсу є багатовекторною за змістом. Студентам пропонуються орієнтовні проблемні завдання для роботи зі старшокласниками, на основі яких необхідно самостійно обрати пріоритетний напрям виховної роботи у закріпленому класі.

2.3. Організація педагогічної практики студентів 5 курсу

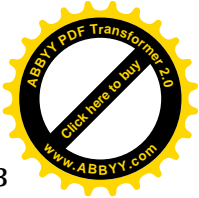
Виробнича практика студентів У курсу організовується у старших класах навчальних закладів системи загальної середньої освіти. Провідні обов'язки студента-практиканта полягають у виконанні ним функцій вчителя-предметника та класного керівника у закріпленому класі. Методичну допомогу студентам-практикантам надають методисти з навчальної і виховної роботи, методисти-психологи.

Організаційні обов'язки студента-практиканта:

1. Студент-практикант зобов'язаний своєчасно виконувати завдання, передбачені програмою практики.
2. Студент-практикант зобов'язаний виконувати правила внутрішнього розпорядку школи, розпорядження адміністрації школи та методистів.
3. Студент-практикант зобов'язаний виконувати завдання практики, знаходячись у школі щодня протягом шести годин.
4. Студент-практикант зобов'язаний відвідувати консультації методистів та практично-семінарські заняття, які проводяться у школі.
5. Студент-практикант зобов'язаний представити методисту звітну документацію згідно визначених вимог і термінів.

Практика орієнтовно розподіляється на три *організаційні етапи* або періоди: підготовчий, основний, завершальний. Правильна організація кожного етапу забезпечує ефективність роботи студента-практиканта.

Метою *підготовчого етапу* є створення оптимальних умов для ефективного виконання поставлених завдань. На цьому етапі слід ознайомитись з режимом роботи школи і класу, здійснити аналіз плану виховної роботи школи і класного керівника, спостереження за рівнем розвитку і вихованості учнів закріпленого класу, здійснити вибір пріоритетних напрямів виховної роботи зі старшокласниками відповідно вікових та індивідуальних особливостей розвитку, ознайомитися з оформленням і обладнанням навчальних кабінетів, специфікою навчальних програм і календарно-тематичних планів профілюючих дисциплін тощо. На основі проведеної роботи складається індивідуальний план роботи студента-практиканта у робочому зошиті.

Протягом підготовчого етапу з метою здійснення знайомства з учнями закріпленого класу і встановлення психологічного контакту з ними слід організувати і провести виховний захід або колективну творчу справу розважального характеру.

Основний період практики спрямований на послідовне виконання індивідуального плану роботи студента-практиканта. Згідно індивідуальному плану студенти готують і проводять уроки з предмету спеціалізації у закріпленому класі, здійснюють їх самоаналіз з точки зору ефективного використання методів навчання та їх відповідності особливостям вікового розвитку старшокласників, використання інтерактивних методів навчання, ефективного вибору типу уроку (див. додаток Д), здійснюють науково-педагогічне дослідження і аналізують його результати, обирають ефективну форму виховної роботи, організують її проведення, здійснюють її самоаналіз, аналіз організованих іншими студентами-практикантами форм виховної роботи та уроків, аналізують організовану індивідуальну роботу з учнями у закріпленому класі, вивчають систему роботи школи з батьками учнів, основи взаємодії школи та сім'ї у вихованні старшокласників тощо.

Протягом *завершального періоду* практики студент продовжує здійснювати функціональні обов'язки вчителя-предметника та класного керівника, організує у класному колективі форми виховної діяльності, емоційне наповнення яких викликало б задоволення учнів від співпраці з молодим вчителем. У цей час студенти-практиканти аналізують виконання завдань педагогічної практики, визначають роль педагогічної практики у процесі формування ключових педагогічних компетенцій майбутнього вчителя, оформлюють звітну документацію.

Оцінювання професійних досягнень студентів-практикантів з виховної роботи здійснює методист з виховної роботи, закріплений за конкретною школою. Оцінювання відбувається шляхом аналізу роботи практиканта на індивідуальних та колективних консультаціях; під час проведення та аналізу уроків, виховних заходів у закріплених класах; бесід з вчителями-предметниками та класними керівниками; перевірки звітної документації. На основі отриманих даних методист виставляє в атестаційний лист студента загальну оцінку з виховної роботи. Критерії оцінювання професійних досягнень майбутніх вчителів з педагогічної практики наведені у додатку Е.

2.4. Звітна документація студента-практиканта

Звітну документацію студент зобов'язаний представити методисту з педагогіки, закріпленому за даною школою, протягом першого тижня після завершення практики, але не пізніше дня проведення підсумкової конференції з педагогічної практики.

Звітна документація складається з:

- робочого зошита студента-практиканта;
- педагогічного щоденника, в якому відображено виконання студентом практичних завдань;
- папки з результатами індивідуальної науково-дослідної роботи;
- методична розробка однієї з використаних форм виховної роботи у закріпленому класі та самоаналіз її організації і проведення;
- загальний звіт про хід та результати педагогічної практики;
- атестаційний лист.

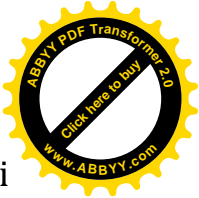
Вимоги до оформлення звітної документації

Робочий зошит студента-практиканта допомагає на належному рівні організувати індивідуальну навчально-виховну і дослідницьку роботу.

У *педагогічному щоденнику* відображено виконання студентом основних розділів плану індивідуальної роботи, практичних завдань кожного змістового блоку практики. Записи мають відрізнятися аналітичністю, критичністю, бути логічними, завершуватись формулюванням висновків. Їх слід здійснювати систематично, користуючись запропонованою схемою:

Дата	Провідні завдання	Педагогічні спостереження, аналіз та висновки	Примітки

На основі аналізу записів педагогічного щоденника відбувається вибір та оформлення індивідуальної науково-дослідної роботи, методичної розробки використаної форми виховної роботи у закріпленому класі, загального звіту про хід та результати педагогічної практики, інших документів. Ці матеріали також можуть бути використані у процесі підготовки наукових виступів, статей, написання дипломних робіт тощо. Педагогічний щоденник перевіряється методистом з виховної роботи.

Провідні завдання для здійснення педагогічних спостережень і відображення їх виконання у щоденнику скомпоновані відповідно організаційних етапів практики і наведені нижче: (див. табл. 2.1.)

Таблиця 2.1

Завдання для здійснення педагогічних спостережень

Організаційні етапи	Провідні завдання
Підготовчий етап	<ul style="list-style-type: none">– ознайомлення з режимом роботи школи і класу;– аналіз плану виховної роботи школи;– аналіз плану виховної роботи класного керівника;– вивчення рівня вихованості і загального розвитку учнів закріпленого класу;– вибір пріоритетних напрямів виховної роботи зі старшокласниками відповідно вікових та індивідуальних особливостей розвитку;– вивчення навчальних програм і календарно-тематичних планів профільюючих дисциплін, стану забезпечення учнів навчальною літературою;– аналіз обладнання та оформлення навчальних кабінетів, забезпечення їх необхідним дидактичними і технічними засобами;– аналіз уроків вчителів школи з метою ознайомлення із сучасними технологіями навчання;– ознайомлення з напрямками науково-дослідної роботи навчального закладу
Основний етап	<ul style="list-style-type: none">– самоаналіз уроків, проведених у закріпленому класі з точки зору ефективного використання методів навчання та їх відповідності особливостям вікового розвитку старшокласників;– використання інтерактивних методів навчання; ефективного вибору типу уроку;– здійснення науково-педагогічного дослідження (обґрунтування доцільності обраної методики, аналіз ходу її проведення, аналіз отриманих результатів, обґрунтування вибору змісту та характеру форм подальшої виховної роботи);– аналіз основних етапів підготовки обраної форми виховної роботи;– самоаналіз організації обраної форми виховної роботи у закріпленому класі;– аналіз організованих іншими студентами-практикантами форм виховної роботи та уроків;– аналіз організованої індивідуальної роботи з учнями у закріпленому класі;– вивчення системи роботи школи з батьками учнів, взаємодії школи та сім'ї у вихованні старшокласників;– вивчення специфіки роботи методичних об'єднань, школи молодого вчителя
Заключний етап	<ul style="list-style-type: none">– аналіз виконання завдань педагогічної практики;– аналіз отриманих результатів;– визначення ролі педагогічної практики у процесі формування ключових педагогічних компетенцій

Папка з результатами індивідуальної науково-дослідної роботи має містити характеристику обраної методики та обґрунтування доцільності її вибору, результати дослідження (відповіді на питання, виконання тестових завдань тощо), обробку результатів дослідження, загальні висновки щодо одержаних результатів; обґрунтування вибору подальших форм виховної діяльності у закріпленому класі. У папці також мають бути представлені рекомендації для батьків учнів закріпленого класу, складені на основі виконання завдань педагогічної практики і отриманих результатів. В рекомендаціях слід в аналітичній формі викласти власні думки про специфічні особливості розвитку і вихованості учнів, окреслити провідні проблеми організації і здійснення навчально-виховної роботи, шляхи подолання окреслених проблем.

Вимоги до оформлення *методичної розробки* однієї з використаних форм виховної роботи у закріпленому класі та *самоаналіз* її організації і проведення наведені у додатках К, Л, М, Н.

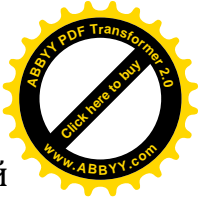
Загальний звіт про хід та результати педагогічної практики складається на основі аналізу виконання студентом індивідуального плану роботи, його відповідності провідним завданням, змісту та організаційним вимогам практики. У висновках доцільно визначити роль педагогічної практики у процесі формування ключових педагогічних компетенцій студентів, вказати недоліки її організації.

В *атестаційному листку* містяться відомості про студента-практиканта та місце проходження практики, оцінки, які були поставлені вчителем-предметником, класним керівником, методистами.

2.5. Особливості розвитку і виховання старшокласників

Старший шкільний вік або період ранньої юності – це період розвитку дітей з 15 до 18 років включно, що відповідає віку учнів 10–12 класів загальноосвітньої школи. Саме у цей час школяр досягає фізичної зрілості, набуває того рівня духовного розвитку, який є достатнім для початку повноцінного самостійного життя та професійної діяльності.

Рушійною силою психічного та розумового розвитку старшокласників є протиріччя між різким збільшенням обсягу вимог, які висуває до них суспільство та тим рівнем психічного та розумового потенціалу, який він має. Це протиріччя розв'язують шляхом розвитку моральних, розумових, творчих сил старшокласників.

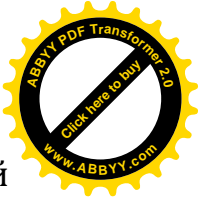
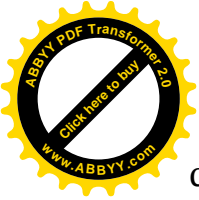
Згадаємо основні анатомо-фізіологічні особливості дітей старшого шкільного віку. Наприкінці цього періоду юнаки та дівчата набувають фізичної зрілості. У цей час відносно стабілізуються такі фізичні якості, як зріст, вага. Вирівнюється невідповідність росту судин та серця, стабілізується кров'яний тиск, встановлюється ритмічна діяльність залоз внутрішньої секреції. Зміни в розвитку нервової системи та мозку відбуваються за рахунок ускладнення внутрішньоклітинної будови мозку та його функціонального удосконалення. Структура клітин кори великих півкуль набуває вигляду, який відповідає структурі клітин мозку дорослої людини. Як наслідок, створюються передумови щодо ускладнення аналітико-синтетичної діяльності кори великих півкуль в процесі навчання та праці. Нагадаємо, що підвищена нервова збудженість, що деколи спостерігається у старшокласників, найчастіше є наслідком неправильного режиму (недостатній сон, паління, перевтома тощо).

На початку цього періоду закінчується статеве дозрівання, активізується розвиток вторинних статевих ознак. Це помітно змінює зовнішність юнаків та дівчат. У деяких випадках (частіше серед хлопців) процес статевого дозрівання затримується. Як наслідок, старшокласники зберігають зовнішні риси, характерні підліткам.

Підкреслимо, що завершення статевого дозрівання (15–16 років) та фізичного розвитку не завжди відповідає високому рівню психічної та духовної зрілості старшокласників.

У цьому віці, як ніколи, спрацьовує закон нерівномірності індивідуального розвитку. Деякі старшокласники досягають повної статевої зрілості, а інші знаходяться лише в середині цього процесу. Така ж нерівномірність характеризує їх розумовий соціальний, моральний розвиток. До того ж, рівні розвитку в різних сферах життя не співпадають. Наприклад, фізичний розвиток старшокласника може відповідати параметрам дорослої людини, у той час як його розумовий розвиток, моральна вихованість – середнім показникам розвитку підлітків. Часто ми буваємо свідками і прямо протилежних фактів.

Нагадаємо, що у цьому віці інтенсивно розвиваються моральні сили людини, формуються і визначаються риси характеру, відбувається становлення світогляду. Основною особливістю особистісного розвитку старшокласника є помітний розвиток

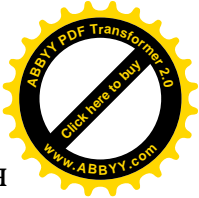
самосвідомості, самооцінки, заснованої на самостійному аналізі й оцінці власної діяльності, що не завжди в силу складності цього процесу є об'єктивним. Тому старшокласники нерідко завищують самооцінку, проявляють хворобливе самолюбство, гонор, зверхньо ставляться до оточуючих або, навпаки, недооцінюють себе, уявляють себе сірою, посередньою, непомітною істотою.

Одним із важливих аспектів психічного розвитку людини в її юнацькому періоді є інтенсивне інтелектуальне дозрівання, провідна роль в якому належить розвитку мислення. Старшокласники, у порівнянні з підлітками, виявляють більше самостійності в підготовці до навчальних занять, їм доручають, а іноді вони самостійно виявляють ініціативу щодо підготовки доповідей, виступів, повідомлень, які вимагають тривалих зусиль і свідчать про наявність нових можливостей мислення та теоретизування.

Разом з розвитком абстрактного і узагальненого мислення учнів старших класів відбувається перехід до вищих рівнів мовлення, подальше оволодіння формами, прийомами літературної мови, її лексичними, фразеологічними, стилістичними засобами. Виникає прагнення до самовдосконалення мовлення, намагання зробити його більш виразним, лаконічним, точним.

Основним змістом життя старшокласників і провідною діяльністю є навчання, але воно помітно відрізняється від навчання у підлітковому віці, оскільки у цей період проявляється вибіркоче ставлення до вивчення навчальних дисциплін, пов'язане з вибором професії і майбутнім професійним навчанням. Професійні наміри старшокласника переважно ще мінливі, їм буває важко самостійно професійно визначитись, юнаки і дівчата потребують кваліфікованої консультації, поради. Стійкі професійні інтереси спостерігаються, як правило, саме у тих учнів, у яких за роки навчання у школі виявилися і розвинулися певні здібності, зокрема, педагогічні, конструкторські, музичні, художні, математичні, літературні, мовні, технічні, спортивні.

У цьому віці закріплюються мотиви громадського обов'язку, необхідності приносити користь своїй державі. Соціальні мотиви стають більш диференційованими і дієвими за рахунок розширення контактів школярів з ровесниками і вчителями. За сприятливих умов виховання закріплюється структура мотиваційної сфери, виникають нові мотиви професійного та життєвого самовизначення.

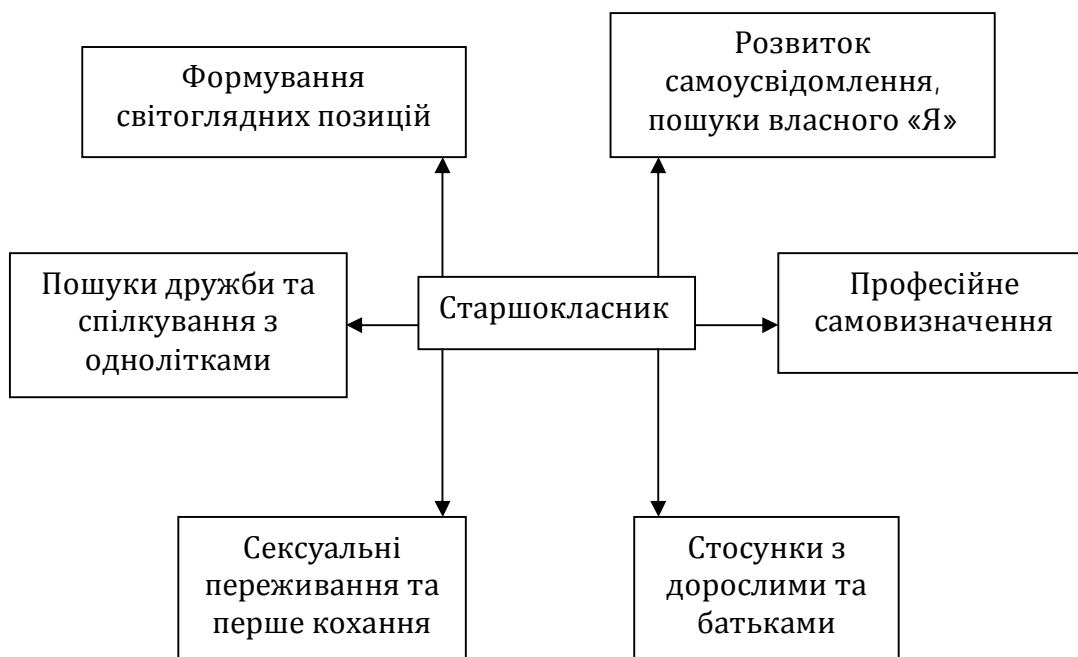

Як бачимо, старшокласників цікавлять питання формування світоглядних позицій, розвитку самоусвідомлення та самореалізації, сексуальних переживань та першого кохання, дружби і спілкування, вибору професії, взаємостосунків з дорослими (див. табл. 2.2).

Студенту-практиканту на основі педагогічних спостережень слід визначити, яка з окреслених проблем є пріоритетною для учнів закріпленого класу. Відповідно встановленої проблеми має бути обраний пріоритетний напрям подальшої виховної роботи, який визначатиме зміст діагностичної методики та тематику обраних форм виховної роботи у закріпленому класі. Методичні рекомендації з організації виховної роботи зі старшокласниками відповідно обраної проблематики представлені нижче.

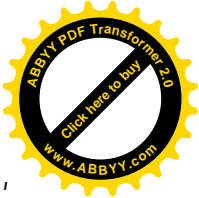
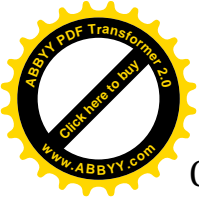
Таблиця 2.2

Неприховані проблеми старшокласників

Формування світоглядних позицій старшокласників

Юність – пора формування світоглядних позицій. У цей час не тільки збільшується обсяг знань, а й відбувається розширення кругозору старшокласників, з'являються теоретичні інтереси, потреби у аналітичній діяльності. На основі наявної системи знань у старшокласників формується система переконань, в якій відбивається ставлення до світу в цілому, провідні ціннісні орієнтації особистості.

Складовою світоглядного пошуку є соціальна орієнтація особистості, тобто усвідомлення себе частиною, елементом соціуму, вибір своєї соціальної ролі у майбутньому, способів її досягнення.

Актуальним завданням сучасної школи є підготовка старшокласників до участі у розв'язанні нагальних і перспективних завдань держави, до управління її справами; виконання функцій трудівника та господаря, керівника та виконавця, громадянського діяча та захисника Батьківщини. Тест «Діагностика громадянської свідомості старшокласників», вміщений у розділі «Методичні матеріали для організації науково-дослідної та виховної роботи студентів-практикантів за обраними напрямками діяльності» (напрямок 1), допоможе визначити рівень громадянської самосвідомості старшокласників.

Формування світогляду сучасних старшокласників базується на системі громадянських цінностей:

- патріотична самосвідомість, громадянська відповідальність і мужність, суспільна ініціативність й активність, готовність трудитися для Батьківщини, захищати її, підносити міжнародний авторитет;
- повага до Конституції, законів України, прийнятих у ній правових норм, сформована потреба у їх дотриманні, висока правосвідомість;
- досконале знання і володіння державною мовою, турбота про піднесення її престижу;
- повага до батьків й до свого родоводу, до традицій та історії рідного народу, усвідомлення своєї належності до нього як його представника, спадкоємця і наступника;
- дисциплінованість, працьовитість, завзятість, творчість, почуття дбайливого господаря своєї землі піклування про її природу, екологію;
- фізична досконалість, моральна чистота, висока художньо-естетична вихованість;
- гуманність, шанобливе ставлення до культури, традицій, звичаїв національних меншин, що проживають в Україні, висока культура міжнаціонального спілкування.

Такі ціннісні орієнтири формуються в процесі безпосередньої участі старшокласників у суспільно-громадському житті. Тому виховні заходи, організовані в класі, повинні відповідати наступним вимогам:

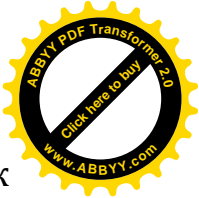
- опора на знання, здобуті на уроках, поглиблення та розширення їх;
- логічне та системне проведення навчальної роботи на уроках;
- врахування вікових та індивідуальних особливостей школярів, їхніх інтересів та бажань;
- доступність, цікавість, емоційність, забезпечення самостійності учнів, розвиток творчих здібностей.

У розділі «Методичні матеріали для організації науково-дослідної та виховної роботи студентів-практикантів за обраними напрямами діяльності» (напрямок 1) вміщений перелік орієнтовних форм та напрямків виховної роботи зі старшокласниками, що можуть бути використані студентами під час організації виховної роботи у закріплених класах.

Розвиток самоусвідомлення

Протягом ранньої юності формується якісно новий етап розвитку самоусвідомлення – у цей час людина відкриває свій внутрішній світ. Це є передумовою і складовою процесу формування образу власного «Я». Образ «Я» – це об'єктивно існуюче або сформоване ставлення людини до себе самої. Воно виникає в процесі і результаті уяви про власні якості і риси; оцінки самою людиною того, що вона про себе знає (тобто система самооцінок); виявлення в поведінці людини, її емоціях знань про себе, що дозволяє запевнити себе в виправданості обраного типу поведінки. Пізнання себе у старшому шкільному віці відбувається в процесі спілкування, коли юнаки отримують прямі або непрямі оцінки власних знань, умінь, здібностей тощо. Отримана інформація про себе складається на основі власних дій, реального та передбаченого ставлення до старшокласників інших. Таким чином формується уявлення юнака про себе.

Розвиток рефлексії – здатності й уміння бачити себе, свої дії, свій внутрішній світ, розуміти себе відбувається шляхом активного використання доступних кожному способів самопізнання (порівняння себе з іншими, самоспостереження, самоаналіз). Чим сильніше розвинена рефлексія, тим у більшій мірі старшокласники стають здатними вирішувати складні завдання, стають господарями свого життя. Як наслідок, відбувається перехід від інфантильної поведінки до відповідальної.

Не всі старшокласники здатні до рефлексії, тому її розвиток включений до пріоритетних завдань виховної роботи з дітьми даної вікової групи. Студентам-практикантам необхідно довести до свідомості школярів, що займатись самопізнанням (а згодом і самовихованням) необхідно усім, але не все в собі можна змінити (ріст, тип нервової системи, темперамент). Останні необхідно вивчати, знати, враховувати в процесі спілкування з іншими (див. матеріали розділу «Методичні матеріали для організації науково-дослідної та виховної роботи студентів-практикантів за обраними напрямками діяльності» (напрямок 2)).

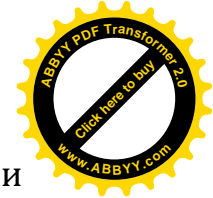
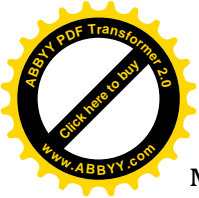
Створюючи умови для вивчення школярами власного «Я», педагоги зобов'язані сприяти підвищенню рівня самоповаги старшокласників, формуванню почуття особистої гідності, баченню складнощів й протиріч процесу особистісного розвитку, тактовно допомагати їх подоланню. У виконанні таких завдань допоможе орієнтовна тематика позакласних виховних занять зі старшокласниками (див. «Методичні матеріали для організації науково-дослідної та виховної роботи студентів-практикантів за обраними напрямками діяльності» (напрямок 2)).

Професійне самовизначення старшокласників

Вибір професії для старшокласників – справа відповідальна й необхідна. На жаль, більшість сучасних старшокласників не тільки не поспішають з вибором майбутньої професії, а й взагалі не вважають за потрібне займатись цією справою, доручаючи її дорослим. Як наслідок, приходять розчарування через неправильний, необдуманий вибір або через його відсутність – необхідність задовольнятися місцем суспільного утримання.

Правильний вибір професії заснований, по-перше, на бажанні це зробити; по-друге, на наявності уявлень старшокласників про себе самих, про свої здібності й інтереси, про сприйняття їх іншими людьми; по-третє, – на обізнаності зі світом професій, з вимогами та можливостями окремих з них.

Бажання старшокласників здійснити правильний вибір майбутньої професії, заснований на усвідомленні ними залежності щасливого дорослого життя від характеру та роду професійної діяльності. Проведення диспуту, дискусії на певну тематику допоможе

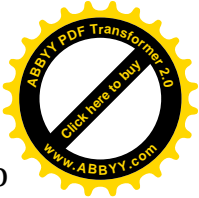
майбутнім педагогам зацікавити старшокласників проблемами професійного самовизначення. Ми пропонуємо студентам-практикантам ознайомитись з переліком тем для організації такої роботи у класному колективі:

- Труд – основа існування та розвитку суспільства.
- Труд – спосіб самоствердження та засіб творчого розвитку особистості.

- Людина і професія.
- Ким бути? Яким бути?
- Про трудову честь.
- Світ професій.
- Професії наших батьків.
- Як знайти місце у житті.
- Особисті життєві й професійні плани .
- Професії романтичні і буденні .
- Вплив престижної професії на добробут людини.
- Престижна професія і особисте самовизначення.
- Кар'єра: за і проти.
- Своя справа чи гроші?
- Потреба ринку праці в кадрах.
- Шляхи отримання професій.

В процесі вивчення здатності старшокласників до певного виду професійної діяльності необхідно зосередитись на тому з них (або тих), які викликають позитивні емоції. Подальший вибір необхідно пов'язувати з результатами, одержаними в процесі вивчення особистої здатності (готовності) до певної професійної діяльності. Отримати їх допоможуть діагностичні методики вивчення профорієнтаційних намірів старшокласників, анкета інтересів, питальник професійної готовності, вміщені у розділі «Методичні матеріали для організації науково-дослідної та виховної роботи студентів-практикантів за обраними напрямками діяльності» (напрямок 3).

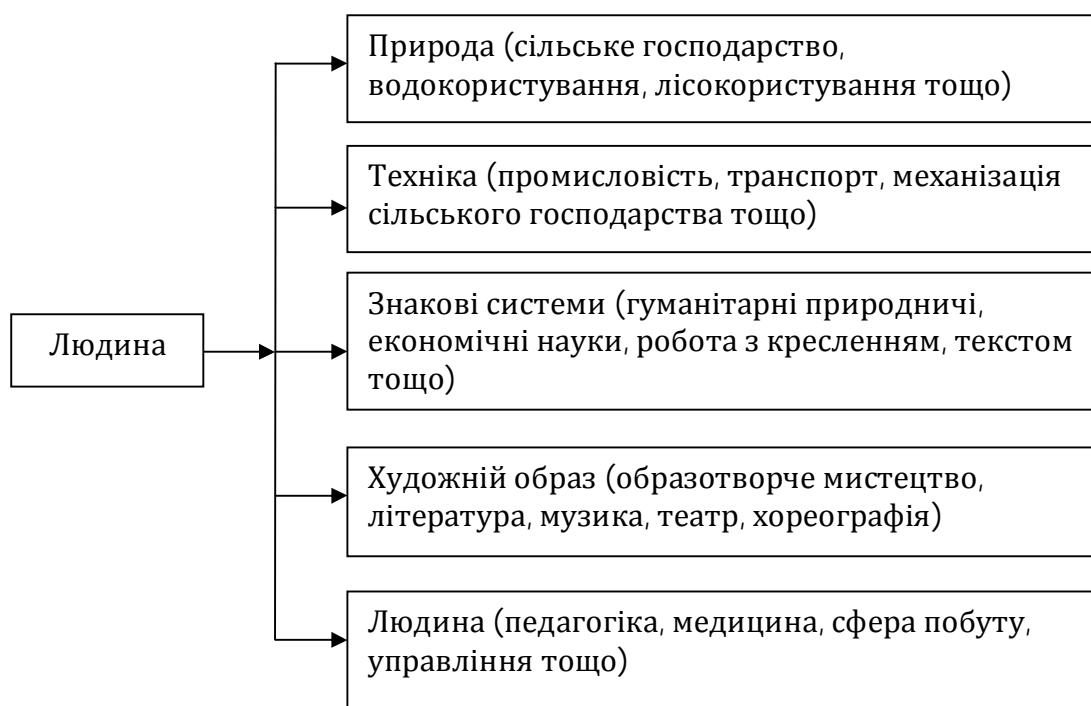
Сучасні старшокласники мало обізнані на професіях, які існують. Це пояснюється відсутністю досвіду трудової діяльності, недостатністю інформації про можливості конкретних професій та про можливості використання своїх сил у дорослому житті. Як наслідок, сутність конкретних професій залишається таємницею для більшості школярів.

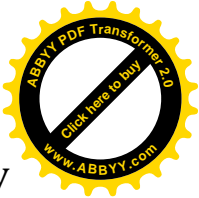
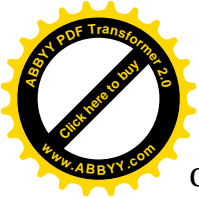
Педагог зобов'язаний повідомити старшокласникам про те, що всі професії, які існують у суспільстві, умовно поділяються на п'ять сфер (див. табл. 2.3). Зміст професійної діяльності у кожній сфері, умови праці, вимоги, що висуває професія до людини, де в чому збігаються. Отже, головним завданням профорієнтаційної роботи серед старшокласників є зосередження уваги на тому, чим саме цікавить людину конкретна сфера й на що саме здатна людина в межах даної сфери. Для виконання даного завдання студент-практикант має можливість користуватись методиками дослідження професійно важливих якостей для різних професійних сфер: «Питальник професійної готовності», «Методика виявлення комунікативних та організаторських схильностей», вміщеними у розділі «Методичні матеріали для організації науково-дослідної та виховної роботи студентів-практикантів за обраними напрямками діяльності» (напряом 3).

Таблиця 2.3

Сфери професійної діяльності

Наступний етап здійснення професійного вибору старшокласниками пов'язаний з більш детальним ознайомленням з професіями, що входять до кожної сфери. Для цього можна порадити педагогу підготувати та провести екскурсію на підприємство, бесіду, диспут, тематичний виховний захід (див. «Тематичний перелік

орієнтовних форм профорієнтаційної роботи зі старшокласниками» у розділі «Методичні матеріали для організації науково-дослідної та виховної роботи студентів-практикантів за обраними напрямами діяльності» (напряма 3)).

Завершальний етап професійного самовизначення спрямований на самопізнання індивідуальних можливостей старшокласників відповідно вимогам конкретної професії, що зацікавила. Визначити, який тип професії є бажаним для школяра, допоможе «Діагностичний питальник «Людина – машина», представлений у розділі «Методичні матеріали для організації науково-дослідної та виховної роботи студентів-практикантів за обраними напрямами діяльності» (напряма 3).

Користуючись наведеними порадами, педагог має можливість встановити баланс між нахилами, інтересами, можливостями старшокласників та потребами існуючої системи суспільного розподілу праці, – тобто забезпечити професійне самовизначення юнаків.

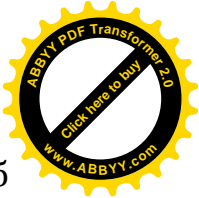
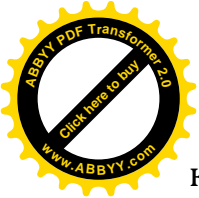
Перше кохання та взаємини юнаків та дівчат

Для старшокласників важливо необхідним стає спілкування з однолітками протилежної статі. В юнацькому віці таке спілкування є засобом самоствердження.

Необхідно пам'ятати, що старшокласникам складно реалізувати себе у даній сфері. Заважають відсутність досвіду, суб'єктивні переживання щодо своїх можливостей, особливості фізіологічного розвитку. В цілому, дівчата більш впевнено і вільно почувають себе поруч з особами протилежної статі, що пояснюється закінченням періоду статевого дозрівання дівчат.

У взаємостосунках юнаки та дівчата зустрічаються з великою кількістю моральних проблем. Запропонуйте старшокласникам відповісти на питання анкети «Що ми знаємо про кохання», «Недописані тези» (див. розділ «Методичні матеріали для організації науково-дослідної та виховної роботи студентів-практикантів за обраними напрямами діяльності» (напряма 4)), і ви дізнаєтесь, що більшість з них залишиться без відповідей. Причина – у відсутності спеціальних знань, досвіду, роз'яснень.

Педагогу доцільно звернутись до роз'яснення суті самого поняття «кохання». Кохання-це єдність, не тільки почуттів, а й ставлень, дій до особи протилежної статі. Ставиться певним чином до

коханого – означає отримувати радість від задоволення потреб іншого, життя радіщами іншого. Л. Гозман зазначає, що важливе місце у цих процесах займає ідеалізація коханого (сприймання його не таким, який він є, а таким, яким він може бути) Саме ідеалізація дозволяє подолати труднощі на шляху закоханих підкреслимо, що кохання без ідеалізації не існує.

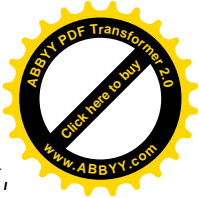
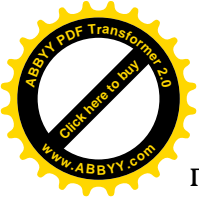
На нашу думку, педагогу необхідно попередити появу ідеалізованих уявлень не про коханого, а про саме кохання. Останнє за таких причин перетворюється в об'єкт недосяжний для звичайної людини. Тобто, людина не сприймає справжнє кохання та відмовляється від нього внаслідок бачення неможливості зустрічі з ним, очікування його у майбутньому.

Кохання-почуття та кохання-ставлення засновані на єдності поглядів закоханих на головні життєві питання. Але юнакам та дівчатам потрібно пам'ятати, що реалізуватися у коханні може лише той, хто реалізував себе в інших формах людських стосунків. Людина, не здатна до психологічної єдності з іншими, не може відчувати велику потребу у коханні. Тобто, кохання вимагає вміння кохати та вміння бути коханим. Коханню-поведінці потрібно вчитись. Тому до змісту бесід зі старшокласниками можуть увійти питання про те, як спілкуватись з коханим, щоб почуття в ставали міцніше (Як може реагувати на твої слова та дії коханий? Що необхідно зробити, щоб зустрічі були цікавими? Як бути потрібним до коханих? Як дізнатись про особливості психології осіб протилежної статі? Як подобатись особам протилежної статі? Що означають ревності?).

Бажано включити практикуми спілкування з особами протилежної статі до змісту конкурсів та розваг для старшокласників (див. розділ «Методичні матеріали для організації науково-дослідної та виховної роботи студентів-практикантів за обраними напрямками діяльності» (напрямок 4)) Це допоможе їм набути навичок поведінки з особами протилежної статі.

Майже усіх старшокласників цікавлять питання сексуальних стосунків. Сексуальні знання необхідні для того, щоб людина свідомо будувала свої стосунки з особами протилежної статі, була щасливою в сім'ї та коханні.

Більшість юнаків не можуть зрозуміти, як співвідносяться між собою секс і кохання. З цієї причини педагогу необхідно пояснити, що

почуттєва та духовна сфери об'єднуються в коханні. З одного боку, кохання-це потреба у отриманні задоволення, тобто пристрасть, «ерос», за визначенням давніх греків. З іншого, кохання – це потреба у самовіддані, житті заради задоволення іншої людини, тобто віддання, «наде», за назвою греків. Отже кохання складається з можливості брати й віддавати. Це пояснює, чому справжнє задоволення у статевих стосунках можливе лише на фоні яскравих психологічних почуттів, чому по-справжньому щасливими можуть бути лише закохані.

Необхідно звернути увагу старшокласників на проблеми раннього сексу, відповідальність молоді за своє здоров'я, здоров'я майбутніх поколінь. Тому ми радимо включити до індивідуального плану виховної роботи студента-практиканта виховні заходи на теми «Шлюб і кохання», «Сім'я – вінець кохання», «Моральні заповіді любові», «Обери свою долю», «Діти – вершина здорового шлюбу», « Я і сім'я », «Ми вибираємо – нас вибирають», «Самотність – біда чи вина».

Для організації та проведення бесід на дані теми доцільно запросити спеціалістів (лікар, психолог, психотерапевт). Підкреслимо, що вихованню культури стосунків між юнаками і дівчатами сприяють нетрадиційні форми організації дозвілля старшокласників, цільові програми, тематика яких наведена у наведених у розділі «Методичні матеріали для організації науково-дослідної та виховної роботи студентів-практикантів за обраними напрямками діяльності» (напрямок 4).

Організація взаємодії сім'ї та школи

Одним з важливих напрямків роботи класного керівника є організація співпраці батьків учнів, вихованців та педагогів. Зрозуміло, що студентам-випускникам необхідно оволодіти мистецтвом співпраці з батьками учнів, знати зміст, основні напрями, форми цієї роботи.

Окреслимо провідні напрями роботи педагога з батьками старшокласників.

- Ознайомлення з умовами життя сім'ї, її психологічним кліматом, особливостями поведінки дитини в сім'ї.
- Визначення рівня педагогічної культури батьків.
- Виявлення труднощів, що відчують батьки в процесі спілкування з дітьми-старшокласниками.
- Виявлення позитивного досвіду сімейного виховання з метою його поширення.

– Здійснення диференційованого та індивідуального педагогічного впливу на батьків.

– Допомога батькам у підвищенні їхньої педагогічної культури.

– Залучення батьків до організації позашкільної виховної роботи.

– Створення банків науково-методичної інформації з проблем сім'ї і організації ефективного виховання в родині.

Найбільш поширеною формою співпраці педагогів і батьків учнів залишаються батьківські збори. Батьківські збори – це громадський орган, який своїми рішеннями визначає зміст, напрями роботи батьківського і учнівського колективу. Порядок їх проведення є довільним. На батьківських зборах згуртовується колектив батьків, формулюється загальна думка щодо актуальних проблем життєдіяльності класу, колективна відповідальність батьків за весь клас у цілому, і за кожну конкретну дитину зокрема, формується педагогічна культура батьківської громадськості. Класні батьківські збори виявляють думки та погляди як батьків, так і вчителя, виробляють колективні рішення і спільні єдині вимоги до навчання та виховання дітей. Основна частина батьківських зборів класу спрямована на формування педагогічної культури батьків і має бути виражена у будь-якій формі – лекція, бесіда, дискусія, диспут, педагогічні читання тощо. Нижче ми наводимо орієнтовну тематику батьківських зборів для старших класів школи.

Тематика батьківських зборів у 9–11 класах

1. Державна політика в галузі освіти і виховання (за матеріалами Державної національної програми «Діти України»).

2. Родинне виховання – необхідна умова забезпечення духовної єдності поколінь.

3. Особливості психофізичного і статевого розвитку дитини (відповідно віку).

4. Основні форми і методи психолого-педагогічного діагностування в освітньому закладі.

5. Українська родинна педагогіка про виховання дівчат в сім'ї.

6. Українська родинна педагогіка про виховання хлопців у сім'ї.

7. Роль батька і матері у вихованні юнацтва.

8. Особливості спілкування у сучасній сім'ї.

9. Сімейні і особистісні цінності українця.

10. Здоров'я сім – здоров'я держави і нації.

11. Формування правової культури батьків – один з вагомих напрямків взаємодії школи і сім'ї.

12. Формування культури статевих стосунків і сімейних відносин.

13. Роль школи і сім'ї у професійному самовизначенні учня-старшокласника.

14. Девіантна поведінка школяра: причини виникнення, роль у загальному розвитку, діагностування, шляхи подолання.

15. Сексуальне виховання у сучасній сім'ї.

16. Роль батьків у естетичному вихованні юнаків і дівчат.

17. Особливості родинного виховання обдарованих і талановитих старшокласників.

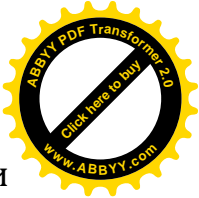
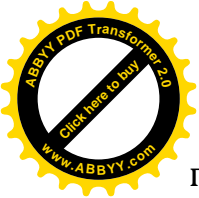
18. Проблеми сучасної української родини.

Для забезпечення взаємодії сім'ї і школи педагог зобов'язаний на належному рівні володіти знаннями психолого-педагогічних основ родинного виховання, методикою організації співпраці сім'ї і школи. Велику увагу необхідно приділити вивченню існуючих проблем родинного виховання та докласти зусиль щодо їх подолання.

Зазначимо, що проблеми спілкування старшокласників з батьками обумовлені протиріччям між прагненням старшокласників до самостійності та бажанням батьків як і раніше бачити в них дітей, залежних від дорослих і слухняних. Це протиріччя ґрунтується на соціальних та психологічних складнощах двох вікових груп.

У сучасній сім'ї відбуваються серйозні зміни: молоді батьки живуть окремо, тому не можуть користуватись досвідом та підтримкою старшого покоління; сучасний побут звільнив чоловіків від звичайних господарських обов'язків; вони, в більшості, перестали відігравати роль єдиного матеріально-фінансового джерела. Авторитет сучасних батьків як такий вимагає доповнення авторитетом особистим, тобто сприйняття дітьми життєвих позицій батьків залежить від того, наскільки діти поважають самих батьків, їх ставлення до своїх дітей, яким є характер стосунків між батьками.

Батьки повинні пам'ятати, що спілкування з дорослими дітьми потребує певних змін (у порівнянні з дітьми інших вікових груп). Вони повинні знати, що старшокласники прагнуть самостійно вирішувати життєві проблеми, але їм необхідна підтримка та допомога дорослих,

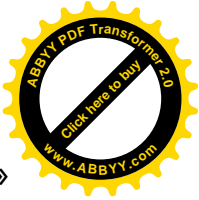
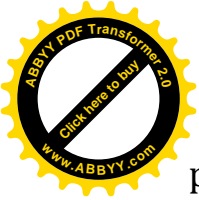
про яку вони мріють, від якої не відмовляються. На жаль, деякі батьки не розуміють, або не завжди знають, якими повинні бути взаєностосунки між ними та їх дорослими дітьми, як правильно їх будувати, як залишитись справжніми друзями.

Педагогічна освіта батьків – перша цеглина у фундаменті взаємодії сім'ї і школи. Якщо педагогічний колектив належним чином організував роботу по наданню педагогічних знань батькам, школа може сподіватись на реальну співпрацю з батьками учнів, а з тим – на поліпшення умов розвитку, навчання, виховання дітей.

Робота педагога з батьками учнів ґрунтується на атмосфері довіри та взаємоповаги, а діалогічний стиль спілкування передбачає використання різноманітних **форм педагогічної просвіти батьків**. Серед них популярними є педагогічні лекторії, бесіди та дискусії педагогічної тематики, зустрічі «за круглим столом», конференції з досвіду сімейного виховання, перегляд і обговорення фільмів педагогічної проблематики, Дні відкритих дверей, відкриті уроки для батьків, клуби для батьків «Ми і наші діти», «Психологія спілкування з дітьми», консультаційні пункти «Виникло питання», семінари-практикуми, оформлення тематичних папок з конкретних питань і проблем виховання, телефон довіри, виставки «Світ захоплень сім'ї», «Професії батьків», «Традиції сім'ї», «Моя сім'я» тощо.

Протягом педагогічної практики за допомогою конкретних методик студенти зможуть визначити рівень педагогічної освіти батьків, виявити труднощі, які відчувають батьки в процесі виховання дітей (див. «Анкета для батьків старшокласників» у розділі «Методичні матеріали для організації науково-дослідної та виховної роботи студентів-практикантів за обраними напрямками діяльності» (напрямок 5)). Отримана інформація допоможе обрати традиційні і нестандартні форми співпраці школи і сім'ї, представлені у цьому розділі.

Зазначимо, що не всі старшокласники мають достатній рівень особистої культури й адекватно ставляться до батьків, вміють налагоджувати стосунки з ними. Так, деякі з них сприймають своїх батьків лише як «засіб життєзабезпечення» (одягають, годують...), відмовляють їм у праві на власні думки, не сприймають їхнє особисте життя. Вивчити ставлення однокласників до батьків допоможуть анкети «Сім'я очима дітей», «Ваші ідеали» (див. розділ «Методичні матеріали для організації науково-дослідної та виховної

роботи студентів-практикантів за обраними напрямками діяльності» (напрямок 5)). Отримані результати допоможуть обрати найбільш раціональні форми виховання адекватного ставлення старшокласників до батьків (наприклад диспут «Батьки – також люди», «Батьки: друзі, партнери, контролери»; бесіда «Як правильно любити батьків», «Як спілкуватись з дорослими»).

Статистичні дані свідчать про те, що більше половини сучасних старшокласників відчують потребу у спілкуванні з дорослими, але довіряють власним батькам лише 12%, 30% учнів старших класів відчують дефіцит спілкування з батьками. Цікаво, що старшокласники близькі стосунки мають лише з дорослими, яких поважають. До того ж, вони готові одержати пораду від дорослих лише щодо проблем, які є складними й важливими для них (не з точки зору батьків, а з їх власної). Вони помічають і цінують, коли батьки виявляють справжній інтерес до всіх сфер життя своїх дітей, здатні зрозуміти й прийняти їхні особисті прагнення, погляди, думки.

Необхідно, щоб батьки старшокласників були ознайомлені з інформацією, викладеною вище. Тому студенти-практиканти можуть підготувати повідомлення про особливості спілкування батьків із старшокласниками та виступити з цим повідомленням на батьківських зборах.

Підкреслимо, що головною умовою створення близьких стосунків між старшокласниками та їхніми батьками є взаєморозуміння. Воно складається з взаємостерпіння, взаємостерпимості, взаємоповаги, взаємопіклування тощо. Виявити характер взаємостосунків вихованців та батьків допоможуть тест-опитувальник батьківського ставлення до дітей А. Варга та В. Століна, методика «Недописані тези», самодіагностики для батьків та інші методики, представлені у розділі «Методичні матеріали для організації науково-дослідної та виховної роботи студентів-практикантів за обраними напрямками діяльності» (напрямок 5). Одержані результати дозволять окреслити тематику подальших форм співпраці з батьками старшокласників, визначити можливість організації спільної діяльності батьків і вихованців даного класу (турнір знавців, спільні свята, КВК тощо).

Отже, від позиції педагогів, їх розуміння важливості педагогічної співпраці не лише з учнями, а й з сім'єю в цілому залежить ефективність виховної роботи школи.

2.6. Методичні матеріали

для організації науково-дослідної та виховної роботи студентів-практикантів за обраними напрямками діяльності

НАПРЯМ І

Формування світоглядних позицій старшокласників

Тест для діагностики громадянської самосвідомості старшокласників

Визначте у кожному питанні оптимальний варіант відповіді.

1. Яке висловлення є найближчим для вашого розуміння:

- а) громадянськість-готовність діяти так, як необхідно мешканцю даної країни;
- б) громадянськість-здатність діяти як законслухняний громадянин під примусом і страхом покарання;
- в) громадянськість-розуміння необхідності здійснення громадянських вчинків?

2. Чи з'являється у вас антипатія до людей, які допускають випадки проти Української держави:

- а) так;
- б) дуже рідко;
- в) так, коли ці випадки необґрунтовані або дуже різкі й образливі?

3. Як ви сприймаєте іноземних громадян, які критикують свою державу:

- а) вважаю їх перекотиполем;
- б) ставлюсь, як до нормального явища;
- в) схвалюю, якщо ця держава не з авторитетних?

4. Чи вважаєте ви, що для кращої громадянської ідентифікації необхідно:

- а) володіти державною (українською) мовою;
- б) розуміти і знати державну мову;
- в) не звертати увагу на знання державної мови?

5. Як ви вчинили б, якщо під час відпочинку за містом опинилися б біля розгерметизованої цистерни з невідомою рідиною неприємного запаху:

- а) пішли б шукати інше місце для відпочинку;
- б) вирушили б до найближчого населеного пункту (в разі відмови друзів-одноосібно) з метою повідомлення про те, що бачили;
- в) відмовилися б від відпочинку, розпочали дії для подолання негативного явища?

Результати тестування:

Номер питання	Варіанти відповідей, бали		
	А	Б	В
1	3	1	2
2	3	1	2
3	1	2	3
4	3	2	1
5	1	2	3

Громадянський індивертизм – 5–7 балів.

Громадянська самосвідомість – 8–13 балів.

Громадянський патріотизм – 13–15 балів.

Прогнозування виховної діяльності класного керівника

9–11 класів

Орієнтовні завдання виховної роботи у 9–11 класах

1. Продовження роботи над створенням згуртованого і працездатного колективу.
2. Сприяння тому, щоб зміст і форми колективної творчої діяльності та індивідуального впливу допомагали кожному з учнів знайти себе, самовизначитися.
3. Максимальне використання у роботі з класом досвіду самовиховання, здатності до самоаналізу, самооцінки.
4. Забезпечення виховання в учнів позитивних рис: скромності, доброти, діловитості, гідності, сміливості, правдивості, поваги до старших, бережливості, благородства, організованості, старанності, непримиренності до жорстокості.
5. Виховання в учнів вміння розумно планувати й організувати свій час, долати штурмівщину у своїй діяльності.
6. Сприяння вихованню демократичної культури, вміння аналізувати об'єктивно діяльність, відстоювати свою точку зору, поважати позицію інших.
7. Стимулювання самостійності учнів у процесі навчання, збудження їх інтересу до науки і техніки.
8. Виховання високої моральності у взаєминах юнаків і дівчат, ознайомлення їх із законодавством України про шлюб і сім'ю.
9. Прищеплення учням високої правової культури, поваги до законів держави.
10. Підготовка учнів до свідомого вибору професії, визначення свого місця у суспільстві.

11. Виховання майбутнього захисника Батьківщини.

12. Прилучення учнів до духовної культури, до скарбів українського народу та кращих зразків світової культури.

13. Сприяння розвитку організаторських умінь і навичок учнів, становлення їх іміджу, залучення їх до виконання громадської роботи.

14. Активізація діяльності органів учнівського самоврядування у зміцненні дисципліни і порядку, безумовному виконанні Статуту школи.

15. Забезпечення злагодженості дій школи і сім'ї у самовизначенні особистості.

Орієнтовні форми виховної роботи для роботи зі старшокласниками

9 клас

1. Класні години:

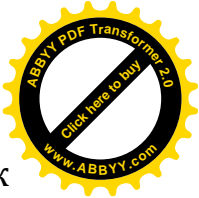
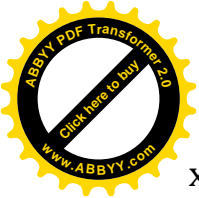
«Я – громадянин України», «Докори совісті. Що це?», «Що таке спосіб життя?», «Уроки прекрасного», «Роль ідеалу в житті», «Утверджуй у собі людину», «Як керувати собою», «Моральні переконання та вчинки у житті нашого колективу».

2. Інші форми роботи:

захист самохарактеристик, твори-роздуми «Мій вчинок – мої моральні переконання», «Ідеал: яким я його бачу», «Ідеал і моя мрія», «Я став дорослим»; лекція-діалог «Що буде, якщо...», круглий стіл «Ідеал сучасної молодшої людини», огляди подій «Новини», зустріч поколінь, конкурс плакатів «Бережімо планету», відвертий діалог «Чого мені бракує у житті», зустріч з працівниками правоохоронних органів, дискусія «Різні погляди на один факт», екскурсії, походи, турнір лицарів і прекрасних дам «Сім лицарських доблестей», термінологічний лікбез (нові економічні терміни), трудові десанти, операції «Сміття», «Бур'ян»; зустрічі з місцевими поетами, шкільна спартакіада, естафета «Шукайте закономірності» (причини і наслідки того чи іншого явища), створення літопису «Історія моєї школи».

10–11 класи

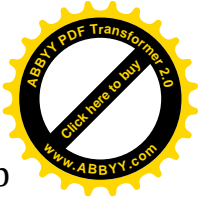
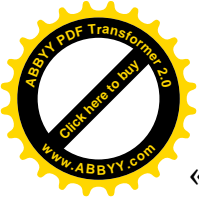
1. Класні години: «Духовна краса людини», «Закон і право», «Здорові звички – здоровий спосіб життя», «Про зовнішність, мову і духовну культуру», «Совість, воля, егоцентризм – розберімося у цих поняттях», «Совість і самокритика», «Посієш звичку – пожнеш

характер», «Самоорганізація, самодисципліна, відповідальність – як виховати ці якості», «Про дівочу гордість і чоловічу гідність», «Праця – найголовніше у моєму житті», «Художній смак і мода».

2. Інші форми роботи:

Анкета думок з приводу боротьби з наркоманією, СНІДом; брифінги правово-політичної тематики (слухаються повідомлення і ставляться питання); диспути: «Я серед людей. Це – проблема», «Кохання вмійте цінувати», «Емоції і характер – в чому їх взаємозв'язок?!», «Про мету життя і шляхи її здійснення»; тематичні конференції: «Злочин і покарання», «Свобода і відповідальність»; відверті розмови: «У мене складний характер – як його покращити», «Хотів би я мати такого друга, як я сам», «У житті я частіше ведучий, чи той, кого ведуть?», «Чи можу я стати іншим для себе, для людей?»; твори-роздуми: «Чи маю я здатність когось надихати», «Чого я недодаю друзям?»; години спілкування: «Презентую нову книгу, кінофільм, спектакль», Конкурс умільців «Серйозне захоплення»; конкурси: «Моє інтерв'ю», Стаття до газети. Зустрічі з воїнами різних поколінь»; ділова зустріч з керівниками підприємств, фермерами, бізнесменами; лекції лікарів для хлопчиків, для дівчат; екскурсії цікавими і пам'ятними місцями області; огляди періодичної преси, цікавих телепередач; зустрічі з депутатами місцевих Рад; підготовка і виступи з публічними лекціями на різну тематику; робота в шкільному музеї; багатоденні походи з метою збору матеріалів про маловідомі факти, опрацювання цих матеріалів, анкетування учнів з метою визначення рівня самооцінки; участь у ярмарках солідарності; операції: «Милосердя», «Турбота»; бесіда-роздум «Мій слід у житті школи»; колективні творчі справи: карнавал історичних героїв; день творчості; інтелектуальний аукціон, бал ровесників суверенних держав; акт добровольців; турнір знавців науки, музики, поезії, пісні, професій, природи, спорту; спартакіади народних ігор; огляди дружби; пісенний марафон; «Україні – нашу турботу», «Вічна пам'ять і слава», «Живий портрет», «Прес-конференція», «Конкурс інсценованої української пісні»; операції: «Рідній школі», «Турбота про ліс», «Майстерня», «Акт добровольців», «Розвідка корисних справ, трудовий десант», турнір-вікторина; вечори: «Таємниці навколо нас», «Світ моїх захоплень», конкурс ерудитів; концерг-блискавка; літературно-художні конкурси; вечори поезії, пісні, музики; конкурс плакатів; операції: «Милосердя»,

«Радість людям»; веселі спартакіади, спартакіади народних ігор; збір «Народження колективу», збір-старт, розвідка справ і друзів, «Анкета бажань», огляд дружби; конкурс сімейних газет; бал трьох поколінь; операція «Дозвілля», свято знань та інші.

Засідання: «За круглим столом». «Культура міжнаціонального спілкування учнів: проблеми, досвід»; «Час і суспільство», «Держава і ми»; «Співробітництво вчителів та учнів, яким йому бути?»; «Історія української національної символіки»; «Учитель і учень: стиль взаємостосунків»; «Молодь 2000: проблеми, пошуки, рішення».

Вечори: «Заспіваємо друзі, а що?», «Затанцюємо друзі, а як?... Агітпоїзд: «Збагачення»; «Про культуру поведінки і потреби молоді»; «Світ наших захоплень»; «Поговоримо про нас, які ми?».

Поетичні вечірки: «Перлини душі народної»; «Душі прекрасні поривання»: «Поезія і романс»; «Україно, зоре моя»; «Літературна світлиця»; «Красо моя, поезія...».

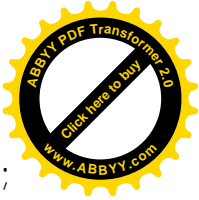
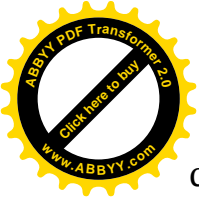
Українські вечорниці: в програмі: галушки, вареники, пампушки, товченики, із сиром пироги, гуморески та смішинки, українські танці та пісні. Суспільно-політичний ринг: «Молодіжний квартал»; «Молодь і національна політика»; «Молодь і армія», «Молодь і освіта»; «Молодь, віра, мораль»; «Молода сім'я».

Огляд-переключка основних подій життя: прес-конференція з ключових питань міжнародних проблем; політичні дебати: «Ходять чутки, що...». переключка цікавих новинок та інформації з періодичної преси: «Мости спілкування».

Прес-конференції: «Відносини України з іншими суверенними державами». «Україна – суверенна національна держава»; «Ключові питання національної політики нашої держави»; «За що я люблю Батьківщину»; «Лише в праці зростає людина»; «За волю, щастя народу»; «Художні промисли Сумщини». Конкурси: «Нумо, хлопці», «Нумо, дівчата». Виставки: «Світ сімейних захоплень».

Учнівські творчі роботи: «Про моїх друзів», «Головна людина в моєму житті», «За що я люблю Батьківщину», історичні розповіді-естафети: «Гірка доля українських святинь»; «Герб і прапор України»; «Козацькі клейноди». Свято: «Одна в нас мова солов'їна».

Класні години: «Декларація про державний суверенітет України – історичний документ ХХ століття»; «Україна – суверенна незалежна держава»; «Народ України – єдине джерело державної влади»; «Україна –

суб'єкт міжнародного права»; «Українська пісня»; «Живий подих історії»; «Земля – наш спільний дім, її доля в твоїх руках»; «Природа і ми»; «Природа рідного краю»; Народні свята кожної пори року»; «Народне мистецтво – найбільш життєствердне осердя духовних цінностей»; «Товариськості тверді закони»; «Настрій і його влада над людиною»; «Талант і праця»; «Людина і її манери»; «Що ти скажеш про мене?»; «Для чого людині мистецтво?»; «Якій бути людині?».

Бесіди: «Я, хвилинка, знання»; «45 хвилин: багато це чи мало?»; «НОП школяра».

Дискусії, диспути: «Що означає бути патріотом Батьківщини?»; «Що означає жити красиво?»; «Кого ви вважаєте яскравою, цікавою людиною»; «Що означає економічна самостійність держави?»; «В чому суть національного і культурного відродження України?»; «Будувати життя чи пристосовуватися до нього?»; «Бути сучасним, що це означає?».

Тематичний перелік орієнтовних форм виховної роботи для старшокласників

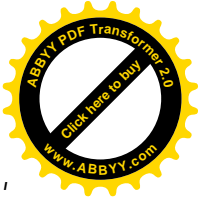
*Формування національної свідомості, любові до рідної землі,
свого народу, бажання працювати задля розквіту держави,
готовності її захищати*

Вечори: «Україно, мій духмяний дивосвіт, через терни йшла до волі стільки літ», «Без верби та калини нема України», «Україно! Ти моя молитва», «Легендарна поетеса Маруся Чурай», «Наша дума, наша пісня, не вмре, не загине...», «Народні співаки України», «Право і мораль», «Наш закон», «Я – громадянин України».

Вечір-єдності матері і дитини «Сива ластівко, ясне сонечко...»
Вечір-реквієм «Вечірній стогін над могилами, яких так багато на нашій і на чужій землі».

Вечір, присвячений солдатським вдовам, «П'є журавка воду», «Вогник і рушник вишиваний на щастя, на долю дала...», «Батько і мати – два серця гарячих, що нам дають надію й тепло», «Калина з маминої пісні», «Стара кав'ярня».

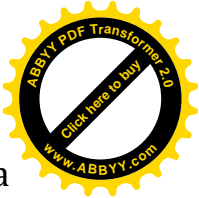
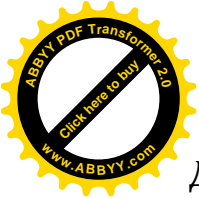
Конференції: «Історія українського козацтва», «Український патріотизм як стан душі українця» (за творами М. В. Гоголя «Тарас Бульба», П. Куліша «Чорна рада»), «Видатні українські вчені», виставка-експозиція «Козацька символіка».

Музичні вітальні «Таємниця козацького танцю «Гопак»», «Історія козаччини в музичних творах», «Українські народні музичні інструменти», «Троїсті музики, кобзарі, бандуристи», вікторина на тему козацтва, КВК «Любимо ми Україну, знаємо пісню її солов'їну», Класні години: «Вони були українцями – Маруся Богуславка, Настя Лісовські»; «На щастя, на долю, на чорнії брови. Мово, колиско моя»; «Композитори нашого краю»; театралізовано-музичні вистави: «Український вертеп», «Українські заручини», «Українське весілля», свято Івана Купала. «Чарзілля»; літературно-музичні композиції «Без мови нашої, юначе, й народу нашого нема»; години духовності «Людина і Всесвіт», «Про що розповідають календарі», «Антична міфологія та українська культура», «Слов'янська і християнська міфологія»; бесіда «Дисципліна – свобода та необхідність», «Дисципліна і самодисципліна», «Походження держави і права», «Держава та особа», «Громадянином бути зобов'язаний», «Чи все в житті стосується тебе?».

Утвердження принципів загальнолюдської моралі

Походи, експедиції, виставки, реферати, твори: «Духовні скарби народу», Найстрашніші втрати – духовні», «І чужого навчайтесь, і свого не цурайтесь», «Мистецтво жити гідно. В чому воно полягає?»; конференції, лекції «Етика – наука про мораль», «Моральні якості, особливості їх вияву у різних сферах діяльності людини», «Моральна мотивація», «Про віру, культуру, освіту», «Культура інтимних стосунків», «Венеричні захворювання»; прес-конференції «Гілки мого родоводу», «Духовні зв'язки поколінь», «Традиції моєї сім'ї», «Проблеми взаєморозуміння в сім'ї»; диспути, бесіди, дискусії «Моральний ідеал і його місце в житті людини», «Думка колективу чи думка особистості», «Закон товариства», «Я і клас», «Ти і ми», «Обов'язок. Відповідальність. Совість», «Паління і пияцтво – лише особиста справа?», «Пиття не доводить до пуття», «Мій обов'язок – навчання», «Якби я був директором», «Захист моделі сучасної школи», «Школа – наш дім, ми в ньому господарі», «Ким бути і яким бути», «Моральні основи взаємин юнаків і дівчат», «Товаришування, дружба, кохання», «Культура поведінки закоханих», «Еволюція сімейних відносин», «Моральні основи сім'ї»; «Готовність до шлюбу», «Дівчинка.

Дівчина. Жінка», «Хлопчик. Юнак. Чоловік», «Профілактика вагітності»; змагання промовців, рольові ігри, обмін думками на теми «Багатство нашої душі» (культура спілкування, ввічливість, уважність), «Конфліктна ситуація: нагородження істини, а не загострення стосунків», «Естетика поведінки та етикет», «Інтелігентна людина. Яка вона?», «У чому краса людини?», «Взаєморозуміння. На чому воно ґрунтується?»; практичні заняття: «Ви сказали: «Добрий день!», «До вас прийшли гості», «День народження», «Про смак і моду», «Час, смак, стиль», «Косметика: ворог чи друг?», «Модель сучасної шкільної форми», «По одягу зустрічають...», «Культура особистості, її здатність до самовдосконалення»; Сюжетно-рольові ігри «Соціодрама», «Презентація світу», мелодрама, «Сім'я» (тема внутрішньо сімейного спілкування), Свято «Руки матінки моєї», «І на тім рушникові...»; круглий стіл «Взаємовідносини з батьками», «До нас прийшов лікар», «Зустріч з юристом», «Відповідальність і вік».

Забезпечення високої художньо-естетичної культури особистості

Твори «Без верби і калини нема України», «Хата моя, біла хата», «Квіти у віночку України», музичні вечори «Духовні твори Леонтовича», «Творчість В. Івасюка», «Творчість О. Білаша», вечори класичної музики, літературні вечори «Не погасне зоря» (пам'яті В. Симоненка), «Народе мій, до тебе я ще вернусь...» (Василь Стус), «Осінні мелодії» (В. Сосюра), «Безсмертним духом скрипаля» (Ліна Костенко); лекції «Сучасна зарубіжна музика, література, поезія»; диспути: «Музика сучасна і класична», «Чи розуміємо ми оперу?», «Театр у моєму житті», «Чи потрібні нам музеї і виставки»; обрядові свята, народні ігри «Купальські вогні», «Купальські ігри», «Зелені свята», «За різдвяним столом», «Колядки і щедрівки»; театралізовані вистави: «Українське весілля», «Весільне кільце», «На рушничок стали»; знайомство з українським фольклором «Поставлю хату», «Моя світлиця», «Вечорниці», «На вулиці скрипка грає», «Ой вийду я на вулицю»; фольклорні експедиції «Кобзарська дума», «Взяв би я бандуру»; свята народного танцю, українські пісні, вишиванки; участь в охороні і відродженні пам'ятників, музейних заповідників, парків.

*Формування екологічної культури людини,
гармонії її відносин з природою*

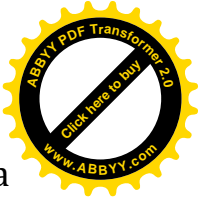
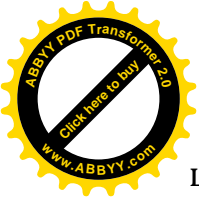
Екологічні КВК, прес-конференції, наукові та читацькі конференції; рольові ігри – «Місто майстрів», «Що? Де? Коли?», «Екологічний ринг»; вечори «Дзвони Чорнобиля», «Зелений дивосвіт», «Екологічні проблеми України»; екологічні агітбригади, рейди перевірки; фотовиставки на екологічну тему; зустрічі з ученими, письменниками, поетами, художниками, майстрами декоративно-прикладного мистецтва.

*Виховання свідомого ставлення до навчання,
розвиток пізнавальної активності та культури розумової праці*

Диспути «Навчання – то лише твоя особиста справа?», «Знання і мораль», «Освіта і твоя майбутня професія»; «Що? Де? Коли?»; розв'язування проблемних ситуацій; предметні вікторини, багатоступеневі конкурси; спостереження і дослідження наукових проблем; виступи на конференціях; участь у роботі МАНу; випуск саморобних журналів та газет; пошукова робота, археологічні розкопки; дописи в місцеву та республіканську пресу; вечори, профконсультації, профвідбори – зустрічі з представниками потрібних і поширених у даному районі професій.

*Забезпечення повноцінного фізичного розвитку старшокласників
охорони та зміцнення їх здоров'я*

Театралізоване свято козацької слави «А ми тую славу збережемо»; вечір козацьких традицій «Людина з легенди» (Байда Вишневський), «Український патріотизм як стан душі українця», «Слава навіки буде з тобою»; читацька конференція за книгою О. Антоновича «Розповідь про запорозьких козаків»; зустрічі з відомими спортсменами, тренерами, медичними працівниками й працівниками фізичної культури та спорту; перегляд та обговорення кінофільмів на спортивні теми; шкільні спартакіади і естафети; районні, міські, обласні олімпіади; збори козацтва «І докажемо, що ми, браття, козацького роду», «А нумо, козаки», «Козацькі забави»; заняття гімнастикою, легкою атлетикою, лижною підготовкою, спортивними іграми «Згори у ворота», «Біатлон», «Гірськолижна естафета», «Естафета з елементами баскетболу», «Перетягування каната»; краєзнавча та пошукова робота за завданнями туристичних гуртків і

шкільних музеїв; гуртки і секції військової справи; робота інструкторів з оборонних видів спорту з молодшими школярами та підлітками; спортивні спартакіади; туристичні змагання; збори громадської думки та бесіди «Про порушення спортивного режиму та етики», «Про випадки невиконання правил гігієни», «Паління та вживання спиртних напоїв – їх шкода здоров'ю», «Зневажливе ставлення до спортивного інвентарю».

Деякі види і форми роботи з обдарованими учнями

Рукописні журнали; ігри «Математичний КВК», «Математичний ринг», «Знаверінт» (знавці, ерудити, інтелектуали), математичне – «Поле чудес», «100 професій ЕОМ», «Ерудит», «Морський бій», «Піфагорові онуки»; математичні реферати, повідомлення, газети, бюлетені; конструкторські бюро, науково-технічні товариства – «Товариства працюючих і допитливих», «Любителі космонавтики»; науково-технічні олімпіади, турніри, вечори науки і техніки; виставки робіт старшокласників; Літературний вечір, літературний диспут; вечори обговорення книг, ліричного вірша, байки, української народної казки; читацькі конференції; літературні екскурсії; гурток початківців поетів чи прозаїків; вечори з виступами із своїми творами; зустрічі з місцевими акторами, співробітниками газет.

НАПРЯМ ІІ РОЗВИТОК САМОУСВІДОМЛЕННЯ

Тест «Паспорт темпераменту»

Інструкція. *Оцініть знаком «+» ті якості, які притаманні Вам, і знаком «-» – не притаманні.*

Ви холерик, якщо:

1) непосидючі, метушливі; 2) нестримані; 3) запальні; 4) нетерплячі; 5) різкі і прямолінійні з людьми; 6) вперті; 7) кмітливі в суперечці; 8) працюєте ривками; 9) схильні до ризику; 10) незлопам'ятні і не вмієте довго образитися; 11) характеризуєтеся швидкою, насиченою, з мінливими інтонаціями мовою; 12) неврівноважені і схильні до гарячкості; 13) агресивний забіяка; 14) нетерплячі до наслідків; 15) маєте виразну міміку; 16) здатні швидко діяти і вирішувати; 17) невтомно прагнете змін; 18) володієте різкими рухами; 19) наполегливі у досягненні поставленої мети; 20) здатні до різкої зміни настрою.

Ви сангвінік, якщо:

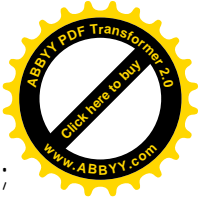
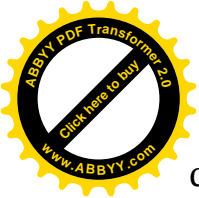
1) веселі і життєрадісні; 2) енергійні і ділові; 3) часто не доводите розпочату справу до кінця; 4) схильні переоцінити себе; 5) здатні швидко сприйняти нове; 6) непостійні в інтересах і здібностях; 7) легко переживаєте невдачі та неприємності; 8) легко пристосовуєтеся до різних обставин; 9) з захопленням беретесь за нову справу; 10) швидко втрачаєте інтерес до справи, яка перестає Вас цікавити; 11) швидко включаєтеся в нову справу і швидко можете переключитися з одного виду діяльності на інший; 12) Вас дратує одноманітна, буденна, клопітка робота; 13) любите спілкуватися і не відчуваєте самотності з незнайомими для Вас людьми; 14) вимогливі і працездатні; 15) маєте гучну, швидку, чітку мову, яка супроводжується живими жестами і виразною мімікою; 16) вмієте тримати себе в руках в несподіваній, складній ситуації; 17) завжди з піднесеним настроєм; 18) швидко засинаєте і прокидаєтеся; 19) проявляєте поспішність у рішеннях; 20) схильні «покрасуватися».

Ви флегматик, якщо:

1) спокійні і холоднокровні; 2) послідовні і детальні в справах; 3) обережні і розсудливі; 4) вмієте чекати; 5) мовчазні і не любите пускати слова на вітер; 6) маєте спокійну, рівномірну мову з паузами, без різких виразних емоцій, жестикуляції, міміки; 7) стримані і терплячі; 8) доводите справу до кінця; 9) не втрачаєте дарма сил; 10) суворо дотримуєтеся заведеного розпорядку в житті і системи в роботі; 11) легко стримуєте пориви; 12) не реагуєте на похвалу чи осудження; 13) не озлоблені і проявляєте поблажливе відношення до шпильок в свою адресу; 14) постійні в своїх стосунках і інтересах; 15) повільно включаєтеся в роботу; 16) інертні і малорухомі; 17) підтримуєте однакові стосунки з усіма; 18) любите акуратність і порядок у всьому; 19) важко пристосовуєтеся до нової обстановки; 20) маєте витримку.

Ви меланхолік, якщо:

1) сором'язливі; 2) губитеся у новій обстановці; 3) Вам важко встановити контакти з незнайомими людьми; 4) не вірите в свої сили; 5) легко переносите самотність; 6) відчуваєте пригніченість і розгубленість при невдачах; 7) схильні заглиблюватися в себе; 8) швидко втомлюєтеся; 9) маєте слабку, тиху мову, яка іноді понижується до шепоту; 10) мимоволі пристосовуєтеся до характеру

співрозмовника; 11) в розмові здатні розчулитися до сліз; 12) надзвичайно чутливі до схваленень і зауважень; 13) ставите високі вимоги до себе та оточуючих; 14) схильні до підозрливості; 15) надто чутливі і ранимі; 16) образливі; 17) замкнуті, некомпанійські, не ділитеся ні з ким своїми думками; 18) малоактивні і несміливі; 19) покірні; 20) прагнете викликати співчуття і допомогу оточуючих.

Обробка результатів

Якщо кількість позитивних відповідей в «паспорті темпераменту» того чи іншого типу становить 16–20, це свідчить про те, що у Вас в повній мірі виражені риси даного типу темпераменту. Якщо ж позитивних відповідей нараховується 11–15 – якості даного темпераменту притаманні Вам в значній мірі. Якщо позитивних відповідей 5–10 – якостей даного типу темпераменту у Вас дуже мало.

Не забувайте, що це Ваша власна, а значить суб'єктивна оцінка самого себе. А тепер визначте формулу темпераменту:

$$\Phi(x) = \frac{A(x)}{A} \cdot 100; \quad \Phi(c) = \frac{A(c)}{A} \cdot 100; \quad \Phi(\phi) = \frac{A(\phi)}{A} \cdot 100; \quad \Phi(m) = \frac{A(m)}{A} \cdot 100,$$

де $\Phi(i)$ – форма темпераменту; i – «холерик», «сангвінік», «флегматик» або «меланхолік»; A – загальне число плюсів по всіх типах; $A(i)$ – число плюсів в паспорті холерика, сангвініка, флегматика, меланхоліка, відповідно.

У кінцевому плані формула може мати такий вигляд:

$$\Phi_T = 22\%(x) + 29\%(c) + 35\%(\phi) + 12\%(m).$$

Не існує ні хороших, ні поганих темпераментів. Усе дуже просто. Потрібно вибирати ту професійну діяльність, в якій Ваш тип темпераменту проявить себе найбільш адекватно і Ви будете задоволені своєю працею.

Тематика занять зі старшокласниками

щодо вироблення умінь самоаналізу та саморегуляції

1. Моє «Я» у психічних процесах: відчуття, сприйняття, пам'ять, мислення, характер, зоровий образ світу, слуховий образ світу, ілюзорний образ світу, настрої, хвилювання тощо.

2. «Я» і моя свобода: бажання і вміння, навички і свобода, інтелект і вибір, воля і свобода мого «Я» тощо.

3. «Я» і мої здібності: загальні і спеціальні здібності, способи розвитку здібностей, діяльність і здібності, вияв здібностей і зміну руху життя, талант і здібності, праця і здібності тощо.

Цільова програма «Пізнай себе»

Хто я?

1. **Програмні тези.** Діалог про людину. Я і світ. Сила особистості. Джерела сили. Життєві стратегії особистості. Життєве орієнтування особистості. Світ моїх захоплень. Моє місце у цьому світі. Я серед людей. Світ у мені.

2. **Діяльність у первинних колективах.** Уроки етики: «Пізнай себе», «Створи себе сам». Твори-роздуми: «Я в колі сім'ї», «Я в колі друзів», «Я серед людей». Захист проекту «Моя вершина».

Я і моя тінь

1. **Програмні тези.** Людина в людині. Життєві суперечності. Як захиститися від образ? Самоосвіта. Самовиховання. Культура життєвого самовизначення. Ми відповідальні за себе у нашому житті. Баланс моїх успіхів. Особистий негативний баланс. Організуй себе сам.

2. **Діяльність у первинних колективах.** Дискусійний клуб «Людина в людині». Твір-роздум «Я і моя тінь». Філософські діалоги. Рольові ігри. Ділові ігри. Уроки самовиховання. Експрес-газета «Роздуми над моїм «Я».

Тематичний перелік проблем для обговорення зі старшокласниками

- Цінність людини.
- Сенс і мета життя.
- Прояви людської краси.
- Що може людина?
- Погляд в майбутнє. Що на мене чекає.
- Мої життєві цінності.
- Я і моє здоров'я.
- Я і мої потреби
- Мої можливості і здібності.
- Мій характер.
- Моя самооцінка.
- Мої негативні риси і недоліки.
- Самовиховання і самореалізація особистості.

НАПРЯМ ІІІ

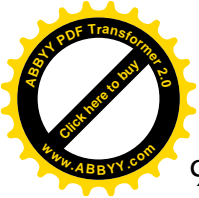
ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Методика «Вивчення професійних намірів старшокласників»

Методика дозволяє визначити наявність готовності до вибору професії, яка характеризує внутрішню усвідомленість самого факту вибору і визначеність професійних інтересів, що учень знає про свою професію і як може оцінити свої здібності, знання про фізичні і психологічні вимоги обраної професії.

Інструкція. Дайте відповіді на запитання (потрібне підкреслити).

1. **Чим Ви думаєте займатися після закінчення школи:**
 - а) продовжити навчання у вищому навчальному закладі (якому?);
 - б) поступити в ПТУ, технікум, спеціальний навчальний заклад;
 - в) піти працювати на виробництво (яке?);
 - г) поєднувати роботу (яку?) з навчанням (яким?);
 - д) не знаю, чим буду займатися?
2. **Якій професії, спеціальності хотіли б Ви себе присвятити?**
3. **Які вимоги, на Вашу думку, ця професія висуває до людини:**
 - а) необхідні знання, вміння, навички;
 - б) необхідні загальні якості особистості;
 - в) необхідні спеціальні якості особистості?
4. **Які вимоги висуває вибрана Вами професія до здоров'я людини? Як Ви оцінюєте вашу професійну придатність за станом здоров'я?**
5. **Як Ви уявляєте собі умови праці вибраної вами професії?**
6. **Як Ви готуєте себе до вибраної професії:**
 - а) працюєте над розвитком системи знань, вмінь та навичок, необхідних для цієї професії;
 - б) виховуєте в собі загальні позитивні якості (працелюбність, самостійність в праці, наполегливість і т. д.);
 - в) розвиваєте спеціальні якості, необхідні для вибраної професії?
7. **Де проявляються Ваші позитивні якості:**
 - а) у школі на уроках; б) у гуртках;
 - в) у позашкільних закладах; г) самостійно дома;
 - д) не знаю?
8. **Чи знаєте Ви, де можна отримати підготовку до вибраної професії?**

9. Де Ви читали про вибрану професію:

- а) у художній літературі;
- б) у науково-популярній;
- в) у спеціальній?

10. З ким Ви мали бесіду про вибрану вами професію:

- а) із вчителем;
- б) з батьками;
- в) з товаришами-ровесниками;
- г) із старшими товаришами, які знають цю професію;
- д) ні з ким не мав бесіди?

11. Чи знаєте Ви, що до вибраної вами професії є близькі, споріднені з нею, якими Ви б могли оволодіти? Якщо знаєте, назвіть їх.

12. Коли Ви вибрали професію? Чи були зміни у вашому виборі? З яких причин Ви змінили свій вибір?

13. Якщо Ви до цих пір не вибрали професію, то з яких причин?

14. Ваше рішення про вибір даної професії остаточне чи Ви можете передумати?

15. Хто на Вас здійснив найбільший вплив при виборі професії:

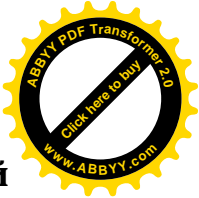
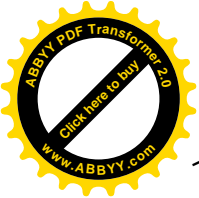
- а) батьки;
- б) вчителі;
- в) працівники виробництва;
- г) товариші;
- д) хтось інший?

16. На що Ви орієнтувались, вибираючи професію:

- а) принести користь суспільству;
- б) ця професія престижна;
- в) хороша зарплата;
- г) цікава та змістовна робота;
- д) робота відповідає моїм можливостям?

17. Що, на Вашу думку, необхідно, щоб бути хорошим спеціалістом:

- а) попрацювати на виробництві;
- б) закінчити ПТУ;
- в) закінчити технікум або коледж;
- г) закінчити університет;
- д) випробувати себе у вибраній професії?

18. **Які матеріали і про яку професію Ви хотіли б мати у своїй школі (бібліотеці)?**
19. **На яких уроках учителі розповідають про професії і як часто?**
20. **Які екскурсії на виробництво Вам найбільше сподобалися?**
21. **Які зауваження виникли у Вас після екскурсії:**
 - а) по організації праці;
 - б) по бесіді про професію;
 - в) по умовах виробництва;
 - г) по показу технічного процесу;
 - д) інші зауваження?
22. **Скільки за останній рік було зустрічей з представниками різних професій і які з них викликали у Вас найбільший інтерес?**
23. **Як Вам краще працювати:**
 - а) індивідуально;
 - б) з товаришами;
 - в) у групі?
24. **Ким Ви б хотіли бути в професійній групі:**
 - а) виконавцем;
 - б) організатором?
25. **В яких предметних гуртках Ви берете участь? В яких ще б хотіли займатися в школі та поза школою?**
26. **В яких факультативних заняттях Ви берете участь або хотіли б брати участь?**
27. **Якою областю знань та умінь Ви захоплюєтеся:**
 - а) про природу;
 - б) про науку;
 - в) про мистецтво;
 - г) про техніку;
 - д) про людину?

Обробка отриманих даних

Якісний аналіз відповідей дасть старшокласнику відомості про загальні життєві плани, (1, 16, 17, 27), захоплення та професійні наміри (2, 11, 12, 13, 20, 23, 24, 25, 26), знання про вибрану професію (питання 3, 4, 5, 11) та оцінку школярем своєї придатності до неї (питання 7, 14), про оцінку роботи педагогів та старшокласників із професійного самовизначення (питання 6, 8, 9, 10, 15, 18, 19, 21, 22).

Методика «Анкета інтересів»

Ця анкета дозволяє вивчити переважаючі інтереси як прояви спрямованості особистості.

Чи подобається вам:

1. На уроках математики?
2. Гра «Щасливий випадок»?
3. Читати художні твори?
4. Збирати гриби, ягоди?
5. Слухати гру на музичних інструментах, спів?
6. Відвідувати виставки і художні галереї?
7. Читати книги, журнали про подорожі?
8. Спостерігати, як будують будинок, прокладають дорогу, ремонтують водопровід?
9. Відвідувати спортивні змагання?
10. Після уроків зустрічатися з товаришами, грати в різні ігри?
11. Брати участь у шкільних олімпіадах з математики?
12. Займатися історією на уроках в школі?
13. Складати вірші?
14. Спостерігати за життям птахів, комах?
15. Учатися співати та грати на музичних інструментах?
16. Малювати олівцями, фарбами?
17. Дивитися телевізійні передачі про подорожі?
18. Розглядати моделі планерів, кораблів, іграшки?
19. Дивитися по телевізору спортивні передачі?
20. Організовувати у школі цікаві справи?
21. Читати книги про видатних математиків?
22. Відвідувати виставки, які розповідають про історію?
23. Розповідати про різні випадки, які сталися з тобою чи іншими людьми?
24. Садити кущі та дерева та доглядати за ними?
25. Вивчати ноти?
26. Збирати квіти і komponувати букети та композиції з квітів?
27. Ходити в турпоходи з метою вивчення рідного краю?
28. Займатися у школі на уроках праці?
29. Читати книги та статті спортивного змісту?
30. Проводити шкільні перерви у спілкуванні з товаришами?
31. Відвідувати виставки комп'ютерної техніки?

32. Читати книги історичної тематики?
33. Розгадувати літературні кросворди?
34. Займатися розведенням акваріумних рибок?
35. Танцювати під музику?
36. Дивитися передачі про картини художників?
37. Слухати розповіді про подорожі?
38. Ходити на виставки дитячої творчості?
39. Займатися у спортивній секції?
40. Проводити канікули в таборі відпочинку?
41. Змагатися з товаришами, хто перший розв'яже задачу чи приклад?
42. Дивитися фільми і телепередачі про далеке минуле?
43. Займатися на уроках мови та літератури?
44. Утримувати вдома тварин і піклуватися про них?
45. Дивитися телевізійні музичні передачі?
46. Читати про життя і творчість художників?
47. Займатися в школі на уроках географії?
48. Проводити вдома дрібний ремонт меблів, посуду, господарських речей?
49. Займатися на уроках фізкультури?
50. Дивитися телевізійні передачі про спілкування і стиль життя (наприклад, «Табу» з Миколою Вереснем)?
51. Розв'язувати складні задачі з математики?
52. Колекціонувати старовинні речі?
53. Писати замітки в газету?
54. Вирощувати рослини на городі?
55. Колекціонувати фотографії композиторів, співаків, музикантів?
56. Милуватися красивими пейзажами?
57. Колекціонувати фотографії та листівки про природу, людей, міста?
58. Знаходити дерев'яні, металічні відрізки, дротини, і зберігати їх про всяк випадок?
59. Збирати фотографії відомих спортсменів?
60. Допомогати товаришам у виконанні домашнього завдання?
61. Допомогати товаришам з математики?
62. Вивчати історію своєї сім'ї та родини?
63. Писати листи знайомим та друзям?

- 64. Бути у складі товариства охорони природи?
- 65. Слухати спів птахів?
- 66. Піклуватися про те, щоб було красиво у квартирі?
- 67. Їздити з батьками в інші міста?
- 68. Читати в газетах і журналах розділи «Умілі руки»?
- 69. Робити фіззарядку?
- 70. Ходити в гості до товаришів і запрошувати їх до себе?

Листок відповідей.

Прізвище, ім'я, по батькові. Клас. Дата.

Прочитавши уважно кожне запитання, поставте в клітинці з тим же номером відповідь: «++» – дуже подобається, «+» – подобається, «-» – не подобається.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27	28	29	30

Підрахуйте бали. За кожний «+» – 5 балів, якщо в клітинці «++» – 10 балів. Кількість балів підраховується по кожній колонці.

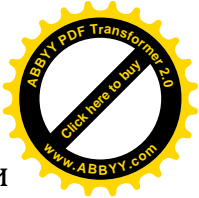
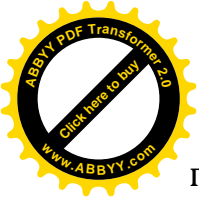
Стовпчики, які відповідають інтересам: 1 – математиці, 2 – історії, 3- лінгвістиці та літературі, 4 – природі, 5 – музиці, 6 – образотворчому мистецтву, 7 – подорожам, 8 – майструванню, 9 – спорту, 10 – спілкуванню.

Методика «Карта інтересів»

Для проведення дослідження потрібна карта інтересів – питальник із 174 питань, що відбивають спрямованість інтересів у 29 сферах діяльності і лист відповідей – матриця із шести рядків і двадцяти дев'яти колонок. Кожна колонка відповідає одній із сфер інтересів:

- 1. Біологія. 2. Географія. 3. Геологія. 4. Медицина. 5. Легка і харчова промисловість. 6. Фізика. 7. Хімія. 8. Техніка. 9. Електро- і радіотехніка. 10. Металообробка. 11. Деревообробка. 12. Будівництво. 13. Транспорт. 14. Авіація, морська справа. 15. Військові фахи. 16. Історія. 17. Література. 18. Журналістика. 19. Суспільна діяльність. 20. Педагогіка. 21. Право, юриспруденція. 22. Сфера обслуговування. 23. Математика. 24. Економіка. 25. Іноземні мови. 26. Образотворче мистецтво. 27. Сценічне мистецтво. 28. Музика. 29. Фізкультура і спорт.

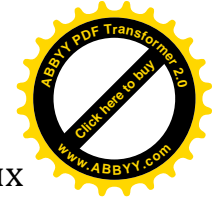
Інструкція. Для визначення Ваших провідних інтересів пропонуємо перелік питань. Поміркуйте перед відповіддю на кожне

питання і постарайтеся дати якомога точнішу відповідь. Якщо Ви переконалися неодноразово, що Вам дуже подобається те, про що запитується, то в листі відповідей у клітині під тим же номером поставте два плюси, якщо просто подобається – один плюс, якщо не знаєте, сумніваєтеся – нуль, якщо не подобається – один мінус, а якщо дуже не подобається – два мінуси. Відповідайте на питання, не пропускаючи жодного з них. Час заповнення листа не обмежується.

Питальник

1. Знайомитися з життям рослин і тварин.
2. Уроки з географії, читання підручника географії.
3. Читати художню або науково-популярну літературу про геологічні експедиції.
4. Уроки і підручник анатомії та фізіології людини.
5. Уроки домоведення або домашні завдання з домоведення.
6. Читати науково-популярну літературу про фізичні відкриття, про життя і діяльність видатних фізиків.
7. Читати про відкриття в хімії або про життя і діяльність видатних хіміків.
8. Читати науково-популярні журнали про розвиток техніки.
9. Читати статті в науково-популярних часописах про досягнення в галузі електроніки і радіотехніки.
10. Знайомитися з різними металами і їхніми властивостями.
11. Довідуватися про різні породи дерев і про їхнє практичне застосування.
12. Довідуватися про досягнення в області будівництва.
13. Читати книги, дивитися фільми про водіїв різноманітних видів транспорту (автомобільного, залізничного і т. д.).
14. Читати книги, дивитися фільми про льотчиків і космонавтів.
15. Знайомитися з військовою технікою.
16. Читати книги про історичні події та історичних діячів.
17. Читати класиків української та зарубіжної літератури.
18. Читати й обговорювати газетні чи журнальні статті і нариси.
19. Обговорювати поточні справи і події в класі і школі.
20. Читати книги про життя школи (про роботу вихователя, учителя).
21. Читати книги, дивитися фільми про роботу міліції.

22. Піклуватися про порядок, гарний вигляд приміщень, в яких навчаєтеся, живете, працюєте.

23. Читати книги типу «Цікава математика», «Математика дозвілля».

24. Вивчати економічну географію.

25. Заняття іноземною мовою.

26. Знайомитися з життям видатних художників, з історією розвитку образотворчого мистецтва.

27. Знайомитися з життям видатних майстрів сцени і кіно, зустрічатися з артистами, колекціонувати їхні фотографії.

28. Знайомитися з життям і творчістю видатних музикантів, із питаннями теорії музичного мистецтва.

29. Читати спортивні часописи, газети, книги про спорт, про видатних спортсменів.

30. Вивчати біологію, ботаніку, зоологію.

31. Знайомитися з різноманітними країнами за описами.

32. Читати про життя і діяльність знаменитих геологів.

33. Читати про те, як люди навчилися боротися з хворобами, про лікарів і досягнення в області медицини.

34. Відвідувати з пізнавальною метою підприємства легкої промисловості.

35. Читати книги типу «Цікава фізика», «Фізики жартують».

36. Проводити хімічні досліди, стежити за ходом хімічних реакцій.

37. Знайомитися з новітніми досягненнями сучасної техніки (слухати і дивитися радіо- і телепередачі, читати статті в газетах).

38. Відвідувати радіотехнічні гуртки або знайомитися з роботою електрика.

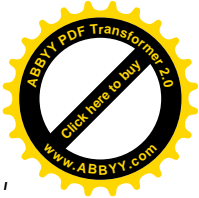
39. Знайомитися з різноманітними вимірювальними інструментами для металообробки і працювати з ними.

40. Спостерігати за виготовленням виробів із дерева, роздивлятися нові зразки меблів.

41. Зустрічатися з будівельниками, спостерігати за їхньою роботою.

42. Читати популярну літературу про засоби пересування.

43. Читати книги, дивитися фільми про річковиків, моряків.

44. Читати книги, дивитися фільми на військові теми, знайомитися з історією війн.
45. Обговорювати минулі та сучасні політичні події.
46. Читати літературно-критичні статті.
47. Слухати радіо і дивитися телевізійні новини і тематичні телепередачі.
48. Довідуватися про події, що відбуваються в місті, країні.
49. Давати пояснення товаришам, як виконати навчальне завдання, якщо вони не можуть зробити його самі.
50. Дати справедливу оцінку вчинку друга, знайомого або літературного героя.
51. Організувати харчування під час походу.
52. Читати науково-популярну літературу про відкриття в математиці, про життя і діяльність видатних математиків.
53. Цікавитися станом економічних перетворень.
54. Читати художню літературу іноземною мовою.
55. Займатися художнім оформленням стендів і газет.
56. Відвідувати театри, філармонії, концерти.
57. Слухати оперну або симфонічну музику.
58. Відвідувати спортивні змагання, слухати і дивитися спортивні радіо- і телепередачі.
59. Відвідувати біологічний гурток.
60. Займатися в географічному гуртку.
61. Складати і збирати описи і зображення геологічних об'єктів землі, мінералів.
62. Вивчати функції організму людини, причини виникнення хвороб і шляхи їх ліквідування.
63. Відвідувати гурток кулінарів, готувати вдома обід.
64. Проводити фізичні досліди.
65. Готувати розчини, зважувати реактиви.
66. Розбирати і ремонтувати різноманітні механізми (наприклад, годинники, праски).
67. Користуватися точними вимірювальними приладами (осцилографом, вольтметром, амперметром); здійснювати різноманітні розрахунки.
68. Майструвати різноманітні предмети і деталі з металу.

69. Майструвати різноманітні предмети і деталі з дерева або художньо обробляти дерево (випилювати, випалювати, вирізувати).

70. Робити будівельні ескізи або виконувати креслення різноманітних будівництв.

71. Відвідувати гурток юних автолюбителів.

72. Брати участь у секції парашутистів і в гуртку авіамоделістів або в роботі авіаційних клубів.

73. Займатися в стрілецькій секції.

74. Вивчати історію виникнення різноманітних народів і держав.

75. Писати класні і домашні твори з літератури.

76. Спостерігати за вчинками і поведінкою людей.

77. Виконувати суспільну роботу, організовувати та згуртовувати друзів на різні справи.

78. Проводити час із маленькими дітьми, читати їм книги, щонебудь їм розповідати, допомагати в будь-чому.

79. Верховодити серед ровесників і молодших.

80. Спостерігати за роботою продавця, кухаря, офіціанта.

81. Займатися в математичному гуртку.

82. Цікавитися питаннями розвитку промисловості, довідуватися про нові досягнення в області планування й обліку на підприємствах.

83. Працювати з іноземними словниками, розбиратися в мовних зворотах малознайомої мови.

84. Відвідувати музеї мистецтва, художні виставки.

85. Виступати на сцені перед глядачами.

86. Грати на музичному інструменті.

87. Грати в спортивні ігри.

88. Спостерігати за ростом і розвитком тварин, рослин, вести записи спостережень.

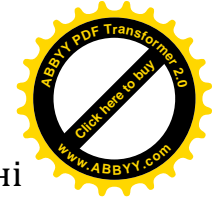
89. Самостійно складати географічні карти, збирати різноманітні географічні матеріали.

90. Збирати колекції мінералів, експонати для геологічного музею.

91. Знайомитися з роботою лікаря, медсестри, фармацевта.

92. Відвідувати гурток з крою та шиття, шити собі і членам родини.

93. Займатися у фізичному гуртку або відвідувати факультативні заняття з фізики.

94. Займатися в хімічному гуртку або відвідувати факультативні заняття з хімії.

95. Займатися в одному із технічних гуртків (моделювати літаки, кораблі і т. д.).

96. Знайомитися з будовою електроприладів, електричних машин; збирати, контролювати радіоприлади, приймачі, програвачі й ін.

97. Займатися на уроках праці в шкільних майстернях.

98. Брати участь у столярному гуртку.

99. Будувати на будівництві, спостерігати за ходом будівництва, за оздоблювальними роботами.

100. Цікавитися правилами дорожнього руху.

101. Брати участь у секції веслярів, яхтсменів, аквалангістів, у бригаді врятування на водах.

102. Брати участь у воєнізованих іграх.

103. Відвідувати історичні музеї, знайомитися з пам'ятниками культури.

104. Займатися в літературному гуртку, відвідувати факультативні заняття з літератури.

105. Вести особистий щоденник.

106. Виступати в класі з повідомленнями про міжнародне становище.

107. Бути вихователем.

108. З'ясовувати причини поведінки і вчинків людей, які вони хочуть приховати.

109. Допомогати покупцеві вибрати в магазині потрібну йому покупку.

110. Розв'язувати складні математичні задачі.

111. Облікувати свої грошові витрати і прибутки.

112. Займатися в гуртку іноземної мови або відвідувати факультативні заняття.

113. Займатися в художньому гуртку.

114. Брати участь в огляді художньої самодіяльності.

115. Співати в хорі або відвідувати музичний гурток.

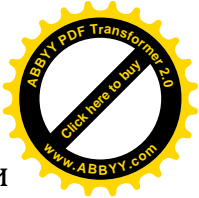
116. Займатися в спортивній секції.

117. Брати участь у біологічних олімпіадах або готувати виставки рослин або тварин.

118. Брати участь у географічній експедиції.

119. Брати участь у геологічній експедиції.
120. Спостерігати і доглядати за хворими, надавати їм допомогу.
121. Брати участь у виставках кулінарних або кондитерських робіт або відвідувати їх.
122. Брати участь у фізичних олімпіадах.
123. Вирішувати складні задачі по хімії, брати участь у хімічних олімпіадах.
124. Розбиратися в технічних кресленнях і схемах, самому виконувати креслення.
125. Розбиратися в складних радіосхемах.
126. Відвідувати з пізнавальною метою промислові підприємства, знайомитися з новими типами верстатів, спостерігати за роботою на них або за їх ремонтом.
127. Майструвати що-небудь із дерева.
128. Допомогати в будівельних роботах.
129. Брати участь в обслуговуванні і ремонті автомобілів.
130. Управляти надшвидкісними літаками.
131. Строго виконувати розпорядок дня.
132. Займатися в історичному гуртку, збирати матеріали, виступати з доповідями на історичні теми.
133. Працювати з літературними джерелами, вести щоденник вражень про прочитане.
134. Брати участь у диспутах і читацьких конференціях.
135. Готувати і проводити збори.
136. Шефствувати над важкими підлітками, обговорювати з будь-ким питання виховання дітей і підлітків.
137. Допомогати працівникам міліції.
138. Постійно спілкуватися з різноманітними людьми.
139. Брати участь у математичних олімпіадах.
140. Цікавитися вартістю товарів, намагатися зрозуміти питання ціноутворення, заробітної плати, організації праці.
141. Розмовляти з друзями іноземною мовою.
142. Брати участь у виставках образотворчого мистецтва.
143. Відвідувати театральний гурток.
144. Брати участь у музичних оглядах-конкурсах.
145. Брати участь у спортивних змаганнях.

146. Вирощувати в саду або на городі рослини, виховувати тварин, доглядати за ними.
147. Проводити топографічні зйомки місцевості.
148. Здійснювати тривалі важкі походи, під час яких доводиться напружено працювати за заданою програмою.
149. Працювати в лікарні, поліклініці або аптеці.
150. Працювати фахівцем на підприємстві харчової або легкої промисловості (швачкою, закрійницею, кондитером і т. д.).
151. Вирішувати складні задачі з фізики.
152. Працювати на хімічному виробництві.
153. Брати участь у виставках технічної творчості.
154. Працювати в галузі електроенергетики або радіоелектроніки.
155. Працювати токарем, виготовляти різноманітні деталі і вироби.
156. Виконувати столярні роботи.
157. Працювати в будівельній бригаді.
158. Возити пасажирів або вантажі.
159. Працювати в штормову погоду на великій ріці або у морі.
160. Бути військовим інженером або командиром.
161. Ходити в походи історичними місцями рідного краю.
162. Писати розповіді, складати вірші, байки і т. д.
163. Писати нотатки або нариси в стінгазету або періодичні пресу.
164. Керувати бригадою під час трудового десанту.
165. Організовувати ігри або свята для дітей.
166. Працювати в юридичному закладі (у суді, прокуратурі, адвокатурі, юридичній консультації).
167. Надавати людям різноманітні послуги.
168. Виконувати роботу, що постійно вимагає застосування математичних знань.
169. Працювати в області планування, фінансування, економіки підприємств народного господарства.
170. Брати участь в олімпіадах, конкурсах, конференціях іноземною мовою.
171. Брати участь у виставках образотворчого мистецтва.
172. Грати на сцені або зніматися в кіно.
173. Бути музикантом, музичним режисером або викладачем музики.
174. Працювати викладачем фізкультури або тренером.

Обробка результатів.

У заповненому листі відповідей у кожній колонці підраховується кількість позитивних відповідей.

Аналізуючи отримані дані, виділіть ті сфери, що містять найбільшу кількість позитивних відповідей. Якщо з-поміж них виявиться кілька сфер з однаковим числом позитивних відповідей, то варто вважати, що більш вираженим інтересам відповідають ті з них, що містять найменшу кількість негативних відповідей. Оцінка ступеня виразності інтересів має п'ять градацій: вищий ступінь заперечування – від -12 до -6, інтерес заперечується – від -5 до -1, інтерес виражений слабо – від +1 до +4, виражений інтерес – від +5 до +7, яскраво виражений інтерес – від +8 до +12.

Таблиця

Ключ до анкети інтересів

Біологія	146	117	88	59	30	1
Географія	147	118	89	60	31	2
Геологія	148	119	90	61	32	3
Медицина	149	120	91	62	33	4
Легка і харчова промисловість	150	121	92	63	34	5
Фізика	151	122	93	64	35	6
Хімія	152	123	94	65	36	7
Техніка	153	124	95	66	37	8
Електро- і радіотехніка	154	125	96	67	38	9
Металообробка	155	126	97	68	39	10
Деревообробка	156	127	98	69	40	11
Будівництво	157	128	99	70	41	12
Транспорт	158	129	100	71	42	13
Авіація, морська справа	159	130	101	72	43	14
Військові фахи	160	131	102	73	44	15
Історія	161	132	103	74	45	16
Література	162	133	104	75	46	17
Журналістика	163	134	105	76	47	18
Суспільна діяльність	164	135	106	77	48	19
Педагогіка	165	136	107	78	49	20
Право, юриспруденція	166	137	108	79	50	21
Сфера обслуговування, торгівля	167	138	109	80	51	22
Математика	168	139	110	81	52	23
Економіка	169	140	111	82	53	24
Іноземні мови	170	141	112	83	54	25
Образотворче мистецтво	171	142	113	84	55	26
Сценічне мистецтво	172	143	114	85	56	27
Музика	173	144	115	86	57	28
Фізкультура і спорт	174	145	116	87	58	29

Питальник професійної готовності

Інструкція. Уважно прочитайте кожний пункт питальника. Ви повинні дати 3 відповіді і оцінити їх у балах (від 0 до 2).

Заповнюючи питальний лист, Ви одночасно оцінюєте свої вміння (навчальні, творчі, трудові тощо), ставлення до тих чи інших видів діяльності і бажання займатися в майбутньому тією чи іншою роботою.

Коли оцінюєте вміння двома балами (2), то підкреслюйте тільки те, що неодноразово успішно зроблено, а нулем (0) – і те, що зроблено погано, і те, що взагалі не вмієте робити (пробували, але не виходить). Якщо взагалі у Вас не було спроб робити те, що вказане у запитанні, то замість балів у відповідну клітинку бланку відповідей поставте позначку « – ».

При оцінці своїх умінь і свого ставлення відзначається тільки бажання або небажання займатися вказаним видом діяльності.

Варіанти відповідей на тест

Колонка «уміння». Наскільки добре Ви вмієте робити те, що названо у кожному пункті питальника?

Виконую, як правило, добре – 2 бали. Виконую посередньо – 1 бал. Роблю погано або зовсім не вмію – 0 балів.

Колонка «ставлення». Які відчуття виникали у вас під час роботи?

Позитивні (приємно, цікаво, легко) – 2 бали. Нейтральні – 1 бал. Негативні (неприємно, нецікаво, важко) – 0 балів.

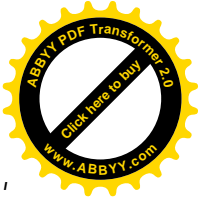
Колонка «бажання». Чи хотіли б ви, щоб з указаною дією (умінням) була пов'язана ваша майбутня діяльність?

Так – 2 бали. Нейтрально – 1 бал. Ні – 0 балів.

Оцініть у балах свої уміння, ставлення, бажання і занесіть у бланк відповідей. Якщо Ви ніколи не виконували виду діяльності, зазначеного в пункті тесту ППГ, то замість балів у клітинки перших двох запитань поставте прочерк (1 і 2) і спробуйте дати відповідь тільки в третій колонці (бажання).

Коли Ви читаєте перелік справ і вмінь у тесті ППГ, то обов'язково звертайте увагу на слова «часто», «легко», «постійно» тощо. Якщо з перерахованих кількох дій Ви вмієте робити щось одне, то саме цю дію Ви оцінюйте трьома балами.

Вмію, можу (часто, легко, систематично), подобається, хочу

1. Аналізувати зміст наукових, навчальних, художніх текстів, виділяти головне, робити узагальнення, висновки.
2. Ремонтувати механічні і електротехнічні побутові прилади (замок, кран, праску, світильник, велосипед, мотоцикл).
3. Протягом кількох років самостійно вирощувати які-небудь рослини, своєчасно виконувати всі роботи для забезпечення їх росту і розвитку (поливання, пересаджування, удобрювання і ін.).
4. Писати вірші, прозу, замітки, твори, які високо оцінюються людьми, що з ними ознайомилися.
5. При спілкуванні з людьми стримувати зовнішні прояви роздратування, поганого настрою, бути терплячим і доброзичливим навіть з не дуже приємними людьми.
6. З великих текстів робити виписки, групувати їх за певними ознаками, складати конспекти.
7. Налаштовувати і ремонтувати електронну апаратуру: приймач, магнітофон, телевізор, апаратуру для дискотек.
8. Збирати колекції рослин, вивчати їх різноманітні види.
9. Майструвати гарні подарункові вироби з паперу, матерії, дерева, металу, рослин і інше (панно, прикраси, сувеніри, буклети).
10. Пояснювати зміст складного учбового матеріалу, метод розв'язування складної задачі.
11. У письмових текстах з української мови, літератури легко знаходити помилки, неточності, правити.
12. За чітким зразком (рецептом, схемою, викройкою, планом) створювати кулінарні вироби, швейні моделі та інше.
13. Розумітися на особливостях розвитку і розрізняти різноманітні види рослин.
14. Створювати твори образотворчого мистецтва (живопису, графіки, скульптури).
15. Надавати допомогу людям, які її потребують.
16. Працювати з текстами іноземною мовою: перекладати, переписувати, аналізувати, правити.
17. Складати схеми різних приладів і механізмів, розуміти принцип їх дії.
18. Віддавати багато часу догляду і спостереженню за тваринами: годувати, чистити, лікувати, навчати.
19. Писати музику, пісні, які подобаються слухачам.

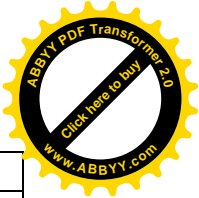
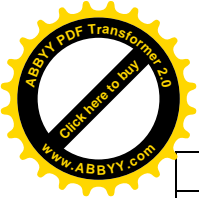

20. Займатися з дітьми молодшого віку, гратися, навчати.
21. Виконувати роботу, пов'язану з застосуванням математичних знань: формул, законів, теорем.
22. З типових деталей, які використовуються для виготовлення (складання, пошиття і т. п.), певних моделей або виробів створювати нові, придумані самостійно.
23. Спостерігати за життям тварин в природі, вивчати їх звички, характерні форми поведінки.
24. Перед глядачами грати ролі у виставах, декламувати вірші, прозу.
25. Вміти правильно розпізнавати суть малознайомої людини, тобто розуміти причини її вчинків, бачити «справжнє» обличчя, часто приховане за зовнішньою поведінкою.
26. Виконувати кількісні розрахунки, підрахунки даних (згідно формул і без них), робити на основі цього певні висновки, знаходити закономірності.
27. Виконувати завдання, в яких потрібно уявляти розташування предметів або їх елементів у просторі.
28. Розумітися на породах і видах домашніх і диких тварин, комах, птахів, риб: їх характерних зовнішніх ознак і особливостях поведінки.
29. Виступати з виконанням музичних творів (п'єс, танцювальних номерів).
30. Активно впливати на людей, переконувати їх робити так, а не інакше, мирити, виховувати, захоплювати їх своїми інтересами.
31. Працювати з інформацією, поданою у вигляді умовних знаків, символів: складати і читати карти, креслення, графіки.
32. Знаходити більш раціональний (простий, короткий метод розв'язування задачі: логічної, технічної, конструкторської і т. п.).
33. Вивчати будову живої тканини і світ мікроорганізмів за допомогою мікроскопа та інших аналогічних приладів.
34. Придумувати нові і оригінальні моделі одягу, зачісок, прикрас, деталі інтер'єрів приміщень, кулінарні страви.
35. Брати на себе ініціативу в організації і проведенні різних розважальних програм.
36. Запам'ятовувати правила, закони, теореми, умовні позначення, формули.

37. Розумітися на хімічних процесах і закономірностях.
38. При догляді за тваринами чи рослинами легко переносити фізичну працю, стикання з землею, специфічний запах тварин та інше.
39. Рецензувати, оцінювати (усно або письмово) роботу художників, письменників, режисерів, драматургів і інших працівників творчих професій.
40. Керувати роботою інших людей: давати їм завдання, домагатися їх виконання.
41. Перевіряти правильність і логічність написаного тексту, розрахунків, виправляти помилки.
42. Розумітися на фізичних процесах і закономірностях.
43. Поповнювати свої знання в різних галузях біології за допомогою спеціальної літератури.
44. Швидше і частіше за інших помічати у звичайному щось незвичайне, дивне.
45. Для виконання роботи спілкуватися з незнайомими або малознайомими людьми.
46. Ретельно виконувати «паперову» роботу: писати, креслити, рахувати, перевіряти і т. д.
47. Працювати на електронно-обчислювальній машині, розв'язувати які-небудь задачі за допомогою комп'ютера.
48. Тривалий час проводити практичні дослідження, спрямовані на вивчення тваринного або рослинного світу.
49. Наполегливо і терпляче «обробляти, переробляти» і т. п. , домагаючись досконалості в створюваному творі, виробі.
50. Робити усні повідомлення (говорити без «папірця»).

Людина – знакові системи			Людина – техніка			Людина – природа			Людина – художній образ			Людина – людина							
	Вміння	Ставлення	Бажання		Вміння	Ставлення	Бажання		Вміння	Ставлення	Бажання		Вміння	Ставлення	Бажання				
1				2				3				4				5			
6				7				8				9				10			
11				12				13				14				15			
16				17				18				19				20			
21				22				23				24				25			
26				27				28				29				30			

31			32			33			34			35		
36			37			38			39			40		
41			42			43			44			45		
46			47			48			49			50		
$\Sigma =$			$\Sigma =$			$\Sigma =$			$\Sigma =$			$\Sigma =$		

Обробка результатів.

Бали підрахуйте, і загальний результат запишіть у кожен колонку в кінці таблиці. Після виконання усіх підрахунків отримаєте співвідношення оцінок за трьома параметрами (уміння, ставлення, бажання) і п'ятьма типами професійної діяльності:

- «людина – знакові системи»; «людина – техніка»;
- «людина – природа»; «людина – художній образ»;
- «людина – людина».

Найбільш сприятлива сфера професійної діяльності (або декількох сфер) визначається за найбільшою сумою балів. Якщо у декількох колонках суми балів не мають великої розбіжності, то перевага надається тій сфері діяльності, у якій оцінки по 2 та 3 параметрах співпадають з оцінкою по 1 (уміння). Наприклад, співвідношення «16–15–16» більш сприятливе, ніж «5–19–20», тому що у першому випадку у вас більше практичного досвіду, а отже, і відповідні уміння, що підтверджує обґрунтованість професійного вибору.

Крім цього, питальник дає змогу при аналізі відповідей визначити ті професії і спеціальності у всіх сферах професійної діяльності і у кожній окремо, які найбільше приваблюють Вас.

Для цього досить знайти пункти тесту ППГ, за якими ви отримали найвищу оцінку в балах («2-2-2», «2-2-1», «2-1-2», «1-2-2»).

При цьому потрібно звернути увагу і на співпадання даних за типами діяльності, адже певна частина професій може стосуватися різних типів, наприклад, учитель математики («людина – людина», і «людина – знакова система»), провідник пасажирського вагону («людина – людина» і «людина – техніка») тощо.

Отже, за допомогою питальника ППГ досить легко можна визначити обґрунтованість або необґрунтованість професійних нахилів учня, що спільно з іншими методиками вивчення особистості підвищить ефективність професійної консультації.

Дослідження професійно-важливих якостей для професії системи «Людина – Людина»

Успішна діяльність спеціаліста у кожній із систем «людина – людина», «людина – знакова система», «людина – технічна система» вирішальною мірою обумовлена сформованістю в неї якостей, необхідних саме цій системі. Тому пропонується ознайомитися з виявленням таких якостей. Професійно важливими якостями спеціаліста у системі «людина – людина» є, перш за все, особисті компоненти діяльності. Тобто для складання прогнозу у цій системі необхідно оцінити емоційно-вольову сферу, комунікативні та організаторські здібності.

Як методики оцінки рівня розвитку цих якостей можуть бути використані різноманітні тести, наприклад: «Методика оцінки комунікативних та організаторських схильностей – 2» (КОС – 2).

Методика виявлення комунікативних та організаторських схильностей

Ця методика виявляє комунікативні та організаторські схильності особистості (вміння чітко та швидко налагоджувати ділові та товариські контакти з людьми, бажання розширити контакти, участь у групових заходах, уміння впливати на людей, бажання проявляти ініціативу і т.д.).

Інструкція. Перед вами 40 запитань, на кожне з яких потрібно дати відповіді «так» або «ні». Час виконання методики 10-15 хв.

1. Чи є у Вас потяг до спілкування і знайомства з різними людьми?
2. Чи подобається Вам займатися громадською роботою?
3. Чи довго хвилює Вас почуття образи на своїх товаришів?
4. Чи завжди Вам важко орієнтуватися в критичній ситуації, що склалася?
5. Чи багато у Вас друзів, з якими Ви постійно спілкуєтесь?
6. Чи часто Вам вдається схилити більшість своїх товаришів до прийняття ними Вашої думки?
7. Чи правда, що Вам приємніше і простіше проводити час за книгами або якими-небудь іншими заняттями, ніж з людьми?
8. Якщо виникли певні перешкоди у здійсненні Ваших намірів, чи легко Вам відмовитись від своїх намірів?
9. Чи легко Ви встановлюєте контакти з людьми, які значно старші за Вас?

10. Чи любите Ви придумувати і організовувати зі своїми товаришами різноманітні ігри і розваги?

11. Чи важко Вам включатися в нові для Вас компанії (колективи)?

12. Чи часто Ви відкладаєте на інші дні справи, які слід було б виконати сьогодні?

13. Чи легко Вам вдається встановлювати контакти і спілкуватися з незнайомими людьми?

14. Чи прагнете Ви, щоб Ваші товариші діяли у відповідності з Вашою думкою?

15. Чи важко Вам освоюватися в новому колективі?

16. Правда, що у Вас не буває конфліктів з товаришами через невиконання ними своїх обіцянок, зобов'язань, обов'язків?

17. Чи прагнете Ви, якщо обставини сприяють цьому, познайомитися і поспілкуватися з незнайомою людиною?

18. Чи часто у вирішенні важливих справ берете ініціативу на себе?

19. Чи дратують Вас оточуючі, чи виникає у Вас бажання побути наодинці?

20. Чи правда, що Ви, як правило, погано орієнтуєтесь в незнайомій для Вас обстановці?

21. Чи подобається Вам постійно бути серед людей?

22. Чи виникає у Вас відчуття дискомфорту, якщо Вам не вдається завершити розпочату справу?

23. Чи важко Вам проявити ініціативу, щоб познайомитися з іншою людиною?

24. Чи правда, що Ви втомлюєтесь від постійного спілкування з друзями?

25. Чи подобається Вам брати участь в колективних іграх?

26. Чи часто ви проявляєте ініціативу під час вирішення проблем, які зачіпають інтереси Ваших друзів?

27. Чи правда, що Ви відчуваєте себе невпевнено серед незнайомих людей?

28. Чи правда, що Ви прагнете до того, щоб довести правильність своїх дій чи слів?

29. Чи вважаєте Ви, що Вам не важко внести пожвавлення у незнайоме товариство?

30. Чи брали Ви участь у громадському житті школи (підприємствах)?

31. Чи прагнете Ви обмежити коло своїх знайомих?
32. Чи правда, що Ви не прагнете відстоювати свою думку чи рішення, якщо його не зразу прийняли друзі?
33. Чи відчуваєте Ви себе комфортно в незнайомій компанії?
34. Чи охоче Ви організуєте вечірку для своїх товаришів?
35. Чи правда, що Ви губитеся, коли треба говорити перед великою кількістю людей?
36. Чи часто Ви спізнюєтесь на ділові зустрічі, побачення?
37. У Вас багато друзів?
38. Чи часто Ви буваєте в центрі уваги своїх друзів?
39. Ви відчуваєте дискомфорт під час спілкування з малознайомими людьми?
40. Чи правда, що ви не дуже впевнено почуваете себе в оточенні великої групи своїх друзів?

Обробка результатів

Комунікативні схильності:

Так – 1, 5, 9, 13, 17, 21, 29, 33, 37;

Ні – 3, 7, 11, 15, 19, 23, 27, 31, 35, 39.

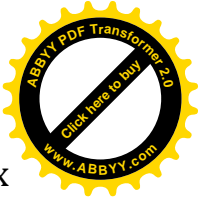
Організаторські схильності:

Так – 2, 6, 10, 14, 18, 22, 26, 30, 34, 38;

Ні – 4, 8, 12, 16, 20, 24, 28, 32, 36, 40.

Коефіцієнт комунікативних або організаторських схильностей K – це відношення кількості відповідей, що співпадають з ключем, до числа 20: $K = x/20$.

Показники, отримані за даною методикою, можуть коливатися від 0 до 1. Показники, близькі до 1, свідчать про високий рівень комунікативних чи організаторських схильностей, близькі до 0 – про низький рівень. Оціночний коефіцієнт (K) – це первинна кількісна характеристика матеріалів випробування. Для якісної стандартизації результатів дослідження використовуються шкали оцінок, в яких тому чи іншому діапазону кількісних показників K відповідає визначена оцінка. Наприклад, у Вас кількість відповідей, що співпали, виявилася рівною 19 за шкалою комунікативних схильностей і 16 за шкалою організаторських схильностей. Користуючись формулою, вираховуємо: K (комунікативн.) = $19/20 = 0,95$ й K (організаторськ.) = $16/20 = 0,8$.

Записуємо отримані результати в бланк відповідей і порівнюємо їх зі шкалами оцінок комунікативних та організаторських схильностей.

Шкала оцінок комунікативних схильностей

Коефіцієнт К	0,10 – 0,45	0,46 – 0,55	0,56 – 0,65	0,66 – 0,75	0,76 – 1
Оцінка	1	2	3	4	5
Рівень	Низький	Нижче середнього	Середній	Високий	Дуже високий

Шкала оцінок організаторських схильностей

Коефіцієнт К	0,20 – 0,55	0,56 – 0,65	0,66 – 0,70	0,71 – 0,80	0,81 – 1
Оцінка	1	2	3	4	5
Рівень	Низький	Нижче середнього	Середній	Високий	Дуже високий

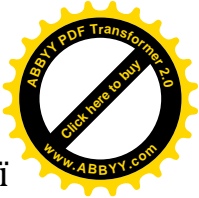
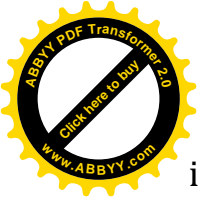
Інтерпретація результатів

Якщо Ви отримали оцінку «1», то Вам властивий низький рівень схильностей до комунікативної та організаторської діяльності.

Для тих, хто отримав оцінку «2», розвиток комунікативних та організаторських схильностей є на рівні нижче середнього. Ви не прагнете до спілкування, почуваете себе скуто в новій компанії, у вільний час любите бути на самоті, обмежуєте свої знайомства, переживаєте труднощі при встановленні контактів з людьми і, виступаючи перед аудиторією, погано орієнтуєтесь в незнайомій ситуації, не відстоюєте свою думку, важко переживаєте образи. Не проявляєте ініціативи в громадській діяльності, у багатьох справах уникаєте прийняття самостійних рішень.

Якщо Ви отримали оцінку «3», то для Вас характерний середній рівень комунікативних та організаторських схильностей. Ви прагнете до контакту з людьми, не обмежуючи коло своїх знайомств, відстоюєте свою думку, плануєте роботу. Однак «потенціал» цих схильностей не відрізняється високою стійкістю. Вам необхідно серйозно зайнятися формуванням і розвитком комунікативних та організаторських схильностей.

Якщо Ви отримали оцінку «4», то Вас можна віднести до групи людей з високим рівнем комунікативних та організаторських схильностей. Ви не губитеся в новій ситуації, швидко знаходите друзів, постійно намагаєтесь розширити коло знайомих, займаєтесь громадською діяльністю, допомагаєте близьким, друзям, виявляєте

ініціативу в спілкуванні, із задоволенням берете участь в організації громадських заходів, здатні приймати самостійні рішення в екстремальній ситуації.

Якщо Ви отримали оцінку «5», то Вас можна віднести до групи людей з найбільш високим рівнем комунікативних та організаторських схильностей, для Вас характерні швидка орієнтація у складних ситуаціях, невимушена поведінка в новому колективі. Ви ініціативні, приймаєте самостійні рішення, відстоюєте свою думку. Ви легко почуваете себе в незнайомій компанії, любите і вмієте організовувати різноманітні ігри, колективні справи.

При інтерпретації отриманих даних слід пам'ятати, що вони лише констатують наявний рівень комунікативних та організаторських схильностей в даний період розвитку особистості. Якщо результати тестування виявляться невисокими, то це зовсім не означає, що цих схильностей потенційно у Вас немає. Просто не були створені умови для їх виявлення та розвитку або у Вас не було нагальної потреби отримати відповідні вміння.

Діагностичний питальник «Людина – машина»

Інструкція. Перед Вами запитання, які допоможуть Вам оцінити вибір професії. На запитання потрібно відповідати «Так» чи «Ні» і записувати їх у лист відповідей. Подумайте перед тим, як відповідати на кожне запитання. Якщо у Вас виникають сумніви або труднощі з вибором відповіді, записуйте те, про що подумаете відразу. Час заповнення відповідей не обмежується.

1. Чи подобається Вам дивитись на дорогу крізь вітрове скло автомобіля?
2. Чи зможете Ви пробігти 1 км?
3. Чи завжди розпочату справу Ви доводите до кінця?
4. Чи часто вдається Вам спіймати випадково зачеплені столові прибори (ложку, чашку, тарілку і т.п.)?
5. Чи бувають у Вас болі у попереку?
6. Ви людина неуважна?
7. Чи часто Ви сваритеся з ким-небудь у транспорті, у магазині тощо?
8. Чи любите Ви ризикувати?
9. Чи лякають Вас різні звуки?
10. Чи любите Ви працювати самостійно?

11. Чи любите Ви в школі уроки праці?
12. Чи любите Ви читати про подорожі?
13. Чи зможете Ви підняти вантаж масою 16 кг?
14. Ви людина обов'язкова?
15. Чи може шокувати Вас непередбачена ситуація?
16. Чи добре Ви розрізняєте кольори?
17. Чи часто Ви губите предмети побуту?
18. Чи легко Вас вивести з рівноваги?
19. Чи любите Ви грати в азартні ігри?
20. Чи можете Ви нормально виконувати роботу, коли включений приймач, магнітофон?
21. Чи подобається Вам одноманітна робота?
22. Чи можете Ви розібратися в нескладному технічному кресленні?
23. Чи приносить Вам задоволення розбиратися в технічній будові машини?
24. Чи любите Ви займатися спортом?
25. Чи поїхали б Ви на червоне світло світлофора?
26. Чи вмієте Ви розслабитися?
27. Чи добрий у Вас зір?
28. Чи вмієте Ви сконцентруватися на одній справі?
29. Ви людина спритна?
30. Чи вмієте Ви вчасно себе зупинити, коли бачите, що у Вас нічого не виходить?
31. Чи часто Ви забуваєте виключити чайник, кран в ванні, закрити квартиру і т.п.?
32. Чи любите Ви дивитися на природу, красиві будівлі і т.п.?
33. Чи подобається Вам читати, слухати, дивитися фільми про науково-технічні досягнення, будову і експлуатацію техніки?
34. Чи подобається Вам керувати засобами пересування?
35. Чи втомлюють Вас подорожі?
36. Чи підете Ви спокійно з роботи, якщо не виконали завдання на день?
37. Чи швидко виконуєте Ви отриману роботу?
38. Чи добре Ви бачите вночі?
39. Чи легко Вас відволікти від якого-небудь заняття?
40. Ви часто сваритесь через дурниці?
41. Чи керуєтесь Ви прислів'ям «Або груди в хрестах, або голова в куцах»?

42. Чи часто ви відволікаєтеся на якісь побічні справи?
43. Вас присипає монотонна робота?
44. Чи приносить Вам задоволення винахідництво, конструювання?
45. Техніка Вас «любить»?
46. Чи любите Ви фізичну працю?
47. Чи часто Ви спізнюєтеся на роботу (заняття, зустріч і т.п.)?
48. Ви людина рухлива?
49. Чи викликає у Вас відразу запах бензину?
50. Ви людина уважна?
51. Чи вмієте Ви стримати свої емоції?
52. Чи притаманне Вам почуття самозбереження?
53. Чи траплялося у Вас таке, що, задумавшись, Ви можете минути під'їзд свого будинку, не помітити знайомого, що йде Вам назустріч?
54. Ви людина посидюча?
55. Чи подобається Вам вивчати будову побутових електро- та радіоприладів?

Обробка результатів.

Обробка результатів зводиться до підрахунку «Так» і «Ні». За кожен відповідь, що співпадає з ключем, нараховується 1 бал. Якщо відповідь не співпадає з ключем, бали не нараховуються.

Лист відповідей складено так, щоб можна було підрахувати кількість «Так», «Ні» відповідно до ключа за 11 параметрами:

1. Інтерес до техніки.
2. Фізичний розвиток.
3. Наявне почуття відповідальності.
4. Швидкість прийняття рішень.
5. Стан здоров'я.
6. Уважність.
7. Психологічна стійкість.
8. Наявність почуття самозбереження.
9. Стійкість до зовнішніх подразників.
10. Схильність до одноманітної роботи.
11. Технічна грамотність.

Вам рекомендовано вивчати і працювати за спеціальністю, якщо по всіх 11 параметрах набрано більш ніж 3 бали.

При відповіді «Ні» на запитання 16, 27, 38, і «Так» на запитання 5 і 49 Вам слід пройти поглиблене медичне обстеження.

Ключ.

При відповідях «Так» на запитання: 1, 2, 3, 4, 10, 11, 12, 13, 14, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 37, 44, 45, 46, 48, 50, 51, 52, 54, 55, та «Ні» на запитання: 6, 7, 8, 9, 15, 17, 18, 19, 25, 31, 35, 36, 39, 40, 41, 42, 43, 47, 53 нараховується 1 бал.

Лист відповідей.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.
23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.
34.	35.	36.	37.	38.	39.	40.	41.	42.	43.	44.
45.	46.	47.	48.	49.	50.	51.	52.	53.	54.	55.
Сума										

**Тематичний перелік орієнтовних форм
профорієнтаційної роботи зі старшокласниками**

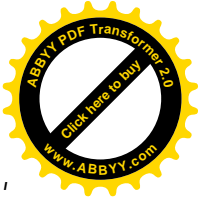
Змагання з технічної творчості, виставки моделей, технічні вікторини, зустрічі з представниками різних професій, вечори профорієнтації, збір інформації щодо перспектив розвитку і потреб народного господарства у кадрах, виставка «Все про професії», бесіди з представниками навчальних закладів про перспективу праці з обраного фаху, рейди по ремонту шкільного обладнання, трудові десанти за економію сировини, електроенергії, гуртки «Зелений патруль», «Блакитний патруль», трудові завдання й практичні суспільно-корисні справи, праця у гуртках і секціях радіоелектроніки, автоматики, технічної кібернетики, картинга, авіа- і судо-, автомоделювання юних техніків.

НАПРЯМ ІV

ПЕРШЕ КОХАННЯ ТА ВЗАЄМИНИ ЮНАКІВ І ДІВЧАТ

Анкета «Що ми знаємо про кохання?»

1. Чи можна по-справжньому кохати у 14–16 років?
2. Чи вірите ви у заочне кохання («Інтернет», телефон, спеціальні агентства та ін.)?
3. Чи існує «кохання на все життя», можливо, кохання – це відданість іншій людині?
4. Чи правильно вчинить дівчина, якщо першою розповість юнаку про свої почуття?
5. Поясніть, як зрозуміти, кохають тебе чи ні?

6. Поясніть, що являє собою справжнє кохання та як зрозуміти, кохаю я чи ні?

7. Чи можливе кохання без поваги?

8. Чи можливо протягом усього життя кохати одну людину?

9. Чи існує кохання з першого погляду?

Недописані тези

Мета – виявлення ставлення старшокласників до шлюбу, сім'ї, осіб протилежної статі.

Порядок проведення. На дошці пишуться тези, учням пропонують закінчити їх.

1. Дружба між хлопцем і дівчиною – це...

2. Вірність у подружньому житті необхідна (непотрібна), тому що...

3. Статеві стосунки можливі за умови...

4. Поняття «любов» необхідно розуміти як...

1. Шлюб – це вінець кохання, тому що...

Практикум спілкування

Ситуація. *Юнаки не мають бажання отримати відмову від дівчини, навіть, якщо вона йому сподобалась зовні. Зрозуміло, що відмова принижує його як чоловіка. Це пояснює той факт, що багато красунь залишаються без пари-щось у їх поведінці, виразі обличчя «зупиняє» ініціативу хлопців. У той же час менш симпатичні мають більше шансів на успіх, якщо володіють мистецтвом подобатися іншим.*

Завдання. *Згадайте чи часто звертаються до вас знайомі та малознайомі люди. Якщо до вас не звертаються з проханнями, питаннями тощо, поміркуйте, яким є вираз вашого обличчя. Можливо, він відштовхує людей, як надпис «Обережно, радіоактивне забруднення!» Але ж у такому випадку до вас не підійдуть і з серйозними намірами.*

Практикум «Мрії і реальність»

Ситуація. *Пропонуємо скласти психологічний портрет майбутнього чоловіка (дружини), розмістивши названі властивості особистості в тому порядку, в якому Ви вважаєте важливим для себе. Поруч запишіть риси характеру і властивості особистості юнака (дівчини), з яким Ви будете плани на майбутнє. Порівняйте свої мрії і реальні факти. Зробіть висновки.*

Для чоловіка

1. Здоров'я (сила, спритність).
2. Розум.
3. Краса.
4. Загальна культура (ерудиція).
5. Вміння модно одягатися.
6. Вміння добре танцювати.
7. Повага до жінки.
8. Тверезість
9. Працелюбність.
10. Цілеспрямованість.
11. Любов до сім'ї
(батьків, братів і сестер).
12. Бажання мати дітей.
13. Вміння досягати бажаного.
14. Самостійність.
15. Щедрість.
16. Скромність.
17. Вірність.
18. Сміливість.
19. Принциповість.

Для дружини

1. Здоров'я.
2. Розум.
3. Доброта.
4. Загальна культура.
5. Вміння одягатися зі смаком.
6. Вміння добре танцювати.
7. Повага до чоловіка.
8. Краса.
9. Працелюбність.
10. Скромність.
11. Хазяйновитість.
12. Любов до дітей.
13. Завбачливість.
14. Жіночність.
15. Вірність.
16. Терпимість.
17. Прагнення успіху.
18. Ощадливість.
19. Комунікабельність.

Питання. Чи можна подолати суперечності?

Цільова програма «Кохання і шлюб»

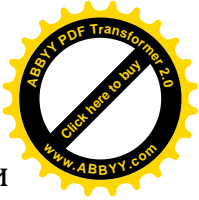
Щастя

Програмні тези. Що таке щастя? Як стати щасливим? Секрети щастя. Шлях до щастя. Хочеш бути щасливим – будь.

Діяльність у первинному колективі. Дискусійний клуб «Щастя: яке воно?». Диспути «Знай і пам'ятай, що коли людина нещаслива, вона сама винна у тому», «Найбільше нещастя – бути щасливим у минулому». Поетична свічка «Я вірю в щастя».

Любов

Програмні тези. Закоханість. Вірність. Любов – велика цінність. Сім'я – вершина любові. Сила любові. Закоханість чи кохання. Любов чи дружба. Зрада. Романтичне кохання. У пошуках любові.

Діяльність у первинному колективі. Диспути «Кохання чи захоплення», «Юнак і дівчина». Дискусійний клуб «Любов і дружба», «Юнак і дівчина», «Закоханість і кохання». Зустрічі з психологом, лікарем, поетами, письменниками, художниками.

Шлюб

Програмні тези. *Що таке щасливий шлюб? Чи потрібен шлюб? Проблеми в шлюбі. Історія шлюбу. Обов'язки в шлюбі. Вірність. Ранній шлюб. Розлучення і діти. Другий шлюб.*

Діяльність у первинних колективах. Клуб молоді сім'ї. Диспути «Ранній шлюб», «Чи потрібен шлюб?». Круглий стіл «Яким я бачу свій шлюб?», «Обов'язки у шлюбі». Поетичне свічадо «У колі любові». Вечір запитань і відповідей. Конкурси майбутніх господинь і господарів.

Я – сім «Я»

Програмні тези. *Перше кохання. Чоловік і жінка. Під марш Мендельсона. Таємниці материнства. Батьківська рука. Сімейна економіка. За законами честі. Лідер у шлюбі. Подружжя. Нові родичі.*

Діяльність у первинних колективах. День Матері. День Батька. День сім'ї. Клуб «Лелека». Круглий стіл «За законами честі». Диспути «Розлучення: за і проти», «Самотність: біда чи вина», «Батьки і діти», КВК «Сімейна економіка».

Орієнтовна тематика лекцій і бесід

щодо зміцнення здоров'я дівчат як майбутніх жінок-матерів

1. Роль жінки в зміцненні сім'ї.
2. Жінки в духовному, соціальному, політичному житті.
3. Жіночі громадські організації України: роль у суспільному житті.
4. Сім'я і основні сімейні цінності.
5. Українська родинна педагогіка про виховання дівчат в сім'ї.
6. В сім'ї росте дівчина: фізіологічні і психологічні особливості статі.
7. Профілактика венеричних і гінекологічних захворювань, СНІДу. Установи спеціалізованої медичної допомоги жінкам (відповідно до регіону).
8. Насильство по відношенню до дівчат і жінок. Соціальний захист і реабілітація жінок і дівчат, що зазнали будь-якого насильства – в тому числі і в сім'ях).
9. Статеві стосунки підлітків. Шкідливість раннього початку сексуального життя. Запобігання ранньої вагітності.

10. Дівчина – майбутня мати. Планування сім'ї.
11. Чоловік в сім'ї: правові, психологічні, моральні аспекти.
12. Неповна сім'я: правове визначення.
13. Вагітність. Розвиток дитини. Пологи (2-3 лекції).
14. Політика держави щодо підтримки молодого сім'ї та сімей з дітьми. Соціально-правовий захист матері і дитини.
15. Правові і психологічні аспекти профілактики правопорушень серед дівчат.
16. Кодекс України про сім'ю.

НАПРЯМ V

ОРГАНІЗАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ СІМ'І І ШКОЛИ

Анкета для батьків старшокласників

1. Прізвище та ім'я учня, рік народження, дом. адреса.
2. Прізвище, ім'я, по-батькові батьків, місце роботи, професія, посада, освіта.
3. Кількість дітей у сім'ї, їх стать, вік, місце навчання або роботи.
4. Стан здоров'я дитини (чи є хронічні захворювання, протипоказання щодо професійного вибору).
5. Види занять учня у вільний час.
6. Домашні обов'язки дитини.
7. Інтереси Вашої дитини.
8. Предмети, до яких є нахил у Вашої дитини.
9. Чи з'являються у Вашої доньки (сина) складнощі при підготовці домашніх завдань?
10. Хто допомагає подолати ці складнощі?
11. Чи існують проблеми у спілкуванні Вашої дитини з однолітками, дорослими? Як Ви допомагаєте подолати ці проблеми?
12. Чи часто звертається дитина до Вас за порадою?
13. Які педагогічні проблеми і питання Вас цікавлять?

Анкета «Думка батьків про клас, де навчається їх дитина»

З якими з запропонованих тез Ви погоджуєтесь?

1. а) моя дитина почуває себе у класі у колі друзів;
б) моя дитина товаришує лише з окремими учнями;
в) моя дитина часто почуває себе самотньою у класі.
2. а) моя дитина задоволена шкільним життям;
б) моя дитина не замислюється про місце школи у житті;
в) моя дитина мріє про зміну школи (класу).

3. а) я задоволений організацією виховної роботи у класі;
б) я вважаю, що необхідно докорінно змінити організацію життя у класі;
в) я бажаю внести зміни у це життя.
4. а) у класі є можливість виявити можливості моєї дитини;
б) моя дитина має здібності, але про це не знають у класі;
в) моя дитина виявила особисту неповторність та реалізує власні можливості у класі, де навчається.

Програма клубів для батьків старшокласників

Клуб «Погляд»

1. Дискусія «Старшокласник: проблеми виховання дітей в сім'ї».
2. Лекція-бесіда «Темперамент, воля і характер. Особливості їх формування у старшому шкільному віці».
3. Лекція-бесіда «Сімейні стосунки у старшому шкільному віці».
4. Консультація-практикум «Допомога батьків у професійному самовизначенні старшокласників».
5. Консультація-практикум «Врахування психологічних особливостей, інтересів, здібностей, нахилів старшокласників у їхньому професійному самовизначенні».

Клуб «Спілкування»

1. Лекція-бесіда «Майбутній сім'янин виховується в родині».
2. Дискусія «Ранні шлюби: за і проти».
3. Диспут «Характер старшокласника – який він?».
4. Лекція-бесіда «В чому специфіка пізнавальної та навчальної діяльності юнацтва».
5. Лекція-бесіда «Духовний світ старшокласника та його суперечності».
6. Консультація-практикум «Психологічні особливості особистості старшокласника».
7. Лекція-бесіда «Педагогічний такт батьків у вихованні старшокласника».
8. Круглий стіл «Проблеми злочинності у юнацькому віці».
9. Консультація-практикум «Підготовка старшокласника до складання іспитів».

Нетрадиційні форми роботи з батьківською громадськістю

«Педагогічний десант» виступи педагогів з актуальних проблем виховання дітей на підприємствах, в організаціях, де працюють батьки; влаштування виставок, випуск спеціальних стіннівок;

«Дерево родоводу» зустрічі поколінь, роздуми над проблемами виховання, звернення до джерел народної педагогіки;

«У сімейному колі» анкетування батьків, індивідуальна робота, допомога родинам через консультації, практичні поради, зустріч із лікарями, психологами, юристами; зустрічі з батьками та обговорення проблем виховання дітей;

«Родинний міст» звернення до народних традицій.

«Народна світлиця» Спілкування батьків із вихованцями через природу, спільну діяльність батьків, дітей і педагогів;

«День добрих справ» спільна трудова діяльність педагогів, батьків і дітей;

«Вечір великої родини» участь беруть батьки, школярі, педагоги: організація відпочинку, ігри, театральні вистави тощо; «Альбом-естафета» – «Як ми відпочиваємо» – досвід організації відпочинку у родині;

«Дискусійний клуб» обговорення проблем виховання школярів;

Клуб послідовників досвіду сім'ї Нікітіних

«Сімейна скринька»

Клуб «Сімейні традиції»

«Батьківський ринг» взаємонавчання, взаємозбагачення членів родин, розв'язання педагогічних ситуацій;

«Батьківська школа» організовується у формі клубу; передбачається проведення диспутів, банків ідей, випуски рукописних газет, інформаційних бюлетенів, бесід, добірки літератури, надання практичної допомоги;

«Азбука родинного виховання» обговорення проблем, труднощів виховання дітей неповних сім'ях, виступи спеціалістів-лікарів, юристів, психологів, надання батькам індивідуальної допомоги;

«Дні довір'я» у визначені дні педагоги, лікар, психолог ведуть прийом батьків і консультують їх із проблем виховання;

Сімейні свята в класі започатковують їх педагоги, об'єднуючи сім'ї для спільного проведення днів і народження дітей, календарних, народних свят.

Методика «Недописані тези»

Учням пропонується завершити вислови, бажано пояснити свою думку.

Методика дозволяє виявити ставлення старшокласників до батьків, характер стосунків між ними.

1. Хороші батьки – це...
2. Складні батьки – це...
3. Ідеальні батьки – це...
4. У нормальній родині...
5. По-справжньому щасливі діти, якщо батьки...

Анкета «Сім'я очима дітей»

1. Відносини у вашій родині можна назвати:

- а) щасливими, де переважають любов, довіра, розуміння, взаємодопомога;
- б) відносно налагодженими, де конфліктні ситуації між батьками вирішуються мирним шляхом;
- в) складними, що характеризуються частими конфліктами між батьками;
- г) незадовільними, де тебе не розуміють і не сприймають як особистість;
- д) байдужими, де у кожного своє життя.

2. Твої стосунки з батьком

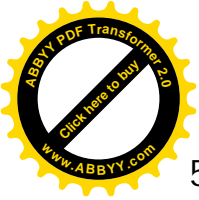
- а) гарні, дружні;
- б) прохолодні;
- в) байдужі;
- г) повне непорозуміння.

3. Твої стосунки з матір'ю

- а) гарні, дружні;
- б) прохолодні;
- в) байдужі;
- г) повне непорозуміння.

4. Чи є союз твоїх батьків зразковим для тебе?

- а) так, я хотів(ла) б мати таку саму сім'ю;
- б) не зовсім, дещо змінив(ла) би у стосунках;
- в) ні, я хочу жити по-іншому.

5. **Чи здатні Ви розуміти своїх батьків?**

- а) іноді;
- б) коли мені це необхідно;
- в) завжди;
- г) часто;
- д) важко відповісти.

6. **У розв'язанні сімейних проблем враховується Ваша думка?**

- а) завжди;
- б) іноді;
- в) тільки, коли проблема стосується мене;
- г) ніколи;
- д) важко відповісти.

Анкета «Ваші ідеали»

1. Чи хотіли б Ви бути схожим на своїх батьків?
2. Співрозуміння з ким є для Вас найважливішим? (друзі, сестра (брат), батьки (хто саме), однокласники).
3. Від кого Ви хотіли б отримати пораду в складній життєвій ситуації?
4. Чи хотіли б Ви виховувати своїх дітей так, як виховували Вас батьки?

Методика діагностики батьківського ставлення

А. Я. Варга та В. В. Століна

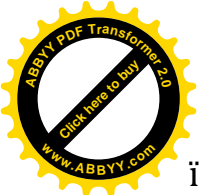
Тест-опитування батьківського ставлення (ОБС) являє собою психодіагностичний інструмент, орієнтований на виявлення батьківського ставлення у осіб, які звертаються за психологічною допомогою з питань виховання і спілкування з ними. Батьківське ставлення розуміється як система різноманітних почуттів по відношенню до дитини, поведінкових стереотипів, що практикуються у спілкування з нею, особливостей сприйняття та розуміння характеру і особистості дитини, її вчинків.

Структура опитування

Опитування складається з 5 шкал.

1. *«Прийняття нехтування»*. Шкала відбиває інтегральне емоційне ставлення до дитини.

Зміст одного полюса шкали: батькам подобається дитина такою, яка вона є. Батьки поважаю індивідуальність дитини, симпатизують

їй. Батьки намагаються проводити багато часу разом з дитиною, схвалюють її інтереси і плани.

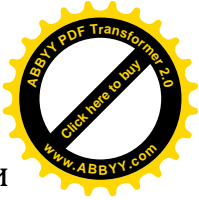
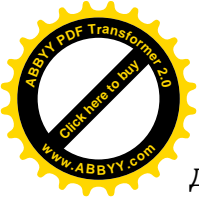
На іншому полюсі шкали: батьки сприймають свою дитину погано пристосованою, невдалою, їм здається, що дитина не доб'ється успіху житті через низькі здібності, невеликий розум, дурні схильності. Здебільшого батьки відчують до дитини злість, досаду, роздратування, образу. Вони не довіряють дитині і не поважають її.

2. «Кооперація». Шкала відбиває соціально бажаний образ батьківського ставлення. Змістовно ця шкала розкривається так: батьки зацікавлені у справах, планах дитини, намагаються в усьому допомогти дитині, співчують їй. Батьки високо оцінюють інтелектуальні та творчі здібності дитини, мають почуття гордості за неї. Вони заохочують ініціативу і самостійність дитини намагаються бути з нею на рівних. Батьки довіряють дитині, намагаються перейняти її точку зору у спірних питаннях.

3. «Симбіоз». Шкала відбиває міжособистісну дистанцію у спілкуванні з дитиною. При високих балах за цією шкалою можна вважати, що батьки прагнуть до симбіотичних стосунків з дитиною. Змістовно ця тенденція описується так – батьки відчують себе з дитиною єдиним цілим, намагаються задовольнити усі потреби дитини, захистити її від труднощів та неприємностей життя. Батьки постійно відчують тривогу за дитину, дитина їм здається маленькою і беззахисною. Тривога батьків підвищується, коли дитина починає автономізуватися в силу обставин, так як за власною волею батьки не нададуть дитині самостійності ніколи.

4. «Авторитарна гіперсоціалізація» відбиває форму і направлення контролю за поведінкою дитини. При високому балі за цією шкалою у батьківському ставленні до дитини виразно проглядає авторитаризм. Батьки вимагають від дитини безсуперечної слухняності та дисципліни. Вони намагаються нав'язувати дитині в усьому свою волю, не в змозі прийняти її точку зору. За прояви свавілля дитину суворо карають. Батьки пильно стежать за соціальними досягненнями дитини і індивідуальними особливостями, звичками, думками, почуттями.

5. «Маленький невдаха» відбиває особливості сприйняття і розуміння дитини батьками. При високих значеннях за цією шкалою у батьківському ставленні спостерігається намагання інфантилізувати

дитину, приписати їй особисту й соціальну неспроможність. Батьки бачать дитину молодшою в порівнянні з реальним віком. Інтереси, захоплення, думки і почуття дитини здаються батькам дитячими, несерйозними. Дитина здається непристосованою до дорослого життя, неуспішною, відкритою для дурних впливів. Батьки довіряють своїй дитині, досаджують на її неуспішність і невмілість. У зв'язку цим батьки намагаються захистити дитину від труднощів життя і суворо контролювати її дії.

Текст опитування

1. Я завжди співчуваю своїй дитині.
2. Я вважаю своїм обов'язком знати все, що думає моя дитина.
3. Я поважаю свою дитину.
4. Мені здається, що поведінка моєї дитини значно відхиляється від норми.
5. Необхідно якнайдовше тримати дитину осторонь від реальних життєвих проблем, якщо вони її травмують.
6. Я відчуваю до дитини прихильність.
7. Хороші батьки захищають дитину від труднощів життя.
8. Моя дитина часто мені неприємна.
9. Я завжди намагаюсь допомогти своїй дитині.
10. Бувають випадки, коли знущальне ставлення до дитини приносить їй велику користь.
11. Я відчуваю досаду по відношенню до своєї дитини.
12. Моя дитина нічого не доб'ється у житті.
13. Мені здасться, що діти потішаються над моєю дитиною.
14. Моя дитина часто робить такі вчинки, які, крім зневаги, нічого не заслуговують.
15. Для свого віку моя дитина трохи незріла.
16. Моя дитина веде себе погано спеціально, щоб досадити мені.
17. Моя дитина вбирає в себе все погане як «губка».
18. Мою дитину важко навчити хорошим манерам при всіх зусиллях.
19. Дитину треба тримати у жорстоких рамках, тоді з неї виросте порядна людина.
20. Мені подобається, коли друзі моєї дитини приходять до нас додому.
21. Я приймаю участь у своїй дитині.

22. До моєї дитини «пристає» все погане.
23. Моя дитина не доб'ється успіху у житті.
24. Коли у компанії знайомих говорять про дітей, мені трохи соромно, що моя дитина не така розумна і здібна, як мені хотілося б.
25. Я жалію свою дитину.
26. Коли я порівнюю свою дитину з однолітками, вони здаються мені дорослішими і за поведінкою, і за судженнями.
27. Я з задоволенням проводжу з дитиною весь свій вільний час.
28. Я часто шкодую про те, що моя дитина росте і дорослішає, і з ніжністю згадую її маленькою.
29. Я часто ловлю себе на ворожому ставленні до дитини.
30. Я мрію про те, щоб моя дитина досягла всього того, що мені не вдалося у житті.
31. Батьки повинні пристосовуватись до дитини, а не лише вимагати цього від неї.
32. Я намагаюсь виконувати всі прохання моєї дитини.
33. При прийнятті сімейних рішень слід враховувати думку дитини.
34. Я цікавлюсь життям своєї дитини.
35. У конфлікті з дитиною я часто можу визнати, що вона по-своєму права.
36. Діти рано дізнаються, що батьки можуть помилятися.
37. Я завжди рахуюсь з дитиною.
38. Я маю до дитини дружні почуття.
39. Основна причина примх моєї дитини-егоїзм, упертість та лінощі.
40. Неможливо нормально відпочити, якщо проводити відпустку з дитиною.
41. Найголовніше, щоб у дитини було спокійне і безтурботне дитинство.
42. Іноді мені здається, що моя дитина не здатна ні на що хороше.
43. Я поділяю захоплення своєї дитини.
44. Моя дитина може вивести з себе кого завгодно.
45. Я розумію засмучення своєї дитини.
46. Моя дитина часто роздратовує мене.
47. Виховання дитини – суцільна нервовість.
48. Сувора дисципліна в дитинстві розвиває сильний характер,

49. Я не довіряю своїй дитині.
50. За суворе виховання діти дякують потім.
51. Іноді мені здається, що ненавиджу свою дитину.
52. У моєї дитини більше недоліків, ніж достоїнств.
53. Я поділяю інтереси своєї дитини.
54. Моя дитина не в змозі щось зробити самостійно, а якщо і зробить, то обов'язково не так.
55. Моя дитина виростає не пристосованою до життя.
56. Моя дитина подобається мені такою, якою вона є.
57. Я ретельно стежу за станом здоров'я моєї дитини.
58. Нерідко я захоплююсь своєю дитиною.
59. Дитина не повинна мати секретів від батьків.
60. Я не високої думки про здібності моєї дитини і не приховую цього від неї.
61. Дуже бажано, щоб дитина дружила з тими дітьми, які подобаються її батькам.

Ключі до опитування

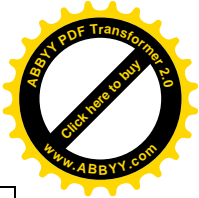
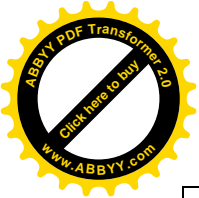
1. Прийняття – нехтування: 3, 4, 8, 10, 12, 14, 15, 16, 18, 20, 24, 26, 27, 29, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 52, 53, 55, 56, 60.
2. Образ соціальної бажаної поведінки: 6, 9, 21, 25, 31, 34, 35, 36.
3. Симбіоз: 1, 5, 7, 28, 32, 41, 58.
4. Авторитарна гіперсоціалізація: 2, 19, 30, 48, 50, 57, 59.
5. «Маленький невдаха»: 9, 11, 13, 17, 22, 28, 54, 61.

Порядок підрахунку тестових балів

При підрахунку тестових балів за всіма шкалами враховується відповідь «так». Високий тестовий бал за відповідними шкалами інтерпретується як:

- нехтування,
- соціальна бажаність,
- симбіоз,
- гіперсоціалізація,
- інфантилізація.

Тестові норми приводяться у вигляді таблиці рангів балів за відповідними шкалами = 160.

Сирий бал	0	1	2	3	4	5	6	7	8	
Відсотковий ранг	0	0	0	0	0	0	0,63	3,79	12,02	
Сирий бал	9	10	11	12	13	14	15	16	17	
Відсотковий ранг	31	53,79	68,35	77,21	84,17	88,60	90,50	92,40	93,6	
Сирий бал	18	19	20	21	22	23	24	25	26	
Відсотковий ранг	94	95,50	97,64	98,10	98,73	98,73	99,36	100	100	
Сирий бал		27	28	29	30	31	32			
Відсотковий ранг		100	100	100	100	100	100			
2 шкала										
Сирий бал	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Відсотковий ранг	1,57	3	5,67	7,88	9,77	12,29	19,22	31,19	48,82	80,93
3 шкала										
Сирий бал	0	1	2	3	4	5	6	7		
Відсотковий ранг	4	19,53	39,06	57,96	74,97	86,63	92,93	96,65		
4 шкала										
Сирий бал	0	1	2	3	4	5	6			
Відсотковий ранг	4,41	13,86	32,13	53,87	69,30	83,79	95,76			
5 шкала										
Сирий бал	0	1	0	2	3	4	5	6	7	
Відсотковий ранг	14,55	45,57	70,25	84,81	93,04	96,83	99,37	00,0		

Діагностика та розвиток батьківської компетентності в сім'ях учнів

Ефективність роботи з батьками страждає передусім від того, що найчастіше ми не знаємо проблем конкретної сім'ї, її психологічного стану, особливостей батьківського ставлення до дітей, типів порушень сімейного виховання. Існує чимало способів і прийомів діагностики сім'ї та сімейного виховання – від бесід з батьками до малюнків і творів дітей про сім'ю. Але дефіцит часу і трудомісткість різноманітних методів перешкоджає їх використанню вчителем. Метод і експрес-діагностики батьків можна проводити з усіма батьками разом впродовж 20-30 хвилин і отримувати з нього основну інформацію про сім'ю.

Самодіагностика типового сімейного стану

Інструкція. Прочитайте твердження опитування. Якщо ви у загальному з ними згодні, то на бланку обведіть кружком номер твердження. Якщо не згодні – закресліть номер. Якщо ви вагаєтесь, поставте на номері знак питання. Пам'ятайте, що ви характеризуєте своє самопочуття у родині, та намагайтеся відповідати щиро.

1. Знаю, що члени моєї родини часто бувають невдоволені мною.
2. Відчуваю, як би я не вчинив(ла), все одно буде не так.
3. Я багато не встигаю зробити.
4. Так виходить, що саме я виявляюся винуватим(ою) у всьому, що трапляється у моїй родині.
5. Часто я відчуваю себе безпорадним(ою).
6. Вдома мені часто приходиться нервуватися.
7. Коли потрапляю додому, я почуваю себе незграбним(ою) і неправним(ою).
8. Деякі члени моєї родини вважають мене нетямущим (нетямущою).
9. Коли я вдома, весь час через щось переживаю.
10. Часто я відчуваю на собі критичні погляди членів моєї сім'ї.
11. Іду додому і з тривогою думаю, що щось трапилося у мою відсутність.
12. Вдома у мене постійне відчуття, що треба ще багато зробити.
13. Часто відчуваю себе зайвим (зайвою).
14. Вдома у мене таке становище, що просто опускаються руки.
15. Вдома мені постійно приходиться стримуватись.
16. Мені здається, що якби я раптом зник(ла), то ніхто б цього не помітив.
17. Ідеш додому, думаєш, що будеш робити одне, а приходиться робити зовсім інше.
18. Як подумаю про сімейні справи, починаю хвилюватися.
19. Деяким членам моєї родини буває незручно через мене перед друзями і знайомими.
20. Часто буває: хочу зробити добре, але виявляється, що вийшло погано.
21. Багато чого у нас в сім'ї мені не подобається, але я намагаюся цього не показувати.

Бланк для відповідей

Номера питань							Суми	Шкал	Д/з
1	4		710	13	16	19		П	5
2	5	8	11	14	17	20		Т	5
3	6	9	12	15	18	21		Н	6
Всього								С	14

Відповідь, обведена кружком, дорівнює 1 балу. «П» – почуття провини, «Т» тривога, «Н» нервово-психічне напруження, «С» загальна сімейна тривога, «Д/з» – значення, при якому стан діагностується.

Само діагностика батьківського ставлення до дітей

Інструкція. Прочитайте твердження опитування. Якщо ви з ними згодні, обведіть колом відповідний номер відповіді на бланку для відповідей. Пам'ятайте, що в опитуванні немає правильних і неправильних відповідей, намагайтеся відповісти щиро, адже йдеться про ваше ставлення до дітей.

1. Я завжди співчуваю моїй дитині.
2. Я вважаю своїм обов'язком знати все, про що думає моя дитина.
3. Необхідно якнайдовше тримати дитину осторонь від реальних життєвих проблем, якщо вони її травмують.
4. Дитину треба тримати у жорстких рамках, тоді з неї виросте порядна людина.
5. Я мрію про те, щоб моя дитина досягла всього того, що мені подобається і здається необхідним.
6. Батьки повинні пристосовуватись до дитини, а не лише вимагати від нього.
7. Я дуже цікавлюся життям моєї дитини.
8. Суворі дисципліна у дитинстві розвиває сильний характер.
9. Я поділяю захоплення моєї дитини.
10. За суворе виховання діти потім дякують.
11. Я ретельно слідкую за здоров'ям дитини.
12. Дитина не повинна мати секретів від батьків.
13. Виховання дитини – суцільна нервовість.

Бланк для відповідей

П.І.П. (шифр) _____		
Стать	Вік	Освіта
1 2	3 4	5
8 9	10 11	12
1. Сума балів за № 2, 4, 5, 8, 10, 11, 12		
2. Сума балів за № 1, 3, 6, 7, 9, 13		
Дата дослідження: _____		

Обробка даних.

При підрахунку балів враховується відповідь «так», обведена у бланку колом. Оскільки при масовому обслідуванні батьків соціальне й педагогічне занедбаних дітей у переважній більшості випадків діагностувався тип «авторитарної гіперсоціалізації», що корелює з «нехтуванням дитиною», «її соціальною небажаністю» та «відсутністю кооперації», ми модифікували для експрес-діагностики опитування В. В. Століна та А. Я. Варги, виділивши тільки першу шкалу, додавши низку суджень, які не враховуються для зняття її «прозорості». Отже, оцінюється лише сума відповідей № 1, яка порівнюється зі шкалою:

Сирий	0	1	2	3	4	5	6	7
Відсотковий ранг	4,72	19,53	39,06	57,96	74,97	86,83	92,43	96,66

При високих значеннях діагностуються три вказані вище типи батьківського ставлення. Для батьків ця інтерпретація пропонується у наступній формі: «Ви пильно слідкуєте за досягненнями дитини, вимагаєте від неї успіху, слухняності та дисципліни, не лишаєте без покарання її вчинки. На жаль, вам не вистачає розуміння дитини, ви даремно порівнюєте її з іншими дітьми, обмежуєте її самостійність і активність. Вам слід прийняти дитину такою, яка вона є, більше їй довіряти, поважати як особистість». Вивчивши за допомогою запропонованого методу досить велику кількість проблемних сімей сучасних школярів та узагальнивши їх типові труднощі, ми розробили адресну програму корекції недоліків сімейного виховання, якою може скористатись кожен вчитель.

Мета програми: усунення причин неефективного батьківського ставлення до дітей, гуманізація взаємовідносин батьків і дітей.

Завдання корекції:

1. Підвищення сензитивності до дитини.
2. Вироблення адекватної уяви про дитячі можливості та потреби.
3. Ліквідація психолого-педагогічної неграмотності.
4. Продуктивна реорганізація арсеналу засобів спілкування з дитиною.
5. Предмети корекції:
 - Міжособисті відносини у сім'ї.

- Авторитарне пригнічення дитини.
 - Байдужість батьків до проблем дитини.
 - Гіперсоціалізація щодо дитини.
6. Об'єкти корекції: батьки соціально й педагогічно занедбаних дітей.

Методика: «Наша дитина»

Мета: виявити рівень моральної поведінки учня в уявленні його батьків (дисциплінованість, чуйність, працьовитість, скромність, принциповість, самокритичність, відповідальність).

Вчитель просить батьків відповісти на запитання анкети, записавши на папірці номер питання (1-Х) та номер відповіді (1-4) по кожному питанню.

Анкета

I. Чи старанна та слухняна дитина в сім'ї? Чи охоче виконує вона доручення батьків?

1. Постійно виявляє неретельність та неслухняність.
2. Часто неслухняна та неретельна.
3. Не завжди старанна та слухняна.
4. Завжди старанна та слухняна.

II. Яка поведінка дитини вдома?

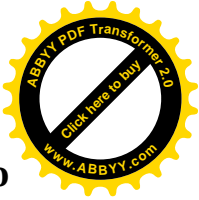
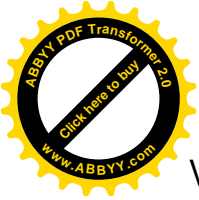
1. Постійно поводить себе погано, зухвало, сперечається тощо.
2. Часто поводить себе погано і на зауваження не реагує.
3. Не завжди. Дозволяє пустощі, але на зауваження реагує позитивно.
4. Завжди добре.

III. Наскільки чуйно ставиться дитина до батьків та близьких?

1. Постійно грубіянить, зухвалить, роздратовується щодо зауважень.
2. Часто виявляє грубість, байдужість, егоїзм.
3. Не завжди чутлива та дбайлива.
4. Чутлива, дбайлива, лагідна.

IV. Наскільки дитина працьовита?

1. Постійно ухиляється від праці, дуже ледача.
2. Часто ухиляється від праці, працює тільки під контролем. Не завжди допомагає, робить лише те, що доручають.
3. Любить працю, постійно допомагає старшим.

V. Наскільки виховані простота та скромність у дитини по відношенню до рідних та близьких?

1. Дуже зарозуміла, пихата, гордовита.
2. Часто виявляє гордовитість, пихатість, зарозумілість.
3. Іноді виявляє похваляння, пихатість, зарозумілість.
4. Завжди проста та скромна.

VI. Чи виявляється у дитини критичність по відношенню до інших людей?

1. Не критична, прилаштовуються під погляди інших членів сім'ї та товаришів.
2. Дуже рідко висловлює свої думки, критичні судження.
3. Критикує, але при цьому не завжди правильно і тактовно.
4. Критикує погляди та поведінку близьких розумно і тактовно.

VII. Чи виявляється при цьому самокритичність?

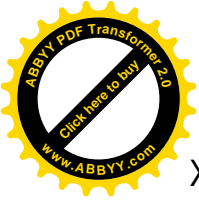
1. Озлоблено сприймає критику членів сім'ї, на зауваження грубить.
2. Не сприймає критику інших, не реагує на зауваження членів сім'ї.
3. Не завжди самокритична, не завжди виправляється після критичних зауважень.
4. Самокритична, поважає критику членів сім'ї, прагне врахувати критичні зауваження.

VIII. Як ставиться до навчання вдома?

1. Виявляє безвідповідальність у навчанні, уроки вдома не вчить, до школи ходити не хоче.
2. Проявляє безвідповідальність щодо домашніх завдань, потребує постійного контролю.
3. Не завжди сумлінно готує домашні завдання.
4. Відповідально та сумлінно готує домашні завдання.

IX. Як ставиться до громадських доручень?

1. Не любить громадську роботу, не виконує її.
2. Частіше за все безвідповідально ставиться до громадської роботи, доручень, потребує постійного контролю з боку батьків.
3. Не завжди виявляє відповідальність та бажання виконувати громадські доручення.
4. Охоче виконує громадські доручення, розповідає про їх виконання вдома.

Х. Яке ставлення дитини до свого класу, школи?

1. Не любить свій клас та школу, відверто висловлює своє негативне ставлення до них.
2. Байдужа до справ класу та школи.
3. Любить клас та школу, але не завжди доводить це добрими справами.
4. Любить свій клас та школу і завжди доводить це добрими справами.

Обробка отриманих даних. Отримавши від батьків папірці з номерами запитань та відповідей, вчитель підсумовує номери відповідей (для кожного учня) та одержану суму ділить на 10. Ступінь виявлення моральних якостей у поведінці учнів в уявленні їхніх батьків оцінюється за наступною шкалою:

від 1 до 1,5 – на думку батьків, зазначені властивості не виявляються;

від 1,5 до 2,5 – на думку батьків, властивості виявляються слабо;

від 2,5 до 3,5 – на думку батьків, властивості виявляються;

від 3,5 до 4 – на думку батьків, властивості виявляються яскраво.

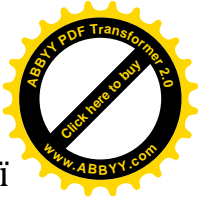
На базі одержаних результатів вчитель порівнює оцінку батьків зі своїми уявленнями. В разі їх невідповідностей необхідно з'ясувати причину цієї невідповідності (потайливість, позерство, нещирість, необ'єктивність батьків тощо.) за допомогою інших методик та намітити індивідуальну роботу з цим учнем (а при необхідності і з батьками).

Виявлені негативні вчинки, а також умови і причини, що їх породили, повинні служити вказівкою щодо спрямованості подальшого морально психологічного розвитку.

Методика вивчення ставлення батьків до родинних стосунків

Методики надають інформацію про інтегральні ознаки ставлення до сім'ї і родинних стосунків.

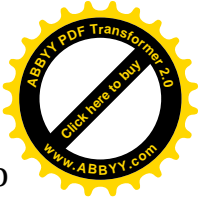
1. Усе, що я роблю, я роблю заради моєї дитини.
2. У мене часто не вистачає часу зайнятися з дитиною чимось цікавим, піти кудись разом, поговорити.
3. Мені доводиться дозволяти моїй дитині таке, чого не дозволяють інші батьки.
4. Не люблю, коли дитина приходить до мене із запитаннями. Краще, щоб здогадалася сама.

5. Наша дитина має більше домашніх обов'язків, ніж більшість її однолітків.
6. Мою дитину дуже важко примусити що-небудь робити в оселі.
7. Завжди краще, якщо діти не думають над тим, чи правильними є погляди їхніх батьків.
8. Моя дитина повертається додому тоді, коли захоче.
9. Якщо хочеш, щоб твоя дитина стала людиною, не залишай без покарання жодного її поганого вчинку.
10. При найменшій можливості намагаюся не карати дитину.
11. Коли я в гарному настрої, нерідко прощаю своїй дитині те, за що за інших обставин покарала б.
12. Я люблю свою дитину більше ніж дружину (чоловіка).
13. Маленькі діти мені подобаються більше ніж діти старшого віку.
14. Якщо моя дитина довго гнівається, виявляє впертість, я починаю відчувати, що повелася з нею неправильно.
15. У нас довго не було дитини, хоч ми її дуже хотіли.
16. Спілкування з дітьми загалом дуже стомлює.
17. У моєї дитини є деякі риси, що дуже нервують мене.
18. Виховання моєї дитини здійснювалося б значно ефективніше, якби мій чоловік (моя дружина) не заважав(ла) мені.
19. Більшість чоловіків легковажніші, ніж жінки.
20. Більшість жінок легковажніші, ніж чоловіки.
21. Моя дитина для мене – найголовніше у житті.
22. Часто буває, що я не знаю, де моя дитина.
23. Намагаюся купувати своїй дитині такий одяг, який вона хоче, навіть якщо це дорого.
24. Якщо дитина мене не зрозуміла відразу, мені легше самій зробити, ніж їй роз'яснювати.
25. Моєму синові (доньці) часто доводиться (доводилося раніше) доглядати за молодшим братом (сестрою).
26. Нерідко буває так: нагадую дитині, щоб зробила те, що я просила, а потім махну рукою та роблю сама.
27. Батьки ні в якому разі не повинні виявляти перед дітьми свої слабкості та недоліки.
28. Моя дитина сама вирішує, із ким їй дружити.
29. Діти повинні не тільки любити своїх батьків, а й боятися їх.

30. Я дуже рідко сварюся зі своєю дитиною.
31. У нашій суворості до дитини ми непослідовні. Іноді ми дуже суворі, а іноді все дозволяємо.
32. Дитині легше порозумітися зі мною, ніж із батьком (матір'ю).
33. Мене засмучує, що моя дитина занадто швидко стає дорослою.
34. Якщо дитина не слухається тому, що нездужає, краще зробити так, як вона хоче.
35. Дитина росла слабкою і хворобливою.
36. Якби в мене не було дітей, я б досягла у жилі значно більшого.
37. У моєї дитини є слабкості які не зникають, хоч я наполегливої ними борюсь.
38. Нерідко буває, що, коли я покарала дитину, мій чоловік починає дорікати мені в надмірній суворості й утішає дитину.
39. Чоловіки більш схильні до подружньої зради, ніж жінки.
40. Жінки більш схильні до подружньої зради, ніж чоловіки.
41. Турботи про дитину займають більшу частину мого часу.
42. Мені багато разів доводилося пропускати батьківські збори в школі: (садку).
43. Намагаюся купувати дитині все, що вона хоче, навіть якщо це дуже важко.
44. Якщо довго бути з моєю дитиною, можна страшенно стомитися.
45. Я багато разів доручала моїй дитині важливі й складні справи.
46. На мою дитину не можна покластися у серйозній справі.
47. Головне, чого батьки мають навчити своїх дітей, – це бути слухняними.
48. Мій син (донька) сам (сама) вирішує, палити йому (їй) чи ні.
49. Чим суворіші батьки з дитиною, тим краще для неї.
50. У мене м'який характер.
51. Якщо моїй дитині щось від мене потрібно, вона намагається вибрати момент, коли я в гарному настрої.
52. Коли я думаю про те, що моя дитина виросте і я буду їй непотрібною, мені стає моторошно.
53. Чим діти старші, тим важче з ними порозумітися.
54. Найчастіше впертість дитини пояснюється тим, що батьки не вміють правильно до неї підійти.
55. Я постійно переживаю за здоров'я дитини.

56. Якби у мене не було дітей, моє здоров'я було б значно кращим.

57. Деякі дуже серйозні недоліки моєї дитини ніяк не зникають, незважаючи на всі заходи.

58. Моя дитина не любить мого чоловіка – свого вітчима.

59. Чоловік гірше може зрозуміти почуття іншої людини, ніж жінка.

60. Жінка гірше вміє зрозуміти почуття іншої людини, ніж чоловік.

61. Заради моєї дитини мені багато від чого довелося відмовитись.

62. Бувало, що я не знала про зауваження або двійку в щоденнику сина (доньки) лише тому, що не подивилась у щоденник.

63. Я витрачаю на свою дитину значно більше грошей, ніж на себе.

64. Не люблю, коли моя дитина щось просить. Сама краще знаю, що їй потрібно.

65. Моїй дитині живеться важче, ніж більшості її ровесників.

66. Я суворіше ставлюся до своєї дитини, ніж інші батьки до своїх.

67. Від покарання мало користі.

68. Члени нашої родини неоднаково суворі з дитиною: одні все дозволяють, інші все забороняють.

69. Я хочу, щоб моя дитина нікого не любила, крім мене.

70. Коли моя дитина була маленька, вона мені подобалася більше, ніж зараз.

71. Я часто не знаю, як правильно поводитися з моєю дитиною.

72. У зв'язку зі слабким здоров'ям дитини в її ранньому дитинстві ми багато чого їй дозволяли.

73. Виховання дітей – важка і невдячна праця, їм віддаєш усе, а натомість не дістаєш нічого.

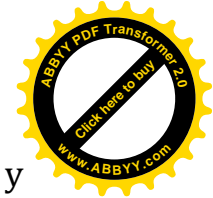
74. Моя дитина не сприймає доброго слова. Єдине, що на неї впливає, – це постійні суворі покарання.

75. Мій чоловік намагається настроїти дитину проти мене.

76. Чоловіки частіше, ніж жінки, діють нерозсудливо, не обміркувавши наслідки.

77. Жінки частіше, ніж чоловіки, діють нерозсудливо, не обміркувавши наслідки.

78. Я постійно думаю про свою дитину, про її здоров'я, справи, настрої.

79. Нерідко доводиться (доводилося) розписуватись у щоденнику за кілька тижнів одразу.

80. Моя дитина вміє добитися від мене, чого захоче.

81. Мені більше подобаються тихі й спокійні діти.

82. Моя дитина багато допомагає мені.

83. У моєї дитини мало домашніх обов'язків.

84. Якщо навіть дитина впевнена, що батьки не мають рації, вона повинна робити так, як вони скажуть.

85. Коли моя дитина виходить із дому, то рідко каже мені, куди йде.

86. Бувають випадки, коли найкращий спосіб покарання – це пасок.

87. Багато недоліків у поведінці дитини із часом минають.

88. Коли наша дитина щось накоїть, ми беремося за її виховання. Якщо все тихо, залишаємо її в спокої.

89. Коли б мій син не був моїм сином, а я була б молодшою, то я б, напевне, закохалася у нього.

90. Мені цікавіше розмовляти з малими дітьми, ніж із великими.

91. У тому, що моя дитина має такі недоліки, я сама винна, бо не вміла її виховувати.

92. Тільки завдяки нашим величезним зусиллям наша дитина залишилася живою.

93. Нерідко заздрю тим, хто живе без дітей.

94. Якщо дати моїй дитині волю, вона негайно використає її на шкоду собі та іншим.

95. Нерідко буває так: я кажу нашій дитині одне, а чоловік навмисне каже протилежне.

96. Чоловіки частіше, ніж жінки, бувають егоїстами.

97. Жінки частіше, ніж чоловіки, бувають егоїстами.

98. Бажання моєї дитини для мене закон.

99. Коли моя дитина була маленькою, вона дуже любила спати в одному ліжку зі мною.

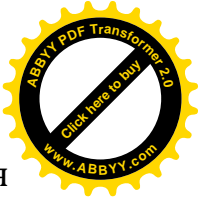
100. У моєї дитини хворий шлунок.

101. Батьки потрібні дитині, поки вона не виросла. Потім вона згадує про них усе рідше.

102. Заради моєї дитини я пішла б на будь-яку жертву.

103. Моїй дитині потрібно приділяти значно більше часу, ніж я можу.

104. Моя дитина вміє бути такою любою, що я їй усе прощаю.

105. Мені б хотілося, щоб син одружився якомога пізніше – після 30 років (донька вийшла заміж після 25 років).

106. У моєї дитини часто бувають холодними руки і ноги.

107. Діти – маленькі егоїсти: вони зовсім не думають про здоров'я і почуття своїх батьків.

108. Якщо не віддавати моїй дитині весь час і сили, то все може закінчитися погано.

109. Коли все гаразд, я менше цікавлюся справами дитини.

110. Мені дуже важко відмовити в чому-небудь своїй дитині.

111. Мене засмучує, що я все менше потрібна своїй дитині.

112. Здоров'я моєї дитини гірше, ніж у більшості її ровесників.

113. Багато дітей відчують занадто мало вдячності до батьків.

114. Моя дитина не може обійтися без моєї постійної допомоги.

115. Велику частину свого вільного часу моя дитина проводить поза домівкою.

116. У моєї дитини дуже багато часу на розваги.

117. Крім моєї дитини, мені ніхто на світі не потрібен.

118. У моєї дитини уривчастий і неспокійний сон.

119. Нерідко думаю, що я занадто рано вийшла заміж.

120. Усіх своїх успіхів (у навчанні, роботі) моя дитина досягла завдяки моїй постійній допомозі.

121. Справами дитини в основному займається мій чоловік.

122. Зробивши уроки, мій син (моя донька) займається тим, що йому (їй) подобається.

123. Коли я бачу чи уявляю сина з дівчиною (дочку з хлопцем), у мене псується настрій.

124. Моя дитина часто хворіє.

125. Сім'я не полегшує, а ускладнює моє життя.

Ви, звичайно, помітили, що даний тест складено переважно для жінок. Чоловікам, які захочуть перевірити себе, доведеться перефразувати деякі твердження.

За підсумками тесту розраховуються 20 показників, важливих для розуміння особливостей стосунків у родині. Враховуються знаки «+», поставлені до таких тверджень:

1-й показник – 1,21,41,61 81,101,107,113,119,125.

2-й показники – 2,22,42,62,82,102, 108, 114,120,126.

3-й показник – 3,23,43,63,83, 103, 109,115, 121,127.

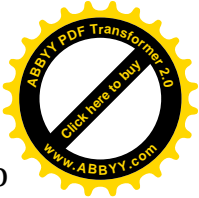
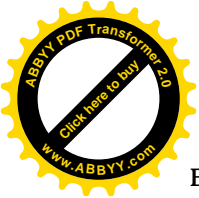
- 5-й показник – 5,25,45, 65, 85.
- 6-й показник – 6, 26,46,66, 86.
- 7-й показник – 7, 27,47, 67, 87.
- 8-й показник – 8,28,48, 68, 88.
- 9-й показник – 9,29,49, 69, 89.
- 10-й показник – - 10, 30, 50,70 90.
- 11-й показник – 11, 31, 51, 71, 91.
- 12-й показник – 12,32,52,72,92,104,110,116,122,128.
- 13-й показник – 13, 33, 53, 73, 93.
- 14-й показник – 14,34, 54, 74, 94.
- 15-й показник – 15,35,55,75,95,105,11 ІД 17,123,129.
- 16-й показник – 16,36,56,76,96,106,112,118,124,130.
- 17-й показник – 17,37, 57,77,97.
- 18-й показник – 18,38,58,78,98..
- 19-й показник – 19,39, 59,79,99.
- 20-й показник – 20,40,60,80,100.

Перша пара показників (1 і 2) – це полярні значення рівнів сформованості батьківського (материнського) почуття.

Незважаючи на стереотип про первісну силу почуття батьків, його фактична величина може коливатися між двома полюсами: від максимально позитивного до байдужості.

1. Гіпертрофія материнського почуття. Дитина для вас – головне. Вона заповнює все ваше життя, усі ваші почуття, думки, плани, концентрує на собі всю вашу енергію. Якщо у вас забрати цю турботу про дитину або передати її іншій людині (про що ви сьогодні й не припускаєте), життя втратить для вас сенс. Але попереду – неминуче послаблення зв'язків між вами і дорослою дитиною; її цілком природне віддалення і відособлення стануть для вас трагедією. При помірних значеннях показника (до 8 позитивних відповідей) ви ще поєднуєте гарячу любов до дитини зі здоровим глуздом. При значеннях критичних (8 і більше) ви, можна сказати, утрачаєте голову від любові до дитини, повністю зрікаєтеся себе, приносите себе в жертву маленькому кумирові й можете зіпсувати її характер, спотворити подальше життя, виховуючи примхливе, інфантильне створіння.

2. Гіпотрофія материнської відповідальності. Це друга крайність (критична при 7 і більше позитивних відповідях). Недосвідчену, невмілу дитину фактично кинуто напризволяще і

відкрито для всіх зовнішніх (зокрема негативних) впливів. Ви занадто рано звалюєте на дитину повну відповідальність за її долю. Як наслідок, поруч із вами може виявитися людина, яка ігноруватиме всі ваші спроби вплинути на неї, виправити становище.

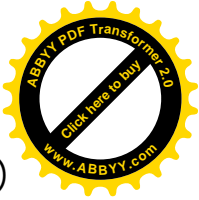
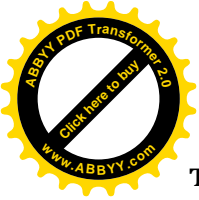
3. Поступливість. Ви намагаєтеся не просто виконати кожне бажання дитини, а й перевершити її сподівання своєю щедрістю. У своєму прагненні зробити їй приємне ви не зупиняєтеся ні перед чим, забуваю про свої потреби. Не перейдіть критичну межу (б знаків « + »), після якої ваші ентузіазм і безкорисливість приведуть до невимовного дитячого егоїзму.

4. Непоступливість. Ви уникаєте або обмежуєте контакти з дитиною, спілкування з якою створює для вас ситуації підвищеної напруженості, емоційного дискомфорту. Вам би хотілось, щоб дитина росла, виховувалась «сама собою», щоб її проблеми вирішувалися без вашої участі. Виможете дійти до відчуження (4-5 відповідей), коли зі своєю дитиною ви

5. Гра у життя сім'ї через трудову діяльність, ви вважаєте, що виховання дитини полягає у залученні її до праці. Дитина має постійні обов'язки, за виконання яких вона повністю відповідає. Ви впевнені у здатності дитини виконувати відповідальні доручення. Але, якщо відповідей 4 і більше, то вам слід замислитись, чи ви не перевантажуєте дитину, чи даєте їй посильні завдання. Перевірте, чи залишаються у вашої дитини час і сили для дитинства. Адже навряд чи вам хочеться сформувати «маленького дідуса», позбавленого друзів і дитячих радощів. Згадайте, які важливі психологічні якості закладаються під час гри, спілкування з ровесниками, й уважно проаналізуйте, чи не витіснила праця з життя дитини все інше.

6. Відсторонення дитини від сімейних проблем, ізолювання її від щоденних клопотів батьків. Дитина зростає байдужою до сімейних справ і клопотів, і ви не можете на неї покластися, щось доручити. Ступінь відчуженості дитини від сім'ї високий при 4–5 відповідях.

7. Закритість від дитини, встановлення між нею і батьками психологічної дистанції. Авторитет батьків вважається непорушним і незаперечним незалежно від їхніх чеснот і недоліків. Така позиція фактично знімає з батьків відповідальність за власну поведінку: вони перекладають її на саму дитину. Якщо ви набрали 4-5 балів, то потрібно замислитися, чи не перетворюєтеся ви на домашнього

тирана, чи не намагаєтеся сховатися за батьківським (материнським) авторитетом від необхідності контролювати свою поведінку, давати їй об'єктивну оцінку.

8. Самостійність дитини, надання їй права самій вирішувати свої проблеми. Та чи не втрачаєте ви роль значущого дорослого для дитини? Якщо ви набрали 3-5 балів, проаналізуйте, що переважає у поведінці вашої дитини – самостійність чи небажання зважати на вас, нехтування вашими оцінками. Встановивши, що переважає друге, не вдавайтеся до звинувачень і докорів. Спробуйте поволі, тактовно і чуйно увійти в коло дитячих інтересів, відновити свій авторитет.

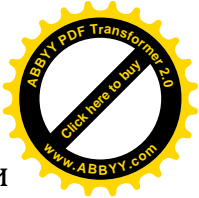
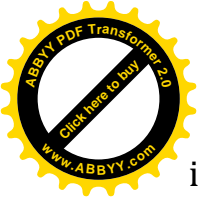
9–10. Різні орієнтації у вихованні. Перша орієнтація – вважати тиск на дитину головним методом виховання. Ви прагнете регламентувати всі вчинки дитини, заступити її життєвий досвід своїм. Якщо набрали 4–5 відповідей за дев'ятим показником, подумайте: звідки у вас ця жорстокість до власної дитини? Може, від життєвих стереотипів, коли ви, придушуючи в собі жалість, керуючись чужою думкою, удаєтеся до постійних покарань дитини? А може, караючи дитину, ви прагнете самоствердитися за рахунок неї, слабкої і беззахисної, бо не в змозі зробити це у більш гідний спосіб?

Друга орієнтація – повністю відмовитися від тиску як методу виховання. Але, набравши 4-5 відповідей, замисліться: а чи не потураєте ви дитині, чи не зумисне уникаєте конфліктів, боячись відштовхнути її від себе? Уседозволеність рідко дає позитивні результати, а відсутність суворості, принциповості, послідовності у вихованні може привести до того, що дитина ігноруватиме ваші поради, вказівки та справедливі вимоги.

11. Непослідовність, сталість. Найнерозумніший стиль виховання, який руйнує психіку дитини, – це несталість, непослідовність поведінки батьків, перехід від однієї крайності до іншої. За таких умов дитина втрачає стійкі орієнтири поведінки і чи то невротизується, живе відповідей.

12. Батьківські ревності. Поява дитини порушує стосунки, що склалися в сім'ї. Часто дитина стає не лише центром сімейного життя, а й «яблуком розбрату».

У родині починається боротьба за дитячу любов. Інші члени сім'ї сприймаються як конкуренти. Бажання стати і залишитися для дитини «центром усесвіту» – егоїстичне, воно не лише відчужує вас від

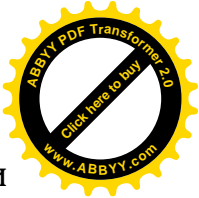
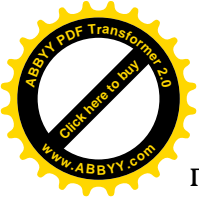

інших членів сім'ї, а й робить дитину нещасною. Якщо ви набрали критичні бали (4–5), то скажіть собі відверто: чи не мучите ви свою дитину, вимагаючи любові у відповідь,] чи не здається вам, що вона збайдужіла до вас. Чи не дорікаєте їй за те, що вона приділяє увагу іншим членам сім'ї, а не тільки вам?

13. Продовження «дитячої» форми стосунків. Повна залежність дитини від дорослої людини викликає в останньої почуття власної значущості. Тому деякі батьки прикро почуваються, коли дитина підрастає і починає звільнятися від своєї повної залежності від батьків. Вони опиняються перед потребою шукати нові форми самоствердження. Прагнення повернути стосунки із підлітком на попередній рівень односторонньої залежності (сильне при 45 відповідях) свідчить про нездатність змінитися самому, шукати й встановлювати новий рівень стосунків, доводити свою значущість не прямих формах впливу, а в емоційних контактах, у духовній спорідненості, взаємоповазі.

14. Провина. Жертовна позиція у стосунках із дитиною може привести до того, що ви починаєте відчувати провину за те, що не можете забезпечити максимальну відповідність створеному вами ідеалу взаємин батьків із дітьми. При цьому ви з власної волі опиняєтесь у дуже не вигідному становищі, тому що берете на себе обов'язок створювати винятково комфортні умови дію дитини, знімаєте з неї всяку відповідальність за ситуацію, а отже, заохочуєте її ті форми її поведінки, яких слід позбутися. Критичне значення балів (4–5) свідчить про те, що ви постійно відчуваєте дискомфорт у стосунках із дитиною і свою провину в тому, що вони складаються далеко не ідеально.

15. Батьківська (материнська) іпохондрія, зниження фонового рівня стосунків за рахунок об'єктивних причин. Вашу «планку» батьківських вимог щодо дитини опущено дуже низько, і ви це виправдовуєте її слабким здоров'ям або винятковістю. Природна занепокоєність матері (батька) станом здоров'я дитини стає (7 і більше відповідей) постійним тлом стосунків, і дитина також живе у постійному стресі). Ви блокуєте активність, дитини, підриваючи цим її життєстійкість, здатність долати недоліки й труднощі в майбутньому. Звичка жити напівсидячи, берегти себе завдасть шкоди вашій дитині в її дорослому житті. Ви ж не хочете сформувати з неї скигля та іпохондрика? Можливо, варто трохи зменшити обережність, перестати

постійно побиватися з приводу слабкого здоров'я дитини і спробувати його зміцнити? Це принесе дитині більше користі й радості.

16. Нерозвиненість батьківського (материнського) почуття. Критичне значення – 7–10 відповідей. Батьки жалкують, що не повністю реалізували себе, свої можливості в інших царинах життя і діяльності. Дитина може допомогти батькам позбутися цього незадоволення собою, щоб їм не довелося визнавати свою неспроможність (здібності жалю до себе, замість дорікати дитині, яка, по суті, не винна, що ви її народили на світ, чи не простіше спробувати сьогодні відновити втрачені перспективи, і не мучити дитину постійними вимогами віддачі й вдячності, а знайти підтвердження своїй значущості в інших сферах самореалізації?

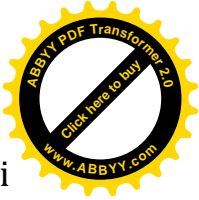
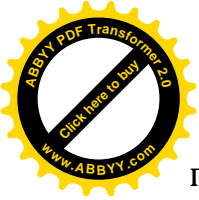
17. Доведення необхідності постійного контролю. Якщо виховання не дало позитивних наслідків (дитина не стала тим ідеалом, про який мріяли батьки), то дитину оголошують розпещеною. Тепер тиск батьків, обмеження дитини, диктаторство у ставленні до неї можна виправдати: адже ця дитина не здатна відповідати за свої вчинки. І вже не треба шукати підходи, розширювати арсенал засобів впливу, обирати тактику і стратегію виховання. Якщо ви набрали високі бали (4–5), то це означає, що ви повністю ігноруйте всі позитивні якості дитини, не визнаєте можливості її зміну майбутньому, підриваєте її віру в себе.

18. Конфліктність у родині. Один член сім'ї звинувачує іншого (інших) у неправильному, неефективному вихованні дитини. Це один із прийомів психологічного захисту. Відбувається, як і в попередній ситуації, переадресування провини, відповідальності на інший об'єкт – уже не на саму дитину, а на чоловіка (дружину) чи на бабусю.

19-20. Соціальні стереотипи визначають ставлення до виховання та його організацію.

Показник 19. Дружина повністю заперечує роль чоловіка у вихованні.

Показник 20. Чоловік не визнає, що дружина може правильно виховувати. Аналізуючи дані показників, слід враховувати стать анкетованого. Так, якщо жінка виділяє нездатність чоловіків до виховання, то це полегшує їй боротьбу за лідерство у сімейному вихованні, конкуренцію і віддалення батька від дитини. Якщо ж вона вважає жінок недостатньо впливовими у вихованні, то це може свідчити

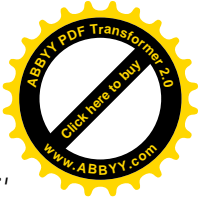
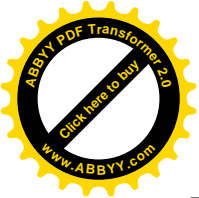
про небажання звалювати на себе додаткове навантаження і відповідальність за поточні та перспективні стосунки з дитиною. Аналогічно розцінюються і відповіді чоловіків. В обох випадках (і для жінок, і для чоловіків) високі значення (4–5 відповідей) свідчать про конфліктні стосунки у сім'ї. Наприклад, якщо чоловік вважає, що жінка не здатна виховувати дитину, а жінка так само думає про чоловіка, то це свідчить про посилення боротьби за вплив у сім'ї. Якщо ж і він, і вона знімають із себе відповідальність, то дитині приділяється мало уваги.

Нелегка робота, яку ви виконали, відповідаючи на питання тестів, сподіваємось, допоможе вам пізнати себе, зрозуміти особливості стосунків у родині й не завершиться простою фіксацією позитивних чи негативних якостей. Самопізнання – це лише перший крок до самовдосконалення.

Не засмучуйтесь, якщо тестування дало вам неприємні для вас характеристики, а подумайте про перспективи розвитку.

Список літератури до розділу

1. Гуманистические воспитательные системы вчера и сегодня / Под ред. Н. Л. Селивановой. – М. : Педагогическое общество России, 1998.-336с.
2. Дем 'янюк Т.Д. Зміст та методика народознавчої роботи в сучасній школі. – К.: ІСДО, 1996. – 108с.
3. Караковский В.А. Стань человеком. – М., НМО «Творческая педагогика», 1993. – 80с.
4. Кон И.С Психология ранней юности. – М.: Просвещение, 1989. – 25 с.
5. Красномовец Л.В., Юва В.Ю. Педагогічні основи організації сімейно-родинного виховання. Порадник батькам і педагогам / За заг. Ред. В.І. Войтенка. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2000. – 176с.
6. Кулаковська О., Кравченко Т., Хромова О. Організація роботи з батьками в сучасному закладі освіти. Методичні рекомендації / Виховна діяльність у навчальних закладах України.// Шкільний світ. – 2003. – №25-28.
7. Кульневич С. В., Лакоценина Т. П. Воспитательная работа в средней школе. – Ростов – на -Дону: Творческий центр «Учитель» 2000.- 288 с.
8. Лушин П.В. О психологии человека в переходный период: (Как выжить, когда все рушится?). – Кировоград: КОД, 1999.- 205с.
9. Мудрик А.В. Время поисков и решений, или старшеклассники о них самих. – М.: Просвещение, 1990. – 191 с.
10. Основні напрями діяльності класного керівника: Зб. Нормативних документів та методичних рекомендацій з питань організації виховної роботи // Упор. Кириленко С.В., Кривонос С.О. – К.: УСДО, 1995. -198 с.
11. Педагогічне управління професійним самовизначенням учнівської молоді (Метод. посіб.) / В.М.Мадзігон, І.Д.Бех, М.П.Тименко та ін.: За ред. М.П.Тименка. – К., 2001. – 152 с.
12. Педагогічний експрес: (Метод. рекомендації по впровадженню концепції громадянського виховання в навчально-виховний процес) / Уклад.: Р. П. Вдовиченко, А. І. Деркач, Л. М. Майборода та ін. – Миколаїв, 2000. – 86 с.

13. Педагогічні задачі і завдання для батьків. /За ред. В.Г.Костового. – К., Радянська школа, 1989. – 189с.
14. Планирование воспитательной работы в классе /Под ред. Е. Н. Степанова – М, 2000. – 153 с.
15. Про класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти. Положення // Інф. зб. МОНУ. – 2000. – №22. -с.37
16. Про освіту: Закон України // Нормативно-правове забезпечення освіти. – Х.: Основа», 2004. – Ч. 1. – С. 25-58.
17. Робоча книга вихователя. Вип. //Укл. О.І.Тимчишин, В.І.Уруський. – Тернопіль: ТОІППО, 2000. – 300с.
18. Родинна педагогіка: навчально-метод. посібник / А. А. Марушкевич, В.Г. Постовий, Т.Ф. Алексєнко та ін. – К.: Видавець ПАРАПАН, 2002. – 216с.
19. Рожков М. В., Байбородова Л. В. Организация воспитательного процесса в школе. -М.: Владос, 2000.- 256 с.
20. Ситник Г. Технологія превентивного виховання школярів. – Рівне: Рівненський інститут підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, 1999. -152 с.
21. Сорока Г. І. Черновол-Ткаченко Р.І. Виховна система класу: Навч.посібник, -Х.: Світ дитинства, 1999. – 184с.
22. Сорока Г.І. Організація виховної роботи: Планування, аналіз, методичне забезпечення. – Х.: Основа, 2005. – 128 с.
23. Сорока Г.І. Планування та аналіз виховної роботи школи. – Х.: Основа, 2003. – 63 с.
24. Технології виховної діяльності класних керівників 9-11 класів. Навчально-методичний посібник /Л.Кацинська, Г.Ситник. – Рівне, 2000.- 79 с.
25. Уніят С., Комінко С. Вибір професії або задача з багатьма невідомими. – Тернопіль, 1997. – 74 с.
26. Усатенко Т.П. Українська національна школа: минуле і майбутнє. – К.: Наукова думка, 2003. – 160 с.
27. Хромова О.Л., Кравченко Т.В. Виховуємо батьків: Методичні рекомендації для роботи з батьками учнів. – К.: Пед. думка, 1998.- 243 с.
28. Хуснутдінова Т.Л., Назаренко Н.В. Виховання громадянина. Збірник №1: методичний посібник. – Х.: Скорпіон, 2000. – 48с.
29. Цибух Л.Н. Диагностика и коррекция мышления у развивающейся личности / Л.Н.Цибух, А.Я. Чебыкин. – О.: ЮНЦ АПН Украины, 2002. – 172 с.
30. Шкільні свята від вересня до травня/ Досяк І.М. – Х.: Основа, 2005.- 243 с.
31. Шкільні свята та розваги. У 3-х ч. /Упор. О.І.Тимчишин. – Тернопіль: СМП «Астон», 1998-1999.
32. Шуркова Н.Е. Классное руководство: теория, методика, технология. – М. : Педагогическое общество России, 2000. – 256с.
33. Шуркова Н.Е. Практикум по педагогической технологии. – М. : Педагогическое общество России, 1998. – 250 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Орієнтовна схема самоаналізу виховного заходу

1. Клас, назва виховного заходу, дата, місце його проведення.
2. Педагогічне обґрунтування виховного заходу. Доцільність його проведення. Участь у виборі форми проведення заходу.
3. Місце даного виховного заходу в системі навчально-виховної роботи класу. Зв'язок змісту заходу з навчальним матеріалом, з іншою діяльністю виховного характеру.
4. Мета заходу: наскільки вона досягнута.
5. Завдання заходу: в якій мірі вони виконані.
6. Обґрунтування логічності структурної побудови заходу.
7. Характеристика діяльності учасників заходу: рівень їх активної діяльності при складанні плану, підготовці і проведенні заходу.
8. Оцінка результативності заходу. Його пізнавальна і виховна цінність.
9. Оцінка психологічного стану учнів під час підготовки і проведення заходу.
10. Позитивні сторони та недоліки, виявлені в процесі підготовки і проведення заходу.
11. Висновки.

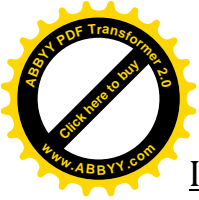
Додаток Б

Схема аналізу виховного заходу

Варіант 1

I. Загальні відомості.

- 1) Назва заходу.
- 2) Дата і місце його проведення. Хто проводить.
- 3) Склад групи учнів.
- 4) Вид діяльності: епізодичний захід, плановий, терміновий, система заходів тощо.
- 5) Мета заходу: на вирішення яких завдань класного колективу і формування яких якостей учнів розрахований даний захід.
- 6) Психолого-педагогічне обґрунтування вибору виду і змісту діяльності:
 - а. відповідність заняття загальним виховним завданням;
 - б. рівень розвитку класного колективу;
 - в. вікові особливості учнів.

II. Аналіз підготовки заходу.

1. Хто був ініціатором даного заходу і як він готувався. У чому і яким чином проявилась активність, самостійність і ініціативність учнів.
2. Методика підготовки заходу: планування, розробка, участь дітей.
3. Чи зміг учитель у підготовчий період викликати розуміння необхідності і значущості діяльності, що передбачається.

III. Хід заходу

1. Наскільки доказово, чітко, емоційно були розкриті перед учнями цілі і завдання діяльності, що передбачається.
2. Наскільки змістовно, цікаво і організовано проходила робота.
3. Які знання набули учні у ході заходу, які соціальні установки формувалися в учнів, до якої суспільно-корисної діяльності спонукало їх це заняття.
4. Які висновки зробили учні під час роботи і по її завершенні. Яких результатів досягли.
5. Як відбився проведений захід на формуванні громадської думки колективу і окремих учнів, на їх взаємостосунках. Які можуть бути наслідки для розвитку колективу, для формування його громадянської спрямованості.
6. Яким є його вплив на окремих учнів: емоційно-естетичний відгук на прекрасне у мистецтві; етика праці, художня діяльність; естетика поведінки.
7. Роль і місце старших (класного керівника, психолога, запрошених) на даному занятті.
8. Методика роботи, характер відносин, їх відповідність виховним завданням, віковим та індивідуальним особливостям, рівню розвитку колективу.

IV. Аналіз діяльності вихователя.

1. Які риси характеру вихователя сприяли проведенню виховної роботи з учнями, які, навпаки, заважали.
2. Які педагогічні здібності виявились під час проведення виховної роботи з учнями.
3. Чи виявився педагогічний такт вихователя і в чому саме. Випадки нетактовності вихователя.
4. Чи сприяв або заважав психічний стан вихователя проведенню виховної роботи і чому.

Варіант 2

1. Загальні відомості про виховний захід. Обґрунтування мети, форми проведення. Врахування особливостей позакласної роботи вчителя-предметника, класного керівника, традицій школи у плануванні заходу. Чим викликана необхідність проведення даного заходу і чи відповідає його мета віковим та індивідуальним особливостям учнів.

2. Підготовчий етап:

- зміст роботи;
- врахування інтересів школярів, яка мотивація була виявлена в учнівському колективі на цьому етапі;
- які завдання розв'язувались;
- особливості підготовки.

3. План заходу (основні етапи).

4. Змістовність і повнота плану, ступінь підготовки студента до проведення заходу.

5. Психолого-педагогічний аналіз кожного етапу (ефективність обраних методів, прийомів, засобів; відповідність їх поставленій меті; аналіз ускладнень, що виникли. Психологічна атмосфера аудиторії, ступінь участі кожного учня та колективу у проведенні заходу. Поведінка учнів, їх вихованість, активність.

6. Скільки учнів і яку участь брали у підготовці і проведенні заходу. Характер участі – ініціатори чи виконавці. Роль активу учнів класу.

7. Ефективність заходу. Його пізнавальна і виховна цінність. Вплив на формування почуттів, переконань, вмінь і навичок. Чи сприяв виховний захід згуртуванню учнівського колективу, виробленню чи зміцненню громадської думки. Як він впливав на окремих учнів. До яких видів діяльності він прилучив учнів. Поведінка учнів, їх ставлення до даного заходу.

8. Загальна оцінка заходу. Чи досягнута мета, причини успіхів та невдач.

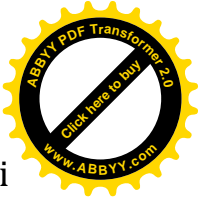
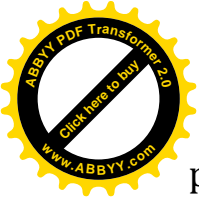
Додаток В

Схеми аналізу уроку

Схема В. 1. Комплексний аналіз уроку

Комплексний аналіз уроку проводиться за такими напрямками:

1-й напрям – аналіз виконуваних вчителем завдань: як враховуються і відбиваються принципи навчання у змісті й методиці

роботи вчителя, наскільки повно досягнуте дидактичні і виховні завдання уроку; в якій мірі активізувалася пізнавальна діяльність школярів на різних етапах уроку, що стимулювало відповідальне ставлення учнів до навчальної праці; наскільки об'єктивно оцінювались знання, вміння, навички, як здійснювався зв'язок теорії з практикою, наскільки вдало сполучалися зміст і методи навчання, технічні засоби; що робилося для урахування вікових та індивідуальних особливостей, можливостей і здібностей школярів.

2-й напрям – аналіз виховного впливу уроку: що на уроці служило ідейно-моральному, естетичному, розумовому, фізичному розвитку, трудовому вихованню і профорієнтації; як знання допомогли осмислити й оцінити явища соціальної дійсності, події в житті країни, держави, краю, міста, села, школи, класу; якими є виховні стосунки між учнями; наскільки сприяла організація навчальної роботи формуванню особистісних якостей тощо.

3-й напрям – аналіз педагогічних можливостей і особливостей учителя: які особистісні якості вчителя виявлялися на різних етапах уроку (педагогічна етика і культура, зовнішній вигляд, естетика одягу вчителя, культура мовлення, манера триматися, авторитетність, вміння бачити клас, активізувати й мотивувати працю дітей, визначати типові помилки в їхній роботі і усувати їх, оцінювати результати своєї праці і підсумки навчання школярів, вносити корективи).

4-й напрям – аналіз діяльності учнів на уроці: врахування вчителем вихованості і навченості дітей, результатів попередніх занять, працездатність учнів на уроці, вміння мислити, працювати самостійно, надавати допомогу товаришу, допитливість, стійкість інтересів, розвиток мовлення, вміння застосовувати теорію на практиці та ін.

Схема В. 2. Психолого-педагогічний аналіз уроку

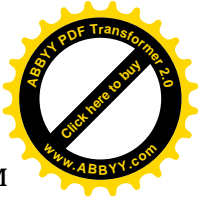
I. Тема, мета і задачі уроку.

Структура уроку і його психологічна доцільність.

II. Психологічна оцінка змісту уроку.

1. Якою є якість навчального матеріалу (описовий чи пояснювальний, ступінь наочності, конкретності, абстракції і узагальненості)?

2. Активізація яких сторін пізнавальної діяльності учнів вимагає сприйняття цих знань (образної чи словесно-логічної пам'яті, абстрактного мислення, уяви)? Які емоції він може викликати?

3. Чи відповідає даний матеріал віковим особливостям пізнавальної діяльності учнів, їх життєвому досвіду і рівню знань?

4. Як учитель досягає того, що складна навчальна інформація стає доступною для сприйняття школярами даного віку, зрозумілою і цікавою (якість і простота викладання, наявність яскравих прикладів, аналогій, порівнянь, використання наочних засобів, зв'язок з життям)?

5. У чому полягає виховний вплив матеріалу, що вивчається (моральний, естетичний і т.д.)? Чи оптимально вчитель реалізує його виховні можливості?

III. Визначення якості пізнавальної діяльності учнів на уроці і управління нею:

1. Організація уваги.

Шляхи організації уваги на всіх етапах заняття (прохання до учнів бути уважним, підкреслення важливості роботи, що проводиться, постановка конкретної задачі, використання принципу наочності і звернення до мимовільної уваги і т.д.).

Види уваги, що мають місце на уроці, і форма їх виявлення в окремих школярів. засоби переключення уваги учнів з однієї роботи на іншу.

В яких складних видах діяльності, запропонованих учителем, вимагався розподіл уваги учнів і як вони з цим справилися?

2. Організація сприйняття і його характер.

Що є об'єктом сприйняття учнів (мова вчителя, текст підручника, різноманітні наочні засоби)?

Якість матеріалу сприймання. Використання наочних засобів, їх функція на уроці. Осмислення сприймання навчальної інформації.

3. Активізація пам'яті та її розвиток.

Звертання вчителя до пам'яті школярів. З якою метою воно проводилося на різних етапах заняття? До яких видів пам'яті звертався вчитель на уроці (наочно-образна, словесно-логічна, емоційна, мимовільна, довільна, механічна, логічна)? Які прийоми кращого запам'ятовування даних знань використав учитель (постановка мети запам'ятати, логічна обробка матеріалу, встановлення різного роду асоціацій, включення в діяльність, повторення, емоційне навантаження і т. ін.)? Як проявились в окремих учнів на уроці процеси пам'яті (запам'ятовування, впізнання, відтворення, забування)?

4. Активізація розумової діяльності.

Як учитель формував наукові поняття в учнів? Як при цьому використовував наочні засоби?

Які зв'язки між поняттями він установлював і які судження формував? Яким шляхом (індуктивним чи дедуктивним) вів учнів до тих чи інших понять і суджень?

Чи викликав учитель у школярів потребу засвоїти дані поняття (розкрив їх теоретичне значення, показав практичне застосування, пов'язав з життям і т.д.)?

Які засвоєння понять виявлені вчителями на уроці і помилки при визначенні понять?

Як вчитель активізує самостійне творче мислення школярів? Чи відрізнявся урок проблемною побудовою? Якими шляхами створювалися проблемні ситуації? Чи були активними учні у пошуках відповіді?

Які конкретні розумові дії самостійно виконували школярі для того, щоб знайти розв'язання проблеми (проаналізувати один приклад)? На якому рівні клас підготовлений до проблемного навчання (загальний рівень розвитку: наявність необхідних знань і вмінь, кількість школярів, які активно проявили себе у пошуках відповіді на запитання)?

Чи навчив учитель дітей прийомам раціонального мислення, чи давав приклади алгоритмічного типу і як він їх застосовував?

Наскільки струнко, логічно, послідовно був побудований урок в цілому? Якою була логіка суджень і їх помилки?

5. Чи активізувалися на уроці пам'ять, репродуктивна і творча уява школярів?

6. Як враховував учитель індивідуальні характеристики учнів?

IV. Організація вчителем зворотнього зв'язку.

1. На яких етапах уроку (під час опитування, при викладі нового матеріалу, при закріпленні) учитель звертався до школярів і з якою метою?

2. Які рівні засвоєння знань учнями можна виявити на уроці?

3. Чи мав зворотній зв'язок не тільки контролюючий, але й навчальний характер? У чому це проявилось?

4. Як ставилися учні до одержаних оцінок на уроці?

5. Чи впливав характер відповідей школярів на подальші дії та слова вчителя, тобто, як він перебудовував свою діяльність у залежності від зворотньої інформації?

V. Виховний вплив особи учителя і його діяльності на уроці.

1. Виховний вплив учителя: його зовнішності, мови, манер, характеру спілкування з учнями. Ставлення дітей до нього. Емоційний клімат уроку.

2. Вимоги вчителя та їх значення для формування цінних вольових і моральних якостей учнів (до відповіді, поведінки, мови, дисципліни і т. д.). Ставлення дітей до цих вимог.

3. Виховне значення методів і прийомів навчання, які використовувалися на уроці.

4. Як учитель формував навички навчальної роботи (як слухати пояснення, робити нотатки, моделювати умови задач, працювати з підручником, знаходити способи розв'язання, контролювати себе тощо), як він учив дітей навчатися?

МІ. Результати уроку.

Чи досягнута мета уроку? За якими психологічними показниками можна судити про це (рівень засвоєння, увага, інтерес, виявлення емоцій)? Що дав урок для загального розвитку учнів?

Схема В. 3. Аналіз та обговорення уроку

Тема уроку: (клас, предмет, учитель).

Мета уроку. Відповідність типу уроку його меті. Ступінь досягнення поставленої мети та реалізації завдань уроку.

2. Організаційна сторона уроку:

а) тип, структура, етапи уроку (актуалізація, мотивація, сприймання, осмислення, узагальнення навчального матеріалу, домашнє завдання, перевірка і т. ін.);

б) розподіл часу на кожний структурний елемент уроку, раціональне його використання;

в) логічна послідовність і єдність уроку;

г) чіткість побудови уроку;

д) активний, розвиваючий характер уроку, дисципліна розумової праці, залучення учнів до активної пізнавальної діяльності на уроці.

3. Дидактична характеристика уроку:

а) відповідність мети уроку його змісту і структурі;

б) реалізація дидактичних принципів науковості, наочності, доступності, систематичності й послідовності, емоційності навчання, принципу зв'язку навчання з життям;

в) аналіз змісту навчального матеріалу (за обсягом, трудністю, доступністю, науковістю, значенням фактичного матеріалу, відповідністю програмним вимогам);

г) використання виховних можливостей уроку;

д) аналіз методів і прийомів навчання (які методи застосовувались, чи відповідали вони змісту матеріалу, завданням уроку, наскільки активізували пізнавальну самостійність учнів, розвивали їх мислення, творчі здібності; які методи стимулювання діяльності, перевірки й оцінки знань учнів застосовувались);

є) ґрунтовність і точність висвітлення навчального матеріалу;

ж) оптимальність поєднання фронтальної, групової та індивідуальної навчальної діяльності учнів;

з) реалізація індивідуального підходу до учнів.

4. Наочно-технічна база уроку:

а) види;

б) достатність;

в) ефективність використання.

5. Етико-емоційний бік уроку:

а) характер комунікативної діяльності студента-практиканта (доброзичлива вимогливість, педагогічний такт у спілкуванні, об'єктивна оцінка дій і вчинків учнів, уміння знаходити вихід із складних педагогічних ситуацій тощо);

б) емоційне піднесення, характер вимог;

в) вміння долати психологічні бар'єри, уникати конфліктних ситуацій;

г) культура запису на дошці, грамотність у використанні технічних засобів навчання;

д) створення ситуацій емоційних переживань;

є) своєчасність й характер реагування на помилки учнів.

6. Прояви особистості студента-практиканта:

а) самовладання і впевненість;

б) контакт із класом;

в) виваженість рішень і суджень;

г) реакція на неправильну поведінку учнів;

д) зовнішній вигляд студента-практиканта;

є) культура мовлення.

7. Висновки.

У висновках зазначається, наскільки студент-практикант досягнув мети уроку; додається оцінка уроку; висловлюються пропозиції і побажання.

Схем В. 4. Табличний варіант аналізу відвіданого уроку

Тип навчального закладу						
п/п	Структура уроку	Час	Цільові, завдання та зміст навчального матеріалу	Наочність, ТЗН, роздавальний дидактичний матеріал	Методи навчання	Доцільність дій студента-практиканта та учнів на кожному етапі
	2		4	5	6	7

Тема і мета уроку переносяться з конспекту студента-практиканта в таблицю до початку заняття, щодо допоможе більш свідомому здійсненню аналізу уроку.

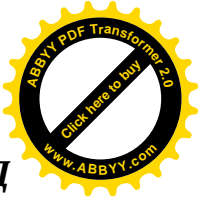
Подана схема дидактичного аналізу заповнюється послідовно під час уроку. У графі 2 фіксуються структурні етапи уроку. Напроти кожного етапу уроку в графі 3 записується час, який був використаний. У графі 4 фіксуються цільові завдання, які повідомляє вчитель учням. Під кожне цільове завдання «підводиться» зміст, що повідомляється учням, або запитання, план бесіди, розповіді чи самостійної роботи з книгою тощо. Тут також фіксуються наявність контрольних завдань, тестів, задач, результативність їх використання. В такий спосіб фіксуються результати спостережень за діяльністю вчителя й учнів на всіх етапах уроку. В графі 5 записується використана вчителем наочність: назви ТЗН, таблиць, схем, діаграм. До графі 6 заносяться назви застосованих методів навчання. У графі 7 роблять висновки про доцільність дій студента-практиканта й учнів на кожному етапі.

Методист _____

Підпис

Учитель _____

Підпис

Д. 1. Схема самоаналізу уроку (розгорнутий)

Клас, школа _____

Тема уроку _____

Тип уроку і його структура _____

1. Яке місце даного уроку у темі? Як цей урок пов'язаний з попереднім? Як цей урок працює на наступні уроки?

2. Які особливості учнів були враховані вчителем при плануванні уроку (загальний розвиток учнів; ставлення учнів до вчителя та навчального предмета, який він викладає; мотиви навчання; кількість сильних та відстаючих учнів; стан дисципліни у класі та ін.)?

3. Чи вдалося вчителю реалізувати освітню, виховну та розвивальну цілі уроку, обґрунтувати показники ефективності уроку:

- а) глибокі усвідомлені знання;
- б) ефективне оперування знаннями, вміннями, навичками;
- в) розв'язання проблем, вихід із нестандартних навчальних ситуацій;
- г) ефективна самостійна робота;
- д) вміння виділяти суттєві ознаки провідних понять, конкретизувати їх, робити висновки;
- е) готовність учнів виконувати домашні завдання, самостійні та контрольні роботи?

4. Відбір змісту, форм і методів навчання у відповідності до мети уроку. Виділити головний етап уроку і дати його аналіз: наскільки чітко і конкретно були поставлені перед учнями основні задачі етапу; чи був викликаний інтерес до нової теми; чи забезпечувалася науковість, систематичність. Доступність викладу, його логічність; як концентрувалася увага учнів на суттєвому; чи вдалося поєднати словесні, практичні та наочні методи; наскільки чітко організована практична робота учнів (забезпечення необхідним обладнанням, дотримання техніки безпеки); чи допомагали дидактичні вправи та приклади засвоєнню головного?

5. Чи раціонально був розподілений час, відведений на всі етапи уроку? Чи логічним і плавним був перехід між етапами? Показати, як інші етапи працювали на головний; послідовність, завершеність, цілісність та взаємозв'язок етапів.

6. Чи задоволені ви технікою уроку: дисципліна та організованість учнів; темп ; ритм, систематична послідовність навчальних операцій, їх логічна завершеність.

7. Добирання дидактичного матеріалу (наочності, демонстраційного матеріалу, ТЗН) у відповідності до завдань уроку.

8. Як був організований контроль знань, умінь і навичок учнів? В яких формах здійснювався (усний, письмовий, індивідуальний, фронтальний, груповий; традиційна та рейтингова оцінка знань)? Чи правильно було визначено місце контролю серед інших етапів уроку? Чи були оптимальними витрати часу на опитування; чи була чітко поставлена основна мета опитування (підхід до нової теми, поточний контроль, перевірка умінь і т. ін.); якою була активність учнів; чи мав контроль навчальний характер; наскільки об'єктивно і аргументовано були виставлені оцінки?

9. Психологічна атмосфера на уроці та спілкування учнів і вчителя. Наскільки учні можуть і хочуть навчатися, а вчитель – може і хоче навчати; визначити стиль спілкування (інструктивний, інформативний, співтворчий, співпраці, диктату, шанування та поваги); чи здатні ви були передбачити конфліктні ситуації, своєчасно усунути негативні фактори навчання.

10. Як було організовано повідомлення домашнього завдання? Чи вчасно ви це зробили; чи оптимальні його обсяг та складність; чи запропонували учням у загальних рисах ознайомитися з ним; чи попереджено про можливі складності; чи мали місце диференційовані домашні завдання; чи мають домашні завдання самостійний творчий характер?

11. Чи задоволені ви власною поведінкою під час уроку (уміння володіти класом, підвищувати активність і інтерес. Підтримання дисципліни, дотримання стилю, тону , педагогічного такту. Спостережливість, кмітливість, почуття гумору; зовнішній вигляд; культура мовлення та жестів)?

12. Як ви оцінюєте результати уроку? Що в них вас задовольняє, над чим треба працювати, як подолати недоліки (ретельніше готуватися до уроку; краще вивчити особливості учнів класу; більше активізувати пізнавальний інтерес та діяльність учнів на уроці; попрацювати над педагогічною технікою, відвідувати уроки інших студентів, вчителів і т. ін.)

Д. 2. Самоаналіз уроку (стислий)

Клас, школа _____

Тема уроку _____

Тип уроку та його структура _____

1. Яке місце посідає даний урок у темі? Як цей урок пов'язаний з попереднім? Як цей урок працює на наступні уроки?

2. Які особливості учнів були враховані вчителем при плануванні уроку?

3. Чи вдалося вчителю реалізувати освітню, виховну та розвивальну цілі уроку, обґрунтувати показники ефективності уроку?

4. Відбір змісту, форм і методів навчання у відповідності до мети уроку, виділити головний етап уроку і дати його повний аналіз.

5. Чи раціонально був розподілений час, відведений на всі етапи уроку? Чи були логічними «містки» між етапами. Показати, як інші етапи працювали на головний етап.

6. Добирання дидактичних матеріалів (наочності, ТЗН, роздаткового матеріалу, демонструючих засобів) у відповідності із завданнями уроку.

7. Як був організований контроль знань, умінь та навичок учнів? В яких формах здійснювався?

8. Психологічна атмосфера на уроці та спілкування учнів і вчителя.

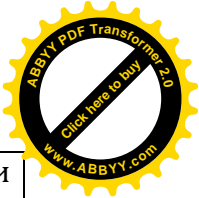
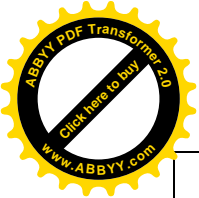
9. Як було організовано повідомлення домашнього завдання?

10. Як ви оцінюєте результати уроку? Що вас задовольняє, над чим треба працювати, як подолати недоліки?

Додаток Е

Загальні критерії оцінювання професійної компетентності студентів-практикантів

Рівні розвитку компетентностей	Оцінка	Критерії оцінювання
Низький (фрагментарний)	«2»	* уміє визначати виховну мету уроку чи виховного заходу, але не володіє практичними уміннями і навичками для здійснення виховної роботи
		* здійснює виховну роботу фрагментарно, з методичними помилками
		* здійснює виховну роботу фрагментарно
Елементарний (репродуктивний)	«3»	* здійснює виховну роботу за дорученням, використовуючи розробки класного керівника
		* проводить виховну роботу з елементами самостійності, за окремими напрямками

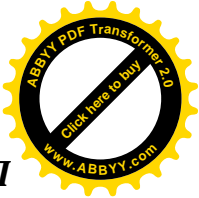
		* проводить виховну роботу з елементами самостійності, але згідно з ustalеними в школі традиціями
Достатній (частково-пошуковий)	«4»	* здійснює виховну роботу самостійно, в системі, використовує традиційні форми, методи і види
		* здійснює виховну роботу самостійно, в системі, використовує елементи сучасних виховних технологій
		* здійснює виховну роботу самостійно, в системі, використовує сучасні виховні технології, виявляючи прагнення до власних творчих пошуків
Високий (творчий)	«5»	* ґрунтовно і творчо володіє професійними вміннями і навичками, запроваджує нові досягнення теорії виховання;
		* виявляє власні наукові інтереси щодо вдосконалення системи виховної роботи
		* творчо застосовує професійні вміння і навички, досягнення педагогічної науки;
		* проводить власні дослідження з окремих проблем, напрямів і ланок системи виховної роботи школи
		* творчо застосовуючи професійні вміння і навички, здійснює експериментально – дослідницьку роботу з актуальних проблем виховання і перевиховання за власною науковою програмою, має позитивні результати

Наведена таблиця відображає загальні підходи до оцінювання професійної компетентності студентів-практикантів, яке відбувається за такими рівнями: низький (фрагментарний), елементарний (репродуктивний), достатній (частково пошуковий), високий (творчий).

Додаток К

Схема оформлення методичної розробки виховного заходу

1. Титульний аркуш, на якому визначена назва навчального закладу та його підпорядкування; тема заходу; форма виховної роботи; відомості про студента-практиканта, який підготував і провів захід; прізвище методиста кафедри педагогіки, термін проходження практики.
2. Мета заходу.
3. Завдання (освітні, виховні, розвивальні).
4. Обладнання.
5. Час і місце проведення.
6. Контингент учнів.
7. Етапи підготовки і проведення (підготовчий етап, етап психолого-емоційного настрою групи, змістовий етап, фінальний етап).
8. Список використаної літератури.
9. Самоаналіз проведеного заходу.

Додаток Л

Схема методичної розробки колективної творчої справи (КТС)

1. Титульний аркуш, на якому визначена назва навчального закладу та його підпорядкування; тема діяльності; форма діяльності; відомості про студента-практиканта, який підготував і провів захід; прізвище методиста кафедри педагогіки, термін проходження практики.
2. Мета і завдання.
3. Прийоми колективної творчої діяльності (робота у мікрогрупах, «мозкова атака», відбір ідей, банк ідей, захист ідей тощо).
4. Обладнання.
5. Час і місце підготовки і проведення.
6. Контингент учнів.
7. Стадії організації і проведення: попередня робота, колективне планування, колективна підготовка справи, проведення КТС та підведення підсумків підготовки, колективне підведення підсумків справи; найближча дія після КТС.
8. Самоаналіз колективної творчої справи.

Додаток М

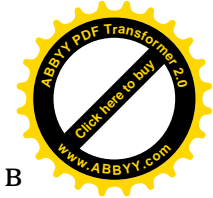
Схема аналізу КТС

I. Тема, клас, розташування учасників у просторі (місце проведення), оформлення (використання символів, атрибутів, виконання традиційних ритуалів).

II. Мета і стислий зміст (ціннісна спрямованість: несе радість і користь кому? чому?). Чи враховує мета справи перспективи особистісного розвитку учня: його інтелекту, емоційно-вольової сфери, моральних настанов, досвіду творчої діяльності, розвитку творчих здібностей? (наприклад, «поглибити уявлення про ...», «виховувати власну позицію щодо ...», «сприяти удосконаленню гуманних якостей...»). Чи органічно вписується у навчально-виховний процес, чи продовжує розпочату педагогами роботу під час уроків? Яке місце займає серед заходів, що заплановані класним керівником?

III. Актуальність заходу:

а) відповідність змісту інтересам, запитам, потребам молодших підлітків, що виникають у дитячому середовищі (хто був ініціатором проведення справи, чи мали учні право щодо вибору виду, форми організації справи);

б) забезпечення подальшого позитивного спілкування в дитячому колективі (чи буде справа спонукати до планування, прогнозування, мрій щодо подальшого вирішення завдань, більш доцільної організації справи);

в) спрямованість змісту на вирішення завдань, що поставлені перед класом, школою, оточуючим середовищем.

IV. Спадкоємність змісту справи щодо форми організації, оригінальність вирішення виховних завдань за допомогою змісту, форм проведення справи (чи має місце наявність зв'язку творчої справи з іншими заходами в системі роботи класного керівника та колективу учнів). До яких результатів (позитивних, нейтральних, негативних) приводить урахування (чи відмова) від цих зв'язків.

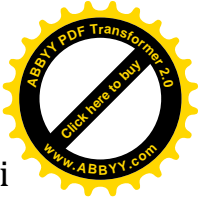
V. Співвідношення змісту справи з методами її проведення (чи оригінально вирішувались виховні завдання з приводу використаного змісту, форм, методів, що застосовувались). До яких висновків відносно наявності у класного керівника творчих професійних здібностей, потягу до новизни, використання інноваційних технологій виховання, оригінальності педагогічних рішень ви прийшли під час спостереження за його педагогічною діяльністю;

VI. Проведення основних етапів колективної творчої справи. Чи був захід організований із урахуванням основних етапів КТС? Яку педагогічну позицію організації діяльності на кожному з них демонстрував педагог, актив класу, учні?

VII. Рівень сформованості колективу. Який рівень сформованості колективу демонстрували учні? Які види діяльності найчастіше вони використовували? Чи був захід насичений інформацією, емоційними переживаннями? Чи забезпечував активну (пасивну) участь дітей у справі? Який рівень загальної культури виявив класний керівник (його вміння спілкуватися з учнями на основі діалогу; взаємодіяти, співробітничати, використовуючи демократичний стиль управління колективом; враховувати вік, інтереси та потреби школярів)?

VIII. Термін підготовчого періоду. Чи був доцільним (мінімальним) затрачений час педагога та учнів, а можливості самореалізації, самовдосконалення, самовираження та активність учнів найбільш повними?

Короткочасна підготовка до заходу характеризує організаторські здібності вчителя, свідчить про високий рівень сформованості колективу.

IX. Задоволеність школярів проведеною справою (учні демонстрували змістом виступу, емоційним ставленням, поведінкою певне ставлення, виявляли (чи ні) бажання просуватися у заданому напрямі, неодноразово поверталися до обговорення справи). Ці висновки свідчать про результативність справи та педагогічну майстерність класного керівника.

X. Культура проведення заходу: чіткість, послідовність запланованих колективом подій, його органічна етапність, вільне виявлення почуттів, переживань, самостійність, ініціатива (які позиції займали учні у справі: були генераторами ідей, організаторами, виконавцями, консультантами, пасивними спостерігачами, дезорганізаторами). Яка атмосфера у класному колективі? Все це свідчить про наявність певної (оптимістичної чи песимістичної) атмосфери у класному колективі, знань педагогом своїх вихованців, уміння знаходити своє місце у загальній справі кожним її учасником.

XI. Самооцінка студента та оцінка вчителем якості та результатів заходу.

1. Які завдання виконані добре?
2. Які нові знання засвоїли учні?
3. Чому вони навчилися?
4. Чи існувала гармонія, злагода у колективі?
5. Що не змогли зробити так, як планували?
6. Які помилки треба врахувати, щоб подолати недоліки? Які виховні заходи слід проводити частіше (або виключити з плану виховної роботи)?

Пам'ятаймо! Об'єктивність самооцінки – показник педагогічної вимогливості до своєї праці.

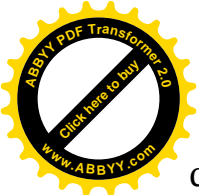
Додаток Н

Схема самоаналізу КТС

1. Педагогічне обґрунтування доцільності вибору форми виховної роботи. Участь учнів у виборі форми виховної роботи.

2. Місце справи в системі навчально-виховної роботи класу. Зв'язок її змісту з навчальним матеріалом і проблематикою використаних форм виховної роботи у цьому класі.

3. Характер постановки мети і завдань справи (кому належав задум справи, хто і як визначав завдання справи, як обрані завдання

співвідносяться з колективними й особистісними потребами вихованців).

4. Аналіз мети і завдань.
5. Аналіз умов включення вихованців до творчої діяльності.
6. Аналіз створення умов для реалізації інтересів і бажань кожного вихованця.
7. Оцінка результативності кожної стадії колективної творчої справи.
8. Роль справи в особистісному розвитку кожного вихованця та у формуванні стосунків між учасниками діяльності.
9. Оцінка ефективності обраних прийомів колективної творчої діяльності.

ДЛЯ НОТАТОК

Навчальне видання

ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА

Частина друга

Навчально-методичний посібник

**Сбруєва Аліна Анатоліївна
Рисіна Марія Юхимівна
Сенчуріна Валентина Іванівна
Кудренко Анатолій Іванович
Листопад Олена Валеріївна**

Суми: Вид-во СумДПУ, 2012 р.
Свідоцтво ДК № 231 від 01.11.2000 р.

Відповідальна за випуск: **Л. В. Пшенична**
Комп'ютерна верстка: **Н. Ю. Нечипоренко**

Здано в набір 20.12.2011. Підписано до друку 17.01.2012.
Формат 60x84/16. Гарн. Cambria. Папір друк. Друк. ризогр.
Умовн. друк. арк. 10,5. Обл.-вид. арк. 9,1.
Тираж 100. Вид. № 9.

Видавництво СумДПУ імені А. С. Макаренка
40002, м. Суми, вул. Роменська, 87.

Виготовлено на обладнанні видавництва
СумДПУ імені А. С. Макаренка

